

ISSN: 2667-422X

SOSYAL, BEŞERİ VE İDARİ BİLİMLER DERGİSİ

JOURNAL OF SOCIAL, HUMAN AND
ADMINISTRATIVE SCIENCES

Cilt	Volume	9
Sayı	Issue	5
Yıl	Year	2026

SOSYAL, BEŞERİ ve İDARİ BİLİMLER DERGİSİ

2026, Cilt.9, Sayı.5

YAYIN KURULU

BAŞ EDITÖR

Prof. Dr. Yüksel ÖZTÜRK
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi,
Turizm Fakültesi Gölbaşı Yerleşkesi, Ankara, Türkiye.
editor@sobibder.org
editor.sobibder@gmail.com
Telefon: +90 312 231 73 60/1847

DİL EDITÖRÜ

Prof. Dr. Ayşe Nevin SERT, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye. nevin.sert@hbv.edu.tr

EDİTÖRLER KURULU

Atatürk İlke ve Cumhuriyet Tarihi: Dr. Öğr. Üyesi Mustafa EĞİLMEZ, Kastamonu Üniversitesi, Kastamonu, Türkiye. megilmez@kastamonu.edu.tr

Coğrafya: Doç. Dr. Mehmet Fatih DÖKER, Sakarya Üniversitesi, Sakarya, Türkiye. fdoker@sakarya.edu.tr

Çalışma Ekonomisi: Doç. Dr. Seda TEKELİ, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, Türkiye. sakyalcin@anadolu.edu.tr

Çocuk Gelişimi: Prof. Dr. Arzu YÜKSELEN, İstanbul Medipol Üniversitesi, İstanbul, Türkiye. ayukselen@medipol.edu.tr

Dilbilimi ve Edebiyat: Prof. Dr. İhsan KALENDER, Gazi Üniversitesi, Ankara, Türkiye. kihsan@gazi.edu.tr

Ekonomi: Dr. Öğr. Üyesi Atilla AYDIN, İstanbul Rumeli Üniversitesi, İstanbul, Türkiye. atilla.aydin@rumeli.edu.tr

Felsefe: Prof. Dr. Hatice Nur ERKİZAN, Muğla Sıktı Koçman Üniversitesi, Muğla, Türkiye. nerkizan@mu.edu.tr

İletişim Çalışmaları: Prof. Dr. Yusuf YURDİGÜL, Atatürk Üniversitesi, Erzurum, Türkiye. yusufyurdagul@hotmail.com

İşletme Yönetimi: Dr. Öğr. Üyesi Menekşe ÖZTOPRAK, Başkent Üniversitesi, Ankara, Türkiye. tarhan@baskent.edu.tr

Maliye: Prof. Dr. Ali ÇELİKKAYA, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir, Türkiye. acelikka@ogu.edu.tr

Muhasebe: Prof. Dr. Seyhan ÇİL, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye. seyhan.cil@hbv.edu.tr

Pazarlama: Prof. Dr. Cevat TOSUN, George Washington Üniversitesi, Washington, ABD. ctosun@gwu.edu

Psikoloji ve PDR: Prof. Dr. Sefa BULUT, İbn Haldun Üniversitesi, İstanbul, Türkiye. sefa.bulut@ihu.edu.tr

Psikoloji: Doç. Dr. Kemale SALMANOVA, Simqait State University, Simgait, Azerbaycan. salamovak11@gmail.com

Siyasi Tarih: Dr. Öğr. Üyesi Onur ŞEN, Mersin Üniversitesi, Mersin, Türkiye. onursen@mersin.edu.tr

Sosyoloji: Doç. Dr. Suna TEKEL, İnönü Üniversitesi, Malatya, Türkiye. suna.tekel@inonu.edu.tr

Turizm ve Otel İşletmeciliği: Doç. Dr. Sedat YÜKSEL, Teknoloji ve Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Maskat, Umman sedatyuksel@gmail.com

Temel İslam Bilimleri: Doç. Dr. Harun ÇAĞLAYAN, Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale, Türkiye. caglayanharun@gmail.com

Uluslararası İlişkiler: Doç. Dr. Serkan NAKTİYOK, Atatürk Üniversitesi, Erzurum, Türkiye. snaktiyok@atauni.edu.tr

Yakın Çağ Tarihi: Prof. Dr. Ahmet GÜNDÜZ, Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep, Türkiye. agunduz@gantep.edu.tr

Yönetim Bilişim Sistemleri: Doç. Dr. Ersin KARAMAN, Atatürk Üniversitesi, Erzurum, Türkiye. ersinkaraman@atauni.edu.tr

Yönetim ve Strateji: Prof. Dr. Harun DEMİRKAYA, Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli, Türkiye. harundemirkaya@kocaeli.edu.tr

HAKEM KURULU

Prof. Dr. Ahmet GÜNDÜZ, Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep, Türkiye.

Prof. Dr. Ahmet TAYFUN, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye.

Prof. Dr. Ali ÇELİKKAYA, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir, Türkiye.

Prof. Dr. Alptekin SÖKMEN, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye.

Prof. Dr. Arzu KILIÇLAR, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye.

Prof. Dr. Arzu YÜKSELEN, İstanbul Medipol Üniversitesi, İstanbul, Türkiye.

Prof. Dr. Cemalettin AKTEPE, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye.

Prof. Dr. Cevat TOSUN, George Washington Üniversitesi, Washington, ABD.

Prof. Dr. Evren GÜÇER, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye.

Prof. Dr. Fevzi OKUMUŞ, Central Florida Üniversitesi, Orlando, ABD.

Prof. Dr. Güler SAĞLAM ARI, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye.

Prof. Dr. Hatice Nur ERKİZAN, Muğla Sıktı Koçman Üni., Muğla, Türkiye.

Prof. Dr. İhsan KALENDER, Gazi Üniversitesi, Ankara, Türkiye.

Prof. Dr. Kurtuluş KARAMUSTAFA, Erciyes Üniversitesi, Kayseri, Türkiye.

Prof. Dr. Mehmet BAŞ, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye,

Prof. Dr. Metehan TOLON, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye.

Prof. Dr. Mithat ÜNER, Atılım Üniversitesi, Ankara, Türkiye.
Prof. Dr. Sefa BULUT, İbn Haldun Üniversitesi, İstanbul, Türkiye.
Prof. Dr. Seyhan ÇİL, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye.
Prof. Dr. Şeyhmus BALOĞLU, Nevada Üniversitesi, Las Vegas, ABD.
Prof. Dr. Yüksel EKİNCİ, Portsmouth Üniversitesi, Portsmouth, İngiltere.
Prof. Dr. Zeynep ASLAN, Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın, Türkiye.
Doç. Dr. Ali Turan BAYRAM, Sinop Üniversitesi, Sinop, Türkiye.
Doç. Dr. Ersin KARAMAN, Atatürk Üniversitesi, Erzurum, Türkiye.
Doç. Dr. Gül ERKOL BAYRAM, Sinop Üniversitesi, Sinop, Türkiye.
Doç. Dr. Harun ÇAĞLAYAN, Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale, Türkiye.
Doç. Dr. Kadri Gökhan YILMAZ, AHBV Üniversitesi, Ankara.
Doç. Dr. Lütfi BUYRUK, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üni., Nevşehir, Türkiye.
Doç. Dr. Mehmet Fatih DÖKER, Sakarya Üniversitesi, Sakarya, Türkiye.
Doç. Dr. Mustafa SOLMAZ, İnönü Üniversitesi, Malatya, Türkiye.
Doç. Dr. Nuray TOSUNOĞLU, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye.
Doç. Dr. Saadet Pınar TEMİZKAN, Osmangazi Üni., Eskişehir, Türkiye.
Doç. Dr. Seda TEKELİ, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, Türkiye.
Doç. Dr. Sedat YÜKSEL, Teknoloji ve Uygulamalı Bilimler Üni., Maskat, Umman
Doç. Dr. Selma KALYONCUOĞLU, Ankara HBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye.
Doç. Dr. Serkan NAKTİYOK, Atatürk Üniversitesi, Erzurum, Türkiye.
Doç. Dr. Suna TEKEL, İnönü Üniversitesi, Malatya, Türkiye.
Doç. Dr. Yaşar KAYA, İnönü Üniversitesi, Malatya, Türkiye.
Dr. Öğr. Üyesi Atilla AYDIN, İstanbul Rumeli Üniversitesi, İstanbul, Türkiye.
Dr. Öğr. Üyesi Ayşe ATAR, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun, Türkiye.
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Halit AKIN, Erciyes Üniversitesi, Kayseri, Türkiye.
Dr. Öğr. Üyesi Menekşe ÖZTOPRAK, Başkent Üniversitesi, Ankara, Türkiye.
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa EĞİLMEZ, Kastamonu Üni., Kastamonu, Türkiye.
Dr. Öğr. Üyesi Onur ŞEN, Mersin Üniversitesi, Mersin, Türkiye.
Dr. Öğr. Üyesi Seda ÖZDEMİR AKGÜL, Selçuk Üniversitesi, Konya, Türkiye.
Dr. Öğr. Üyesi Zeki YÜKSEKBİLGİLİ, Nişantaşı Üniversitesi, İstanbul, Türkiye.

BU SAYIDA HAKEMLİK YAPANLAR

Doç. Dr. Büşra ERGİN, Selçuk Üniversitesi.
Doç. Dr. Hatice Merve İMİR, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi.
Doç. Dr. Serdar EREN, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi.
Dr. Öğr. Üyesi Esra ERGİN, Selçuk Üniversitesi.
Dr. Öğr. Üyesi Kerim KARAGÖZ, Alanya Üniversitesi.
Dr. Öğr. Üyesi Mithat DİREK, Selçuk Üniversitesi.

Dr. Öğr. Üyesi Mücahit PAKSOY, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi.

Dr. Öğr. Üyesi Özlem Tuğçe KELEŞ, İstanbul Gelişim Üniversitesi.

Dr. Öğr. Üyesi Yusuf BUDAK, Kocaeli Üniversitesi.

Dr. Serkan SEMİNT, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi.

ODAK VE KAPSAM

Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi'nin yayın odağında; Sosyal Bilimler alanındaki profesyonellere akademik katkı sağlayan, sektörel uygulamalara katkı sağlayan teorik ve uygulama arasında köprü olan, Sosyal Bilimler alanlarında ulusal ve uluslararası karşılaştırmaları inceleyen eserler yer almaktadır.

Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi'nin yayın kapsamında; Arkeoloji, Atatürk İlke ve Cumhuriyet Tarihi, Avrupa Birliği, Bankacılık ve Sigortacılık, Batı Sanatı ve Çağdaş Sanat, Beşeri ve İktisadi Coğrafya, Bilgi ve Belge Yönetimi, Bölgesel Çalışmalar, Çağdaş Dünya Tarihi, Çocuk Gelişimi, Dilbilimi, Eğitim Bilimleri, Ekonometri, Erken Hristiyan ve Bizans Sanatları, Eskiçağ Tarihi, Felsefe, Finans, Fiziki Antropoloji ve Paleoantropoloji, Fiziki Coğrafya, Gazetecilik ve Medya Çalışmaları, Gelişim Psikolojisi, Genel Türk Tarihi, Görsel İletişim Tasarımı, Halkla İlişkiler, İktisadi Düşünce, İktisat Tarihi, İletişim Çalışmaları, Kamu Yönetimi, Makro İktisat, Maliye, Mikro İktisat, Muhasebe, Nicel Karar Yöntemleri, Organizasyon, Ortaçağ Tarihi, Osmanlı Kurumları ve Medeniyeti, Öğrenme-Bilişsel-Biyo-Deneysel Psikoloji, Pazarlama, Reklamcılık, Sanat Tarihi, Sinema, Siyasi Düşünceler, Siyasal Hayat ve Kurumlar, Siyaset Bilimi, Siyasi Tarih, Sosyal Hizmet, Sosyal Politika, Sosyal Psikoloji, Sosyal ve Kültürel Antropoloji, Sosyoloji, Turizm, Türk İslam Sanatı, Uluslararası İktisat, Uluslararası İlişkiler, Uluslararası Ticaret, Uygulamalı Psikoloji, Üretim ve Operasyon Yönetimi, Yakınçağ Tarihi, Yeniçağ Tarihi, Yerel Yönetimler, Kent ve Çevre Politikaları, Yönetim Bilişim Sistemleri, Yönetim ve Strateji, Yükseköğretim Çalışmaları yer almaktadır.

YAYIN SIKLIĞI

Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi elektronik ortamda yayın yapan hakemli bir dergidir. Aylık yayın yapan dergide yılda 12 sayı yayımlanmaktadır.

YAYIN DİLİ

Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi Türkçe olarak yayın yapmaktadır. Ancak her bir makalede İngilizce başlık, abstract ve keywords bulunmalıdır.

INDEX

SOBIAD Atif Dizini

DRJI | Directory of Research Journals Indexing

RI-ROOTINDEXING

ReseachBib – Academic Resource Index

ROAD | ROAD, The Directory of Open Access Scholarly Resources

ISI | International Scientific Indexing

Eurasian Scientific Journal Index

ICI Index Copernicus International

General Impact Factor

CiteFactor

Asos Index

Scientific Indexing Services

EuroPub Database

SOSYAL, BEŞERİ ve İDARİ BİLİMLER DERGİSİ

2026, Cilt.9, Sayı.5

İÇİNDEKİLER/CONTENTS

Araştırma Makalesi

Okul Öncesi Eğitim Kurumuna Devam Eden 36 - 72 Ay Arası Çocukların Öz Düzenleme Becerilerini Geliştirmeye Yönelik Uygulanan Eğitim Programlarının Etkisi: Bir Meta Analiz Çalışması

(The Effect of Educational Programs Implemented to Improve the Self-Regulation Skills of Children Aged 36–72 Months Attending Preschool Education: A Meta-Analysis Study)

Adeviye İnci AKYEL, Zeynep Fulya TEMEL

ss.236-256.

Kavramsal Makale

Tokat'ın Yemek Belleğinde Bat: Yöresel Mutfak ve Kimlik Üzerine Kavramsal Bir Yaklaşım

(Bat in Tokat's Culinary Memory: A Conceptual Approach to Local Cuisine and Identity)

Cansu UZUN GÜRİPEK

ss.257-269.

Kavramsal Makale

Osmanlı'da Halkla İlişkiler II. Mahmut Dönemi ve İletişim Politikaları

(Public Relations in the Ottoman Empire During the Period of Mahmut II and Communication Policies)

Hüseyin DİKME, İpek IŞILAY

ss.270-276.

Kavramsal Makale

Kırsal Kalkınma ve Sürdürülebilir Turizm Fırsatları: Bitlis'in Apiturizm Potansiyeli

(Rural Development and Sustainable Tourism Opportunities: Bitlis's Apitourism Potential)

Melike KAVAK, Hasan GÖKBAŞ

ss.277-295.

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Okul Öncesi Eğitim Kurumuna Devam Eden 36 - 72 Ay Arası Çocukların Öz Düzenleme Becerilerini Geliştirmeye Yönelik Uygulanan Eğitim Programlarının Etkisi: Bir Meta Analiz Çalışması

Adeviye İnci AKYEL, Isparta İl Milli Eğitim Müdürlüğü, Isparta, e-posta: dogerinci@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4959-1273>

Prof. Dr. Zeynep Fulya TEMEL, Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Ankara, e posta: ftemel@gazi.edu.tr
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5375-3503>

Öz

Bu meta-analiz araştırması okul öncesi eğitim kurumuna devam eden 36-72 ay arası çocukların öz düzenleme becerilerini geliştirmeye yönelik uygulanan eğitim programlarının etkililiğini ve bunu etkileyen moderatör değişkenleri sistematik bir şekilde incelemeyi amaçlamıştır. 2010-2025 yılları arasında Türkiye'deki ulusal akademik veri tabanlarında belirlenen anahtar kelimelerle taranan ve istatistiksel veri sağlayan 28 deneysel veya yarı deneysel çalışma analize dahil edilmiştir. Meta-analiz sonuçları, eğitim programlarının çocukların öz düzenleme becerileri üzerinde anlamlı ve yüksek düzeyde pozitif bir etkiye sahip olduğunu göstermiştir. Araştırmada etki büyüklükleri arasında yüksek düzeyde heterojenlik tespit edildiğinden dolayı bu heterojenliğin kaynaklarını belirlemek amacıyla alt grup analizleri gerçekleştirilmiştir. Bu analiz sonucunda yaş ve ölçme aracı değişkenlerinin anlamlı birer moderatör olduğu bulunmuştur. Bu bulguyu daha ayrıntılı incelemek amacıyla ölçek türü ve yaş ortalaması değişkenlerinin birlikte ele alındığı çoklu meta-regresyon analizi gerçekleştirilmiştir. İki değişkenli modelin etki büyüklüğündeki değişimi anlamlı bir şekilde açıkladığı ve yaş ortalaması değişkeninin istatistiksel anlamlılığını yitirdiği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Eğitim Programları, Okul Öncesi, Öz Düzenleme.

Makale Gönderme Tarihi: 26.02.2026

Makale Kabul Tarihi: 04.05.2026

Önerilen Atf:

Akyel, A. İ. ve Temel, Z. F. (2026). Okul Öncesi Eğitim Kurumuna Devam Eden 36 - 72 Ay Arası Çocukların Öz Düzenleme Becerilerini Geliştirmeye Yönelik Uygulanan Eğitim Programlarının Etkisi: Bir Meta Analiz Çalışması, *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, 9(5): 236-256.

**Journal of Social, Humanities and
Administrative Sciences**

2026, 9(5): 236-256. <https://doi.org/10.26677/TR1010.2026.1649>

ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

RESEARCH PAPER

The Effect of Educational Programs Implemented to Improve the Self-Regulation Skills of Children Aged 36–72 Months Attending Preschool Education: A Meta-Analysis Study

Adeviye İnci AKYEL, Isparta Provincial Directorate of National Education, Isparta, e-mail:

dogerinci@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4959-1273>

Prof. Dr. Zeynep Fulya TEMEL, Gazi University, Gazi Faculty of Education, Ankara, e-mail:

ftemel@gazi.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5375-3503>

Abstract

This meta-analysis study aimed to systematically examine the effectiveness of educational programs implemented to improve the self-regulation skills of children aged 36–72 months attending preschool education institutions, as well as the moderator variables affecting this effectiveness. A total of 28 experimental or quasi-experimental studies conducted between 2010 and 2025 in Türkiye, identified through national academic databases using specified keywords and providing statistical data, were included in the analysis. The results of the meta-analysis showed that the educational programs had a significant and high-level positive effect on children's self-regulation skills. Since a high level of heterogeneity was detected among the effect sizes in the study, subgroup analyses were conducted to determine the sources of this heterogeneity. As a result of these analyses, age and measurement instrument variables were found to be significant moderators. In order to examine this finding in more detail, a multiple meta-regression analysis was conducted in which the variables of scale type and mean age were considered together. It was observed that the two-variable model significantly explained the variation in effect size and that the mean age variable lost its statistical significance.

Keywords: Educational Programs, Preschool, Self-regulation.

Received: 26.02.2026

Accepted: 04.05.2026

Suggested Citation:

Akyel, A. İ. and Temel, Z. F. (2026). The Effect of Educational Programs Implemented to Improve the Self-Regulation Skills of Children Aged 36–72 Months Attending Preschool Education: A Meta-Analysis Study, *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 9(5): 236-256.

GİRİŞ

Erken çocukluk dönemi bireyin becerilerinin hızla geliştiği kritik bir dönem olup, bu dönemde yapılan eğitimlerin bireysel ve toplumsal olarak önemli katkılar sağladığı bilinmektedir. Yaşamın ilk beş yılında yapılan eğitimsel yatırımların yaşamın ilerleyen yıllarında yapılan aynı düzeydeki eğitimsel yatırımlara göre daha yüksek düzeyde fayda sağladığı belirtilmektedir. Bu nedenle erken çocukluk eğitimi hem bireye hem de topluma yapılacak en önemli yatırım olarak görülmektedir (Heckman, 2008). Günümüzde pek çok yapılan araştırma ve kuruluş raporları bu durumu destekler niteliktedir. Erken çocukluk eğitimi yaşamın ilerleyen yıllarındaki eğitim maliyetlerini, azaltmada ve çocuk refahını desteklemekte faydalı bir yöntemdir (Mccoy vd., 2017). UNICEF ve UNESCO (2024) raporu erken çocukluk yıllarındaki kaliteli bakım ve eğitimin, çocukların bilişsel, sosyal ve duygusal gelişimlerini destekleyerek uzun vadeli akademik başarıyı arttırdığına dikkat çekmektedir. Yine MEB 2013-2019 Okul Öncesi Eğitimi İzleme Raporlarının sonuçlarına göre de okul öncesi eğitimi alan çocukların ilkokul birinci sınıf başarılarının daha yüksek olduğu vurgulanmaktadır.

Okul öncesi eğitim, akademik eğitim öncesinde bilişsel ve akademik farklılıklar oluşturarak okul başarısını etkilemektedir (Duncan ve Magnuson, 2013). Bu farklılıklardaki olumsuzlukların önlenmesinde, okul öncesi dönemde kazandırılan temel öğrenme becerilerinin belirleyici rol oynadığı görülmektedir. Bu beceriler arasında, bireyin öğrenme sürecini planlama, izleme ve kontrol etmesini sağlayan öz düzenleme becerisi ön plana çıkmaktadır. Bu becerinin gelişimi de büyük ölçüde okul öncesi dönemde gerçekleşmektedir (Korucu vd., 2022; McClelland ve Tominey, 2017; Montroy vd., 2016).

Öz düzenleme bireyin sahip olduğu sosyal ve bilişsel süreçler yardımı ile duygu, düşünce, dikkat ve dürtülerini düzenleyebilme becerisidir (Blair, 2002; Fındık Tanrıbuyurdu, 2012; Zimmerman, 2000). Öz düzenleme becerisi sosyal kurallara uyma, isteklerini, duygularını ve davranışlarını geciktirme ve bastırma, duygularını kontrol etme ve düzenleme, eylemleri başlatma, sürdürme ve dikkatini yoğunlaştırma ile ilgilidir (Bauer ve Baumeister, 2011; Hofmann vd., 2012; Koole vd., 2011; Kopp, 1982; Posner ve Rothbart, 2009). Bu beceriler çocukların dikkatlerini sürdürmelerine, yönergeleri takip etmelerine, dürtülerini kontrol etmelerine ve akran ilişkilerinde problem çözme becerilerini geliştirmelerine yardımcı olmaktadır (Duckworth ve Steinberg, 2015).

Erken çocukluk yıllarında kazanılması beklenen ve yaşamın her döneminde kullanılan pek çok davranışın temeli olan öz düzenleme becerisi ilerleyen yıllardaki yaşam başarısı için önemli bir etkidir. Erken çocukluk döneminde öz düzenleme becerileri gelişiminin yaşamın ileriki yıllarına olumlu aktarım sağladığı, bireyin yetişkinlikte daha iyi sağlık çıktıları, daha yüksek sosyoekonomik statü ve daha az yasa dışı davranışla ilişkili olduğu vurgulanmaktadır. Duygu, davranış ve dikkati kontrol etme becerisi olan öz düzenleme uyum sağlama ile ilgili olmakla beraber yaşamın temel yönü olarak görülmektedir (McClelland ve Cameron, 2012; Moffitt vd., 2011; Morawska vd., 2019; Robson vd., 2020).

Erken çocukluk döneminde öz düzenleme becerilerinin gelişimi prefrontal korteksin olgunlaşmasıyla paralel olarak ilerlemektedir. Bu dönemde prefrontal korteksin hızlı gelişimi, dikkat, duygusal düzenleme ve esneklik gibi becerilerin etkin bir şekilde gelişmesini destekler. Prefrontal korteksin gelişimi çevresel etmenlerle şekillenir ve erken deneyimler bu süreç üzerinde belirleyici bir rol oynamaktadır (Garon vd., 2008; Zelazo vd., 2016). Okul öncesi eğitim planlı olarak bu çevre ve erken deneyimleri sağlamaktadır.

Okul öncesi eğitimin süresi, eğitim ortamının kalitesi, çocukların öz-düzenleme becerilerinin gelişimini anlamlı şekilde etkilemektedir (Melo vd., 2022). Çocuğa yeni deneyimler sunarak, ona yeni stratejiler geliştirmesini destekleyecek çevrenin sağlanması, keşfetmesini sağlayan

materyaller ve etkinlikler içeren bir ortamın hazırlanması, bu ortamda kuralların olması aynı zamanda da bağımsız eylemlere teşvik edebilmesi, yetişkin desteğinin sağlanması öz düzenleme becerilerinin gelişmesini desteklemektedir (Bronson, 2019:217-219). Ayrıca okul öncesi dönemde çocuklar ebeveyn ve öğretmen gibi yetişkinlerin yönlendirmesinden yani dışsal yönlendirmeden içsel yönlendirmeye doğru bir geçiş yaşarlar (Rosanbalm ve Murray, 2017). Çocukların bu geçiş sürecini başarılı bir şekilde geçirmesi akademik görevlere odaklanması, okul ortamının yapılandırılmış beklentilerine uyum sağlaması ve olumlu akran ilişkileri göstermesi bakımından büyük önem taşır (Korucu vd., 2022; Montroy vd., 2016). Tüm bunlara bakıldığında okul öncesi eğitim içerisinde öz düzenlemeyi geliştirmek için hazırlanmış eğitim etkinlikleri önemli görülmektedir. Bu önemin artması öz düzenleme becerilerin okul öncesi dönemde desteklemeye yönelik olan programlara olan ilgiyi arttırmıştır. Bu programların sayılarının artması araştırmacıları programları meta analiz yöntemiyle genel etkisini incelemeye yöneltmiştir. Alan yazında Pandey vd., (2018) tarafından yapılan 23.000 katılımlı geniş kapsamlı meta analiz çalışmasında müfredat tabanlı, farkındalık, egzersiz ve aile odaklı çeşitli müdahalelerin çocukların ve ergenlerin öz düzenleme becerilerini geliştirmede genel olarak etkili olduğu, akademik başarı, sosyal beceriler ve ruh sağlığı gibi uzak sonuçlara da yansıdığı görülmüştür. Dong vd., (2023) okul öncesi çocuklarda sosyal beceri müdahalelerinin etkililiğini sistematik analizle inceledikleri çalışmalarında öz düzenlemenin sosyal ve duygusal bileşenlerinin önemini vurgulamaktadır. Bu çalışmalara bakıldığında kaliteli hazırlanmış eğitim programlarının öz düzenleme becerilerini geliştirmek için etkili bir araç olduğu görülmektedir.

Türkiye’de de son yıllarda okul öncesi eğitimde öz düzenleme becerilerinin önemine verilen dikkat artmıştır. Okul öncesi çocukların öz düzenleme becerilerini geliştirmeyi amaçlayan eğitim programları geliştirilmiş ve bu programların etkililiği test edilmiştir (İvrendi vd., 2025; Pehlivanlı, 2024; Yurdakul, 2022). İlgili literatürde, Türkiye bağlamında okul öncesi dönemde öz düzenleme becerilerini geliştirmeye yönelik eğitim programlarının etkililiğini nicel olarak sentezleyen kapsamlı bir meta-analiz çalışmasına rastlanmamıştır. Bu durum, alandaki müdahale çalışmalarının genel etkililiğini ortaya koyacak sistematik bir senteze ihtiyaç olduğunu göstermektedir. Meta analiz ile dağınık halde bulunan çalışmalar sistematik ve nicel olarak birleştirilebilir ve kanıta dayalı uygulamalar sunabilir (Üstün ve Eryılmaz, 2014). Meta analiz çalışması ile uygulanan farklı öz düzenleme eğitim programlarının genel etkililik düzeyi belirlenebilir, hangi tür programların daha başarılı olduğu ve bunu sağlayan faktörlerin neler olabileceği analiz edilebilir. Bu sayede araştırmacılara bilimsel bir zemin sunulabilir.

Bu çalışmada Türkiye örneğinde okul öncesi eğitim ortamlarında 36-72 aylık çocukların öz düzenleme becerisinin gelişimini arttırmaya yönelik özel olarak hazırlanmış eğitim programlarının çocukların öz düzenleme becerisine etkisinin incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu amaçla sistematik bir inceleme metodu olan meta analiz kullanılarak eğitim programlarının etkililiğinin incelenmesi hedeflenmektedir. Türkiye’de okul öncesi eğitim kurumuna devam eden 36-72 ay arası çocuklara uygulanan öz düzenleme eğitim programlarının etkililiğine yönelik bilgi sağlayarak gelecekte yapılacak olan çalışmalara yön vermesi amaçlanmaktadır.

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de okul öncesi eğitim kurumuna devam eden 36-72 ay arası çocukların öz düzenleme becerilerini geliştirmek için uygulanan mevcut araştırmaların sistematik bir yöntemle genel etkililiğini araştırmaktır. Okul öncesi eğitimin giderek yaygınlaşması ve katılımın artmasından dolayı bu çalışmada okul öncesi eğitim kurumlarına devam eden 36-72 aylık çocuklara uygulanan öz düzenleme programları üzerinde durulmuştur. Çalışma ile programların süresi, yoğunluğu, türü, bulguları ve değerlendirme sonuçlarının

incelemesi amaçlanmıştır. Bu çalışma Türkiye’de uygulanan deneysel ve yarı deneysel araştırmaların bulgularını sentezleyerek farklı m¼dahale programlarının etkisini kanıtı dayalı bir çerçevede sunmayı hedeflemektedir. Bu şekilde öz düzenleme becerilerini geliştirmeye yönelik programların hazırlanmasına katkı sağlayacağı düşün¼lmektedir.

Bu amaçla; 2010-2025 yılları arasındaki okul öncesi eğitim kurumuna devam eden 36-72 ay arası çocukların öz düzenleme becerilerini geliştirmek üzere uygulanan eğitim programları incelenerek araştırmaların bulguları analiz edilmiştir. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki araştırma sorularına cevap aranmiştır.

Türkiye’de okul öncesi eğitim kurumuna devam eden 36-72 ay arası çocukların öz düzenleme becerilerini geliştirmeye yönelik uygulanan eğitim programlarının etki büyüklüğü nedir?

Araştırmaların etki büyüklükleri arasında heterojenlik var mıdır?

Eğitim programlarının etki büyüklüğü aşağıdaki değişkenlere göre anlamlı farklılık göstermekte midir?

- Uygulanan programın özellikleri
- Programın türü
- Programın süresi
- Uygulayıcı özellikleri
- Örneklem özellikleri
- Çocukların yaşı
- Ölçme aracına yönelik özellikler
- Ölçme aracı türü

YÖNTEM

Araştırma Deseni

Bu çalışmada okul öncesi eğitim kurumlarında öz düzenleme becerilerini geliştirmek için uygulanan eğitim programlarının etkisini incelemek amacıyla nicel araştırma modellerinden meta analiz yöntemi kullanılmıştır. Meta analiz belirli bir konuda yapılmış birbirinden bağımsız çalışmaların nicel bulguları bir araya getirilerek sonuçları hakkında çıkarımda bulunmayı sağlayan, bir üst analiz yöntemidir (Glass, 1976). Sistemantik bir inceleme olan meta analiz süreci araştırma sorusu belirlenmesi ve ilgili literatürün kapsamlı biçimde taranması ile başlayarak, dahil etme ve dışlama kriterleri kullanılarak analiz edilecek çalışmalar seçilmesi ile devam eder. Seçilen çalışmaların etki büyüklükleri istatistiksel olarak birleştirilerek bir sonuca varılıp daha genel bir yorum yapılır (Borenstein vd., 2009).

Veri Toplama

Bu meta analiz araştırmasına dahil edilen çalışmalar, 36-72 ay arası çocukların öz düzenleme becerilerini geliştirmek üzere hazırlanan eğitim programlarının çocukların gelişimi üzerine etkisini belirlemeye yönelik istatistiksel olarak analiz edilebilir veriler sunan çalışmalardır. Bu çalışma kapsamında da ilgili literatür Türkiye’deki akademik yayınları kapsayan ulusal veri tabanları sistemantik bir yaklaşımla taranmiştır. Bu doğrultuda Yüksek Öğretim Kurulu YÖK

Ulusal Tez Merkezi, ULAKBİM (Türkiye Akademik Ağ ve Bilgi Merkezi), DergiPark, TR Dizin, Google Akademik üzerinden tarama yapılmıştır. Çalışmanın temel kavramlarını en iyi yansıtacak şekilde Türkçe olarak anahtar kelimeler belirlenmiştir. Çalışmanın anahtar kelimeleri “öz düzenleme” ve “okul öncesi”, “öz düzenleme becerileri” ve “erken çocukluk”, “öz düzenleme” ve “eğitim programları”, kelimeleri kombinasyonlarla kullanılarak detaylı taramalar yapılmıştır. Çalışmanın güncelliğinin sağlanması için taramalar 2010 ile 2025 yılları arasında yapılmıştır. Araştırmalar 06.08.2025 ile 01.11.2025 tarihleri arasında iki defa manuel olarak taranmıştır. Bu doğrultuda çıkan çalışmalar manuel olarak kontrol edilerek başlıkları tek tek incelenmiş ve tekrar eden çalışmalar ayıklanmıştır. Bu şekilde 46 benzersiz çalışma ön incelemeye dahil edilmiştir. Ön inceleme aşamasında başlıklar ve özetler taranarak 18 çalışmanın dahil edilme kriterlerine uygun olmadığı tespit edilmiştir. Bu 18 çalışma, tek denekli olması, etki değeri hesaplanamaması, öz düzenlemeyi geliştirmeyi hedefleyen eğitim programları dışında başka çalışmalara odaklanması, özel gereksinimli çocukları hedef alması, anahtar kelimeleri içermesine rağmen aranan konuyu yansıtmaması, belirlenen alanlardan başka alanlarda çalışması gibi dışlama kriterlerine sahip olmasından dolayı araştırma dışı bırakılmıştır. 28 çalışma tam metin incelenmesine alınmıştır. Tam metin incelemesi yapılan çalışmaların dahil edilme kriterlerine uyduğu belirlenerek 19’u tez çalışması 9’u makale olmak üzere 28 çalışma nihai araştırmaya dahil edilmiştir.

Araştırmada dahil edilme ve dışlama kriterlerinin sistematik nesnel olarak belirlenmesi amacıyla PICO (Population, Intervention, Comparison, Outcome) çerçevesi temel alınmıştır (Richardson vd., 1995). Belirlenen dahil edilme ve dışlama kriterleri Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1. Araştırma Dahil Edilme ve Dışlama Kriterleri

Kriter	Dahil Edilme	Dışlama
P (Popülasyon)	Türkiye’de okul öncesi eğitim kurumuna devam eden, normal gelişim gösteren 36-72 ay arası okul öncesi çocukları	Okul çağı (72 ay üzeri), bebeklik dönemi çocukları ile özel gereksinimli çocuklar
I (Müdahale)	Öz düzenleme becerilerini geliştirmeyi amaçlayan eğitim programları	Öz düzenleme dışında başka becerilere odaklanan programlar, ilişkisel, betimsel ve nitel çalışmalar
C (Karşılaştırma)	Kontrol gruplu deneysel ve yarı deneysel çalışmalar	Tek gruplu çalışmalar
O (Sonuç)	Öz düzenleme becerilerini ölçen geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı kullanarak nicel veri rapor eden, etki değeri olan ya da etki değeri hesaplanabilir çalışmalar	Öz düzenleme dışındaki sonuç değişkenlerini rapor eden çalışmalar; etki değeri hesaplanamayan çalışmalar
Ek Kriter	Okul öncesi eğitim, çocuk gelişimi eğitimi, rehberlik ve psikolojik danışmanlık eğitimi ve psikoloji alanlarında hakemli dergilerde yayınlanmış makaleler ile yüksek lisans veya doktora tezleri	Kitap, kitap bölümü, bildiri özeti, derleme, vaka çalışmaları veya sistematik inceleme çalışmaları, YÖK veri tabanındaki tezlerin açık erişimli olmaması

Verilerin Kodlanması

Araştırmaların belirlenmesinin ardından verilerin kodlanması süreci başlatılmıştır. Kodlama sürecinde her bir araştırma PDF dosyası olarak kaydedilmiştir. Daha sonra verilerin sistematik olarak kodlanması için tablolar oluşturulmuştur. Tablolar iki aşamada hazırlanmıştır. İlk aşamada araştırmaların program, örneklem ve metodolojik özelliklerine yönelik tablolar hazırlanırken, ikinci aşamada etki değerinin hesaplanmasına yönelik bilgilerden oluşan tablolar hazırlanmıştır. Araştırmaların program özelliklerine yönelik; yazar adı, araştırma yılı, programın adı, program türü, programın süresi, yoğunluğu gibi bilgiler yer alırken, örneklem özelliklerine yönelik çalışma grubu bilgisine yer verilmiştir. Metodolojik özellikleri açısından da, yayın türü, kullanılan araştırma deseni, ölçme araçları ve araştırmanın genel sonuçlara yönelik tablolar hazırlanmıştır.

Tablo 2 . Meta Analize Dahil Edilen Çalışmalar

Çalışmalar	Yılı	Yayın Türü	Müdahale/Eğitim Programı	Ölçme Aracı
------------	------	------------	--------------------------	-------------

1. Balca, G.	2025	Yüksek Lisans Tezi	Yoga Uygulamaları	Okul Öncesi Öz Düzenleme Ölçeği
2. Pashı, H.	2025	Doktora Tezi	Okul Öncesi Programla Bütünleştirilmiş Bilinçli Farkındalık Uygulamaları	Okul Öncesi Öz Düzenleme Ölçeği
3. İvrendi, A., Atan, A. ve Erol, A.	2025	Makale	Kırmızı Işık Mor Işık Öz Düzenleme Müdahale Programı	Baş Ayak Diz Omuz Dokunma Yönergeleri Çocuk Davranış Değerlendirme Ölçeği
4. Bağcı Çetin, B.	2025	Makale	Prososyal Davranış Psiko eğitim Programı	4-6 Yaş Çocuklarına Yönelik Öz Düzenleme Becerileri Ölçeği
5. Pashı, H. ve Temel Z. F.	2024	Makale	Okul Öncesi Programla Bütünleştirilmiş Bilinçli Farkındalık Uygulamaları	Öz Düzenleme Becerileri Ölçeği
6. Akoğlu, M. N.	2024	Yüksek Lisans Tezi	Öz Düzenleme Eğitim Programı	4-6 Yaş Çocuklarına Yönelik Öz Düzenleme Becerileri Ölçeği
7. Özcan, A.	2023	Doktora Tezi	İyiliği Büyütmek Eğitim Programı	Okul Öncesi Öz Düzenleme Ölçeği
8. Köyceğiz Gözeler, M. ve Özbey, S.	2023	Makale	İşsel Motivasyonu Destekleyici Eğitim Programı	Öz Düzenleme Becerileri Ölçeği Okul Öncesi Öz Düzenleme Ölçeği
9. Canol, B.	2021	Yüksek Lisans Tezi	Öz Düzenleme Eğitim Programı	Okul Öncesi Öz Düzenleme Ölçeği
10. Gündüz, A.	2020	Doktora Tezi	Öz Düzenleme Eğitim Programı	Baş Ayak Diz Omuz Dokunma Yönergeleri Çocuk Davranış Değerlendirme Ölçeği
11. Çelik, B. ve Kamaraj, I.	2020	Makale	Çocuk Katılımlı Eğitim Programı	Okul Öncesi Öz Düzenleme Ölçeği
12. Duman, G. ve Özkür, F.	2019	Makale	Embedded Öğrenme Temelli Hareket Eğitim Programı	Çocuk Davranış Değerlendirme Ölçeği
13. Kalıpçı Söyler, S.	2019	Doktora Tezi	İnce Motor Becerilerine Yönelik Eğitim Programı	Baş Ayak Diz Omuz Dokunma Yönergeleri
14. Liman, B. ve Tepeli, K.	2019	Makale	Öz Düzenleme Beceri Eğitim Programı	Okul Öncesi Öz Düzenleme Ölçeği
15. Kiyaker, S.	2017	Yüksek Lisans Tezi	Eğitici Drama Programı	Okul Öncesi Öz Düzenleme Ölçeği
16. Sezgin, E.	2016	Doktora Tezi	Oyun Temelli Davranışsal Öz Düzenleme Eğitim Programı	Baş Ayak Diz Omuz Dokunma Yönergeleri Çocuk Davranış Değerlendirme Ölçeği
17. Tosun, D.	2023	Yüksek Lisans Tezi	Öykü Temelli Sosyal Duygusal Eğitim Programı	Öz Düzenleme Becerileri Ölçeği
18. Keleş, S. ve Alisinanoğlu, F.	2018	Makale	Kültürel ve Tarihsel Kuram Bağlamında Hazırlanan Öz Düzenleme Eğitim Programı	48-60 Aylık Çocuklar İçin Öz Düzenleme Bataryası
19. Önoğlu Yıldırım, E.	2019	Yüksek Lisans Tezi	Bilinçli Farkındalık Temelli Yoga Eğitim Programı	Çocuk Davranış Değerlendirme Ölçeği Doğrudan Çocuk Ölçümleri
20. Yeşilay Daşiran, T.	2023	Doktora Tezi	Bütüncül Farkındalık Eğitimi	Öz Düzenleme Becerileri Ölçeği
21. Seven, V. ve Kaya, A.	2025	Makale	Yoga Eğitim Programı	4-6 Yaş Çocuklarına Yönelik Öz Düzenleme Becerileri Ölçeği
22. Ezmeci, F. ve Akman, B.	2023	Makale	Öz Düzenleme Becerileri Programı	Okul Öncesi Öz düzenleme Ölçeği Öz Düzenleme Becerileri Ölçeği
23. Bengi, Ş.N.	2024	Yüksek Lisans Tezi	Öz Düzenleme Temelli Yaratıcı Drama Eğitimi	Okul Öncesi Öz Düzenleme Ölçeği
24. Göktepe, İ.	2023	Doktora Tezi	Öz Şefkat Eğitimi	Okul Öncesi Öz Düzenleme Ölçeği
25. Aydoğan, S.	2022	Doktora Tezi	Öz Düzenleme Eğitim Programı (Oyna Eğlen ve Öğren)	Al Ver Tak Çıkar Öz Düzenleme Becerileri Ölçeği
26. Arslan, H. H. ve Pekdoğan, S.	2021	Makale	Öz Düzenleme Eğitim Programı	4-6 Yaş Çocuklarına Yönelik Öz Düzenleme Becerileri Ölçeği
27. Kayalı, M.	2019	Yüksek Lisans Tezi	Öz Düzenleme Temelli Drama Etkinlikleri	Okul Öncesi Öz Düzenleme Ölçeği
28. Aydın, E.	2022	Doktora Tezi	Zihin Haritalarıyla Desteklenmiş Üstbiliş Eğitim Programı	Öz Düzenleme Becerileri Ölçeği

İkinci aşamada ise araştırmaların etki büyüklüğünün hesaplanmasına yönelik bilgilere ilişkin tablolar hazırlanmıştır. Bu kapsamda etki değeri raporlanan çalışmalara ait istatistiksel bulgular ile veri analiz yöntemleri kodlanmıştır. Etki değeri raporlanmayan çalışmalarda ise etki büyüklüğünün hesaplanabilmesi için gerekli olan katılımcı sayısı, ortalama puanlar, standart sapmalar, t, U ve Z değerleri gibi istatistiksel veriler kodlanmıştır. Her bir değişken için MS

Excel'de ayrı bir dosya hazırlanmıştır. Her bir sütuna ilgili çalışmalara ait nicel veriler kodlanmıştır. Kodlanan bu veriler kullanılarak her bir çalışma için etki büyüklüğü ile tüm çalışmaları kapsayan genel etki büyüklüğü hesaplanmıştır. Bu doğrultuda, mevcut çalışmaya dahil edilen araştırmalara ilişkin bilgiler Tablo 2'de sunulmuştur.

Alt grup analizinin gerçekleştirilebilmesi amacıyla çalışmalar uygulama içeriklerine göre sınıflandırılmıştır. Sınıflandırma süreci iki araştırmacı tarafından bağımsız olarak yürütülmüştür. Bunun için önce 27 çalışmanın eğitim programı konusu incelenmiştir. Aynı konulu çalışmalar aynı kategoride olacak şekilde çalışmalar dört kategori altında kodlanmıştır: (1) Bilinçli farkındalık temelli, (2) doğrudan öz düzenleme temelli, (3) gelişim temelli ve (4) oyun, hareket ve drama temeli. Kodlayıcılar arası güvenilirlik Cohen's Kappa yöntemi kullanılarak hesaplanmış ve kappa katsayısı 1.00 düzeyinde bulunmuştur (Cohen, 1960).

Veri Analizi

Araştırmada veri analizi için R programlama dilinin meta ve metafor paketleri kullanılmıştır. Bu araştırmada çalışmaların örneklem seçimindeki farklılıklar, müdahale türlerindeki farklılıklar gibi etki büyüklüğüne etki edecek farklı faktörlere ait araştırmalar olmasından ve bu farklılıkların ortaya konulması amaçlandığından meta analiz rastgele etkiler modeli temelinde sürdürülmüştür. Araştırmaya dahil edilen 28 çalışma, kullandıkları analiz metotlarına göre parametrik ve parametrik olmayanlar olmak üzere iki gruba ayrılmıştır. Parametrik analizlerin kullanıldığı çalışmalarda etki büyüklüğü ve bu değere yönelik standart hatanın hesaplanması Cohen's d etki büyüklüğü ile sağlanmıştır. Parametrik olmayan analizlerin kullanıldığı çalışmaları için r etki büyüklüğü Rosenthal (1991) tarafından geliştirilen dönüşüm formülleri kullanılarak hesaplanmıştır. Ardından, hesaplanan r etki büyüklüğü değerleri Cohen's d etki büyüklüğüne dönüştürülerek (Borenstein vd., 2009) tüm çalışmalar için standardize edilmiş ortalama farklar ve standart hata değerleri elde edilmiştir.

Araştırmaya dahil edilen 28 çalışma için önsel olarak rastgele etkiler modeli kurulmuştur. Model çerçevesinde uç değerlerin kontrolü için Baujat grafiği (Baujat vd., 2002) incelenmiştir. Grafikte diğer araştırmalara göre bir çalışmanın sağ üst köşede yani uç değerde olduğu görülmüştür. Uç değer kontrolünün bir diğer adımı studentized residuals ve Cook's distance (Cook uzaklığı) değeri diğer 27 çalışmadan farklı şekilde büyük hesaplandığından, o çalışmanın etki büyüklüğü uç değer olarak kabul edilmiştir (Viechtbauer ve Cheung, 2010). Bundan dolayı Yeşilay Daşiran (2023) çalışması araştırma dışı bırakılarak 27 çalışma ile devam edilmiştir. Kalan 27 çalışma ile uç değer analizleri tekrarlanmış, sonuçların başka uç değerlere işaret etmediği görülmüş ve analiz sürecine devam edilmiştir.

Yayın Yanlılığı

Yayın yanlılığı, çalışmaların sonuçlarının yalnızca belirli kısmını raporlaması ya da raporlamaması durumunda ortaya çıkabilen bir durumdur. Meta analize dahil edilen çalışmaların tek bir konuya odaklanması ya da alan yazının sınırlı bir tarama ile elde edilmesi yer almaktadır. Araştırmacılar tek bir konuya odaklandığında, analiz sürecinde etki değeri yüksek çalışmalar ya da sadece anlamlı değişiklerin olduğu çalışmaları ele alabilmektedir. Bununla birlikte sınırlı alan yazın taramasının yapılması da genel etki değerini engelleyebilmektedir. Meta analiz çalışmalarında en iyi sonuç evren temsil edildiğinde verilmektedir. Bunun için de anlamlı anlamsız tüm bulguların değerlendirilmesi gerekmektedir (Dinçer, 2014). Bu çalışmada yayın yanlılığını belirlemek için huni grafiği kullanılmıştır.

BULGULAR

Genel Etki Büyüklüğüne İlişkin Bulgular

Bu araştırmada, Türkiye’de okul öncesi eğitim kurumuna devam eden 36-72 ay arası çocukların öz düzenleme becerilerini geliştirmeye yönelik uygulanan eğitim programlarının etkililiğini belirlemek amacıyla rastgele etkiler modeli kapsamında bir meta analiz gerçekleştirilmiştir. Bu doğrultuda meta analize dahil edilen 27 çalışmadan elde edilen bulgular Tablo 3 ’de sunulmuştur.

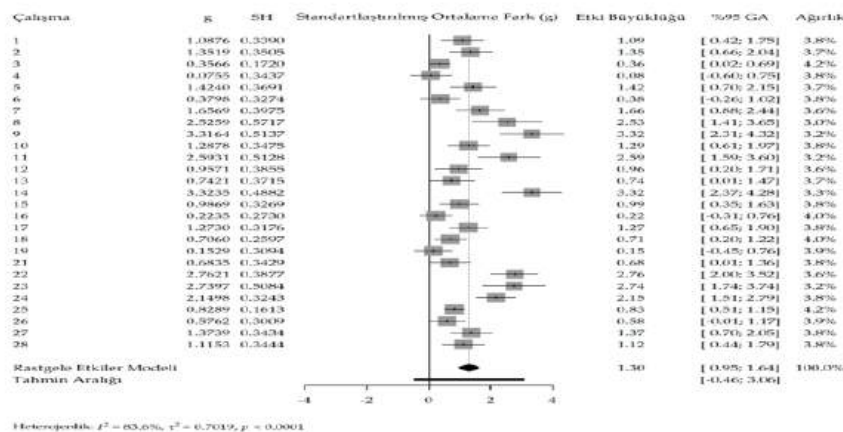
Tablo 3. Genel Etki Büyüklüğüne İlişkin Meta Analiz Sonucu

Model	n	Z Değeri	SH	SMD	GA Alt	GA Üst	p
REM	27	7.39	0.18	1.30	0.95	1.64	<.0001

Rastgele etkiler modeli kapsamında yürütülen meta analizde 27 çalışmanın dahil edilmesiyle hesaplanan genel etki büyüklüğü SMD = 1.30 olarak bulunmuştur. Bu değer, %95 güven aralığında 0.95 ile 1.64 arasında değişmekte olup, etki büyüklüğünün istatistiksel olarak anlamlı olduğunu göstermektedir ($p < .0001$).

Cohen’in (1988) sınıflandırmasına göre SMD değerinin geniş (büyük) etki düzeyinde olması, incelenen uygulamanın sonuç değişkeni üzerinde yüksek düzeyde ve güçlü bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bulgu, farklı örneklem ve çalışmalar arasında değişkenlik bulursa dahi (rastgele etkiler modeli varsayımı), etkinin tutarlı biçimde güçlü olduğunu düşündürmektedir.

Çalışmalara ait etki büyüklükleri ve güven aralıkları, orman grafiğinde Şekil 1 ile görselleştirilmiştir.

Şekil 1. Çalışmalara Ait Etki Büyüklükleri ve Güven Aralıklarına Yönelik Orman Grafiği

Bu sonuç, Türkiye’de okul öncesi eğitim kurumuna devam eden 36-72 aylık çocukların öz düzenleme becerilerini geliştirmeye yönelik uygulanan eğitim programlarının çocukların öz düzenleme becerileri üzerinde güçlü bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

Heterojenliğe İlişkin Bulgular

Genel etki büyüklüğüne ilişkin bu bulguların ardından, meta analize dahil edilen çalışmaların etki büyüklükleri arasında farklılık olup olmadığını belirlemek amacıyla heterojenlik analizleri yapılmış ve sonuçlar tablo 4’te sunulmuştur.

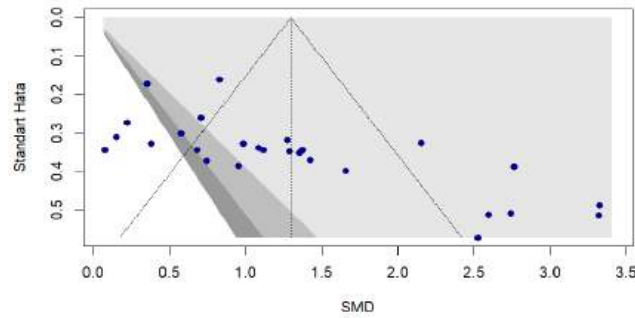
Tablo 4. Heterojenlik Testi

τ^2	I^2	Q	sd	P
0.70 [0.40-1.56]	83.6	158.64	26	<.0001

Heterojenlik testi sonuçlarına göre Q istatistiğinin anlamlı olduğu görülmektedir (Q = 158.64; p < .0001). Bu bulgu, meta analize dahil edilen 27 çalışmanın etki büyüklükleri arasında anlamlı farklılıklar bulunduğunu göstermektedir. Çalışmalar arası varyans değeri (τ^2) 0.70 olarak hesaplanmış olup, varyans tahminine ilişkin %95 güven aralığı [0.40–1.56] aralığındadır. Heterojenliğin derecesini gösteren I^2 değeri %83.6 olarak belirlenmiş ve bu değer yüksek düzeyde heterojenlik olarak sınıflandırılmaktadır (Higgins and Thompson, 2002). Meta analiz sonuçlarında belirlenen bu yüksek düzeydeki heterojenliğin olası kaynaklarını incelemek amacıyla alt grup analizlerinin yapılmasına karar verilmiştir.

Yayın Yanlılığına İlişkin Bulgular

Yayın yanlılığı değerlendirmesi, meta analizde elde edilen genel etki büyüklüğünün güvenilirliğini test etmek için önemlidir. Bu çalışma kapsamında, yayın yanlılığını incelemek amacıyla huni grafiği hazırlanmıştır. Huni grafiği Şekil 2 ile gösterilmiştir.

Şekil 2. Huni Grafiği

Şekil 2’de yer alan huni grafiğinde zemin üç renk olacak şekilde yapılandırılmıştır. Koyu gri alanlar .01, açık gri alanlar .05 düzeyinde anlamlı etki büyüklüğüne sahip çalışmaları ifade etmektedir. Beyaz alanda yer alan çalışmalar için .05 düzeyinde anlamlı etki büyüklüğü değerleri hesaplanmamıştır. Grafiğin simetrik olmaması ve grafikte yer alan huni şeklinin grafiğin soluna kaymış olması yayın yanlılığı göstergesi olarak ele alınmaktadır. Buna göre hesaplanan genel etki büyüklüğü değerinden daha büyük etkiye sahip araştırma sayısı fazlayken daha düşük etkiye sahip araştırma sayısının kısıtlı olduğu görülmektedir.

Alt Grup Analizlerine İlişkin Bulgular

Meta analiz sonuçlarında belirlenen yüksek düzeyde heterojenliğin kaynağını incelemek amacıyla alt grup analizleri gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda araştırmalarda uygulanan eğitim programının temeli, ölçme aracı ve ölçme aracının uygulayıcısı değişkenleri için çalışmalar gruplandırılmıştır. Ayrıca uygulama süresi ve çalışma grubunun yaş ortalaması değişkenlerinin etki büyüklüğü üzerindeki etkisini incelemek için meta regresyon analizi yapılmıştır. Alt grup ve meta regresyon analizlerine ilişkin bulgular tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5. Eğitim Programı Temeli, Ölçme Aracı Uygulayıcı ve Ölçme Aracına Yönelik Analiz Bulguları

Değişken	Alt Grup	k	SMD	%95 GA	Q_w	I^2 (%)
Müdahale Temeli	Bilinçli Farkındalık	7	1.30	[.60;2.00]	28.3	78.8
	Doğrudan Öz Düzenleme	9	1.60	[.98;2.23]	94.8	91.6
	Gelişim	4	1.02	[.10;1.95]	10.8	72.3
	Oyun, Hareket ve Drama	7	1.08	[.38;1.78]	21.6	72.2
	$Q_{b(st=3)}=1.63, p=.652; R^2=0.00$					
Ölçme Aracı Uygulayıcı	Çocuğu Tanıyan	16	1.47	[1.02;1.91]	106.2	85.9
	Çocuğu Tanımayan	11	1.05	[.51;1.59]	50.9	80.4
	$Q_{b(st=1)}=1.37, p=.242, R^2=0.00$					
Ölçme Aracı	4-6 Yaş Öz Düzenleme Becerileri	4	.43	[-.20;1.06]	1.9	0.0
	BADO Dokunma Yönergeleri	3	.76	[.05;1.47]	6.0	66.8
	Çocuk Davranış Değerlendirme	2	.56	[-.34;1.45]	2.4	58.5
	Okul Öncesi Öz Düzenleme	11	2.03	[1.63;2.44]	44.9	77.7
	Öz Düzenleme Becerileri	4	1.50	[.83;2.17]	4.7	36.5
$Q_{b(st=4)}=24.86, p=.0001, R^2=57.93$						

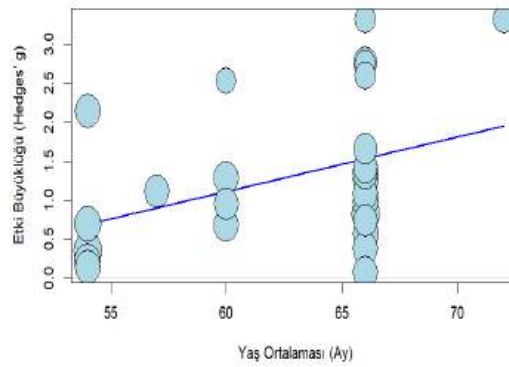
Tablo 5 incelendiğinde; tercih edilen uygulamanın çalışmalar arasındaki varyansı açıklamada yetersiz olduğu görülmektedir ($Q_3=1.63, p=.652$). Benzer şekilde, ölçme aracı uygulayıcısının çocuğu tanıma durumu da etki büyüklükleri üzerinde anlamlı bir farklılaşmaya yol açmamıştır ($Q_1=1.37, p=.242$). Her iki değişkende de alt grupların kendi içindeki heterojenliğin (I^2) yüksek olması, bu durumun bir sebebi olarak ele alınabilir. Buna karşın, araştırmalarda kullanılan ölçme aracının etki büyüklükleri üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi olduğu tespit edilmiştir ($Q_4=24.86, p<.001$). Ölçme aracı tercihi, çalışmalar arasındaki varyansın yaklaşık %58'ini açıkladığından heterojenliğin önemli bir kaynağı olarak öne çıkmaktadır. Alt gruplar incelendiğinde; "Okul Öncesi Öz Düzenleme Ölçeği" kullanılarak elde edilen etki büyüklüğünün (2.03), "4-6 Yaş Öz Düzenleme Becerileri Ölçeği" (.43) ve "Çocuk Davranış Değerlendirme Ölçeği" (.56) gibi diğer araçlara kıyasla daha yüksek düzeyde olduğu görülmektedir. Bu bulgu, etki büyüklüğündeki değişimin büyük oranda kullanılan ölçme aracından kaynaklandığını göstermektedir.

Uygulama süresi ve çalışma grubunun yaş ortalaması değişkenlerine ilişkin meta regresyon analizlerinden elde edilen bulgular Tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 6. Uygulama Süresi ve Çalışma Grubunun Yaş Ortalamasına Yönelik Analiz Bulguları

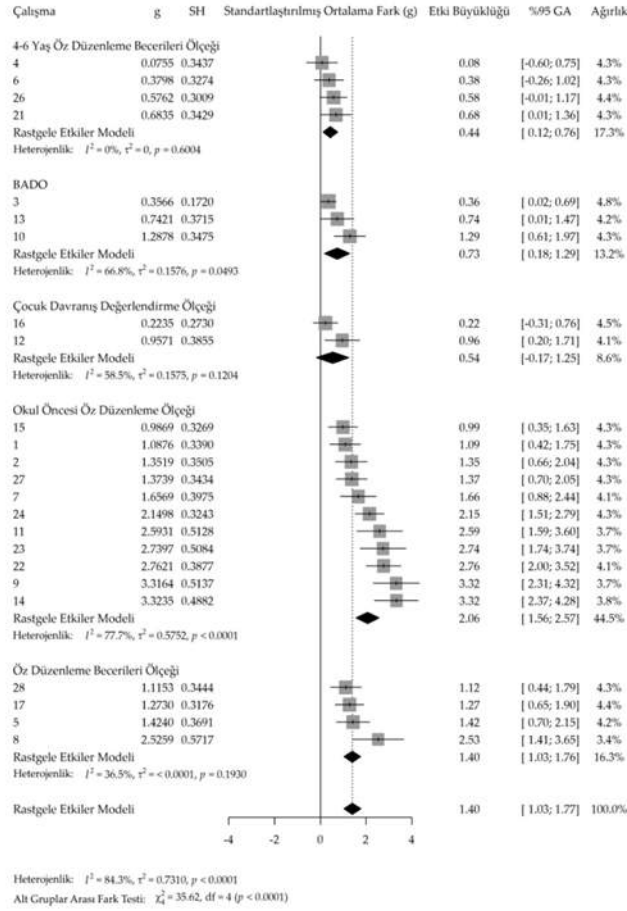
Değişken	k	β	SH	Z	Q_{model}	p	R^2
Uygulama Süresi	27	-.003	.02	-.14	.02	.890	0.00
Yaş Ortalaması	27	.070	.03	2.20	4.83	.028	14.99

Tablo 6 incelendiğinde uygulama süresi değişkeninin hesaplanan etki büyüklüğü üzerinde manidar bir etkisi olmadığı görülmektedir ($\beta=-.003$, $p=.890$). Uygulama süresinin artıp azalması eğitim programı etkisi üzerinde anlamlı bir değişime neden olmamaktadır. Buna karşın yaş ortalamasının hesaplanan etki büyüklüğü üzerinde manidar bir etkisi vardır ($\beta=.070$, $p=.028$). Analizden elde edilen değerlere göre çocukların yaşları ile müdahalenin etkisi arasında doğrusal bir ilişki olduğu dikkat çekmektedir. Yaş ortalaması değişkeni için kabarcık grafiği Şekil 3’de verilmiştir.

Şekil 3. Yaş Ortalaması Kabarcık Grafiği

Şekil 3 incelendiğinde çocukların ay cinsinden yaş ortalamaları arttıkça hesaplanan etki büyüklüğü değerinin de artış eğiliminde olduğu görülmektedir. Buna göre büyük yaş grubuna uygulanan eğitim programlarının daha etkili olduğu çıkarımında bulunulabilir. Fakat hesaplanan etki büyüklüğü değerleri üzerinde kullanılan ölçeğin de büyük bir etkisi olduğu düşünüldüğünde, yaş ortalaması için elde edilen bu sonuçların tercih edilen ölçekle ne derece ilişkili olduğu incelenmelidir. Zira büyük yaş gruplarında farklı, küçük yaş gruplarında farklı ölçekler kullanılabileceği göz önünde bulundurulduğunda, yaş ortalaması için elde edilen sonuçların ölçek etkisiyle ortaya çıkması da olasılık dahilindedir. Bu durumun incelenmesi amacıyla ölçek ve yaş ortalaması değişkenleri birlikte ele alınarak çoklu meta regresyon analizi gerçekleştirilmiştir. Analizde yaş değişkeni sürekli, ölçek değişkeni kategorik olarak tanımlanmıştır. Analiz sonuçlarına göre, iki değişkenli model etki büyüklüğündeki değişimi anlamlı bir şekilde açıklamaktayken ($Q_M = 24.19$, $p < .000$), yaş ortalaması değişkeninin istatistiksel anlamlılığını yitirdiği görülmektedir ($\beta = .022$, $p = .545$). İki değişkenli modelin açıkladığı varyans oranı $R^2 = 55.13$ olarak hesaplanmıştır. Modele eklenen yaş ortalaması değişkeninin ölçme aracı tarafından açıklanan varyans oranına katkı sağlamaması, hesaplanan etki büyüklüğü üzerindeki etkisinin farklı yaş gruplarında tercih edilen ölçme araçlarının yapısal farklılıklarından kaynaklandığını göstermektedir. Dolayısıyla, yaş değişkeninden bağımsız olarak ölçme aracı tercihinin, çalışma sonuçlarındaki heterojenliği açıklayan temel faktör olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Aşağıda, Şekil 4’te ölçme aracı değişkenine göre hazırlanan orman grafiği yer almaktadır.

Şekil 4. Ölçme Aracı Türüne Göre Gruplanmış Orman Grafiği

Her alt grup için hesaplanan rastgele etkiler modeline dayalı toplam etki büyüklükleri (elmas işaretleri) ve alt gruplar arası heterojenlik istatistikleri (I^2 , τ^2 , p) sunulmuştur. Alt gruplar arasındaki farkın istatistiksel anlamlılığı (χ^2 testi) de verilmiştir. Bu grafik, ölçme aracının müdahale etkilerini açıklamada önemli bir değişken olduğunu göstermektedir.

TARTIŞMA

Bu meta analiz çalışması ile okul öncesi eğitim kurumuna devam eden 36-72 aylık çocuklara uygulanan öz düzenleme becerilerini geliştirmeye yönelik eğitim programlarının etkililiği sistematik bir şekilde incelemiştir. 27 çalışmanın rastgele etkiler modeli kapsamında hesaplanan genel etki büyüklüğünün $SMD = 1.30$ olduğu belirlenmiştir. %95 güven aralığında 0.95-1.64 arasında değişen bu etki büyüklüğü, programların öz düzenleme becerileri üzerinde yüksek ve istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir ($p < .0001$). Bu durum okul öncesi dönemde öz düzenleme becerilerine yönelik yapılandırılmış programların güçlü etkiler yaratabildiğini ortaya koymaktadır.

Bu sonuç, okul öncesi dönemde öz düzenleme eğitim programlarının önemini vurgulayan ve bu alandaki olumlu etkileri ortaya koyan literatürle tutarlılık göstermektedir (Diamond ve Lee, 2011; Muir vd., 2023; Stucke ve Doebel, 2024). Pandey vd., (2018) 2-17 yaş çocuklarında yürütülen

evrensel öz düzenleme temelli müdahalelerin etkililiğini inceledikleri meta analiz çalışmasında benzer yaş gruplarında müdahalelerinin genel olarak etkili olduğunu rapor etmiştir. Yine başka bir çalışma olan Pauli-Pott vd., (2021) okul öncesi bilişsel müdahalelerin yürütücü işlevler üzerine olan etkisini inceledikleri meta analiz çalışmasında yürütücü işlevler üzerine olumlu etkilerin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yürütücü işlevler, öz düzenlemenin bilişsel temelini oluşturmakta ve öz düzenleme becerilerinin gelişiminde merkezi bir rol oynamaktadır (Blair ve Ku, 2022; İvrendi, 2020). Ayrıca yürütücü işlevlerin, öz düzenleme becerilerinin ön görülmesinde önemli bir belirleyici olarak ortaya çıkmaktadır (Howard ve Vasseleu, 2020). Bu çalışmalarda mevcut araştırmanın bulgularının alan yazındaki genel eğilimle uyumlu olduğunu göstermektedir.

Mevcut araştırmada gözlenen yüksek heterojenlik düzeyi, programların etkilerinin tüm çalışmalarda benzer olmadığını ve bu farklılıkların altında yatan faktörlerin incelenmesi gerektiğini ortaya koymuştur. Bu heterojenlik, öncelikle alt grup analizleri aracılığıyla incelenmiş; yaş ve kullanılan ölçme aracı değişkenlerine göre etki büyüklüklerinde anlamlı farklılıklar olduğu görülmüştür. Ancak yaş ve ölçme aracı değişkenlerinin birlikte ele alındığı çoklu meta regresyon analizinde, etki büyüklüğündeki varyansın anlamlı biçimde ölçme aracı değişkeni tarafından açıklandığı, yaş değişkeninin ise bağımsız bir açıklayıcı olmaktan çıktığı belirlenmiştir. Bu durum, başlangıçta yaşın tek başına bir moderatör olarak anlamlı görünmesine rağmen, etki büyüklüğü üzerindeki asıl belirleyicinin ölçme aracı tercihleri olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

Bu bulgu, yaş değişkeninden bağımsız olarak ölçme aracı tercihinin, çalışma sonuçlarındaki heterojenliği açıklayan temel faktör olduğu sonucuna işaret etmektedir. Dolayısıyla, yaşın etki büyüklüğü üzerindeki etkisi, farklı yaş gruplarında tercih edilen ölçme araçlarının yapısal farklılıklarından kaynaklanmaktadır. Başka bir deyişle, yaşın bir moderatör olarak ortaya çıkması, doğrudan gelişimsel bir etkiden ziyade, belirli yaş gruplarında kullanılan ölçme araçlarının doğasından kaynaklanan bir etki olabilir. Montroy vd., (2016) okul öncesi çocukların duygusal öz düzenleme becerilerini ve bu becerilerin eğitim ortamındaki gelişimini inceledikleri çalışmada öz düzenleme becerilerinin gelişiminde yaşın kritik bir eşik olduğunu belirtmiştir ve ölçme araçlarının bu gelişimi yakalamadaki hassasiyetinin sonuçları etkileyebileceği belirtilmiştir.

Ölçme aracının etki büyüklüğündeki heterojenliğin anlamlı kaynağı olduğu bulgular incelendiğinde; özellikle, performansa dayalı "Okul Öncesi Öz Düzenleme Ölçeği" ile elde edilen etki büyüklükleri, gözleme dayalı "4-6 Yaş Çocuklarına Yönelik Öz Düzenleme Becerileri Ölçeği" ve "Çocuk Davranış Değerlendirme Ölçeği"ne kıyasla daha yüksek olduğu görülmüştür. Performans temelli ölçme araçlarının daha yüksek etki büyüklüğü vermesi bu araçların çocukların bilişsel kapasitelerini doğrudan ve objektif bir şekilde ölçmesiyle ilişkilendirilebilir (Findık Tanrıbuyurdu, 2012). Ölçme aracının etki büyüklüğündeki heterojenliğin anlamlı kaynağı olması öz düzenleme ve alanındaki diğer araştırmalarla da tutarlı bir sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır. Pandey vd., (2018) ile Schüz ve Koglin (2023) öz düzenleme becerilerinin ölçümünde kullanılan öğretmen değerlendirmeleri, ebeveyn ölçekleri, performans temelli testler gibi farklı ölçme türlerinin farklı etki büyüklükleri ürettiklerini belirterek mevcut çalışmalarda ölçme yönteminin esas heterojenlik sebebi olduğunu vurgulamışlardır. Yine Pandey vd., (2018) performans temelli görevlerin, öğretmen ve ebeveyn raporlarına göre daha tutarlı ve genellikle daha büyük etki büyüklükleri verdiğini vurgulamışlardır. Benzer şekilde Muir vd., (2023) okul öncesi ortamlarda uygulanan öz düzenleme ve yürütücü işlev müdahalelerinin etkililiğini sistematik olarak inceledikleri çalışmada ölçme araçlarının sonuçlar üzerinde belirleyici rol oynadığını vurgulamışlardır. Benzer sonuçlar başka alanlarda da karşımıza çıkmaktadır. Örneğin Trujillo-Trujillo vd., (2026) yürütücü işlev müdahalelerinde ölçme araçları arasındaki metodolojik farklılıkların müdahale etkisini önemli ölçüde etkilediğini vurgulayarak, doğrudan

performans temelli ölçümlerin müdahale etkisini daha hassas yakaladığını belirtmişlerdir. Bu sonuçta mevcut araştırmanın sonucu ile paralellik göstermektedir. Yine başka bir çalışmada, Murano vd., (2020) okul öncesi sosyal duygusal öğrenme müdahalelerinin etkililiğini inceledikleri meta analiz çalışmasında öz düzenleme becerilerinin akademik çıktılar üzerindeki dolaylı etkisini vurgularken değerlendirme türünün yani ölçme aracının çocuğu değerlendirme şekline göre etki büyüklüklerini sistematik olarak değiştirdiğini belirtmişlerdir. Bu çalışmalar mevcut çalışmada elde edilen doğrudan etki sonuçlarını kuramsal olarak desteklemektedir.

Performansa dayalı ölçümlerin, Zelazo ve Carlson (2012) tarafından tanımlanan 'soğuk' yani daha nötr bağlamlarda çalışan, daha bilişsel ve duygusal etkiden daha uzak olan yürütücü işlevleri daha doğrudan ve objektif bir şekilde değerlendirmesi, müdahalenin hedeflenen bilişsel beceriler üzerindeki etkisini daha net bir şekilde ortaya koymasına olanak tanırken gözleme dayalı ölçeklerin 'sıcak' yani daha duygusal ve motivasyonel önem derecesine göre değişiklik gösterebilen yürütücü işlevlerin öz düzenleme becerilerini ve günlük yaşamdaki davranışları yansıtılabileceği ve değerlendirici yanlılığı ve sosyal beğenirlik gibi faktörlerden daha fazla etkilenebileceği belirtilmektedir. Tüm bunlardan hareketle bu çalışmanın bulguları öz düzenleme programlarının etkililiğini değerlendirirken kullanılan ölçme aracının metodolojik özelliklerinin ve ölçtüğü öz düzenleme boyutunun kritik önemini bir kez daha vurgulamaktadır.

SONUÇ

Bu araştırma, Türkiye'de okul öncesi eğitim kurumuna devam eden 36-72 ay arası çocukların öz düzenleme becerilerini geliştirmek için uygulanan mevcut eğitim programlarının genel olarak anlamlı ve yüksek bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Bu araştırmanın en önemli bulgusu eğitim programlarının etkisindeki yüksek heterojenliğin temel kaynağının yaş değişkeninden bağımsız olarak ölçme aracı tercihidir kaynaklandığını ortaya koymasındır. Bu araştırma, öz düzenleme eğitim programlarının etkililiğini değerlendirirken, kullanılan ölçme araçlarının metodolojik özelliklerinin ve ölçtüğü öz düzenleme boyutunun önemini vurgulamaktadır. Bu araştırma öz düzenleme alanında literatüre önemli katkılar sunmakla birlikte, erken çocukluk müdahalelerinin hazırlanmasında ve uygulanmasında ölçme aracı seçiminin rolünü göz önünde bulundurmaları gerektiği konusunda somut çıkarımlar sağlamaktadır.

Tüm bunlardan hareketle; uygulayıcıların ve araştırmacıların, eğitim programlarının amaçladığı öz düzenleme bileşenleriyle uyumlu ölçme yaklaşımlarını tercih etmeleri önem taşımaktadır. Öz düzenleme becerilerinin çok boyutlu yapısı göz önünde bulundurulduğunda, gelecekteki araştırmalarda performansa dayalı ve gözleme dayalı ölçümlerin birlikte kullanılması, eğitim programlarının etkilerinin daha kapsamlı biçimde değerlendirilmesine katkı sağlayabilir. Son olarak, yaş değişkeninin ölçme aracıyla ilişkili dolaylı rolü dikkate alınarak, ileri çalışmaların bu değişkenleri birlikte ele alan analitik modeller kullanması önerilmektedir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Destek Bilgisi: Herhangi bir kurum ve/veya kuruluştan destek alınmamıştır.

Çıkar Çatışması: Yazarlar arasında çıkar çatışması yoktur.

Etik Onayı: Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazar(lar)ına aittir.

Araştırmacıların Katkı Oranı: Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

KAYNAKÇA

- Akoğlu, M. N. (2024). *Öz Düzenleme Programının Çocukların Öz Düzenleme ve Duygu Düzenleme Becerilerine Etkisinin İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Arslan, H. H., ve Pekdoğan, S. (2021). Okul öncesi dönemde 60-72 ay çocuklara yönelik hazırlanan öz düzenleme eğitim programının çocukların öz düzenleme becerilerinin gelişimine etkisi. *Journal of History School*, 53, 2753-2774. <https://doi.org/10.29228/Joh.51005>
- Aydın, E. (2022). *Zihin Haritalarıyla Desteklenen Üstbilişsel Eğitim Programının Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Üstbiliş, Öz Düzenleme ve Yürütücü İşlev Becerilerine Etkisinin İncelenmesi*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Aydoğan, S. (2022). *Öz Düzenleme Eğitim Programının 5-6 Yaş Çocuklarında Öz Düzenleme ve Dil Becerilerine Etkisi*, Doktora Tezi, Pamukkale Üniversitesi, Denizli.
- Bağcı Çetin, B. (2025). The effect of prosocial behavior psychoeducation program on problematic behaviors and self-regulation skills of 5-6 year old children. *International Journal of Modern Education Studies*, 9(1), 198-229. <https://doi.org/10.51383/ijonmes.2025.383>
- Balca, G. (2025). *Erken Çocukluk Döneminde Yoga Uygulamalarının Öz Düzenleme Becerileri Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli.
- Bauer, I. M. and Baumeister, R. F. (2011). Self-regulatory strength. In K. D. Vohs and R. F. Baumeister (Eds.), *Handbook of self-regulation: Research, theory, and applications* (pp. 64-82). New York, NY: Guilford Press.
- Baujat, B., Mahé, C., Pignon, J.-P., and Hill, C. (2002). A graphical method for exploring heterogeneity in meta-analysis trials. *Statistics in Medicine*, 21(18), 2641-2652. doi:10.1002/sim.1221
- Bengi, N. Ş. (2024). *Okul Öncesi Dönemde Yaratıcı Drama Eğitiminin 5-6 Yaş Grubu Çocukların Öz Düzenleme Becerileri ve Benlik Alguları Üzerindeki Etkilerinin İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, Bursa.
- Blair, C. (2002). School readiness: Integrating cognition and emotion in a neurobiological conceptualization of children's functioning at school entry. *American Psychologist*, 57(2), 111-127. doi: 10.1037/0003-066X.57.2.111
- Blair, C. and Ku, S. (2022). A hierarchical integrated model of self-regulation. *Frontiers in Psychology*, 13, 725828, 1-9. doi:10.3389/fpsyg.2022.725828.
- Borenstein, M., Hedges, L. V., Higgins, J. P. T. and Rothstein, H. R. (2009). *Introduction to meta-analysis*. Chichester, UK: John Wiley & Sons. doi:10.1002/9780470743386
- Bronson, M. B. (2019). *Erken çocuklukta öz-düzenleme: Doğası ve gelişimi*. Ankara: Eğiten Kitap.
- Canol, B. (2021). *Okul Öncesi Eğitim Kurumlarına Devam Eden 60-72 Aylık Çocuklara Yönelik Hazırlanan Öz Düzenleme Eğitim Programının Çocukların Öz Düzenleme ve Sosyal Becerileri Üzerine Etkisi*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Cohen, J. (1960). A coefficient of agreement for nominal scales. *Educational and Psychological Measurement*, 20(1), 37-46. doi:10.1177/001316446002000104
- Cohen, J. (1988). *Statistical Power Analysis for the Behavioral Sciences* (2nd ed.). Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.

- Çelik, B. ve Kamaraj, İ. (2020). 60-72 aylık çocukların öz düzenleme becerisi üzerinde çocuk katımlı eğitim programının etkisinin incelenmesi. *Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 51(51), 1-17. <https://doi.org/10.15285/maruaebd.559762>
- Diamond, A. and Lee, K. (2011). Interventions shown to aid executive function development in children 4–12 years old. *Science*, 333(6045), 959–964. <https://doi.org/10.1126/science.1204529>
- Dinçer, S. (2014). *Eğitim Bilimlerinde Uygulamalı Meta-Analiz*. Ankara: Pegem Akademi.
- Dong, Burke, D.M., Ramirez, G., Xu, Z., and Bowman-Perrott L. (2023). A meta-analysis of social skills interventions for preschoolers with or at risk of early emotional and behavioral problems. *Behavioral Sciences*, 13(11), 940, 1-16. <https://doi.org/10.3390/bs13110940>
- Duckworth, A. L. and Steinberg, L. (2015). Unpacking self-control. *Child Development Perspectives*, 9(1), 32–37. doi: 10.1111/cdep.12107
- Duncan, G. J. and Magnuson, K. (2013). Investing in preschool programs. *Journal of Economic Perspectives*, 27(2), 109–132. doi:10.1257/jep.27.2.109
- Duman, G. and Özkur, F. (2019). Analyzing the embedded learning-based movement education program's effects on preschool children's visual-motor coordination and self-regulation. *Journal of Education and Learning*, 8(5), 193–204. <https://doi.org/10.5539/jel.v8n5p193>
- Ezmeçi, F. ve Akman, B. (2023). The impact of the pre-school self-regulation program on the self-regulation, problem behavior and social skills of children. *International Journal of Educational Research*, 118, 102156. <https://doi.org/10.1016/j.ijer.2023.102156>
- Fındık Tanrıbuyurdu, E. (2012). *Okul öncesi öz düzenleme ölçeği Türkçe'ye uyarlama çalışması* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Garon, N., Bryson, S. E. and Smith, I. M. (2008). Executive function in preschoolers: A review using an integrative framework. *Psychological Bulletin*, 134(1), 31–60. doi: 10.1037/0033-2909.134.1.31
- Glass, G. V. (1976). Primary, secondary, and meta-analysis of research. *Educational Researcher*, 5(10), 3–8. doi: 10.3102/0013189X005010003
- Göktaş, İ. (2022). *Öz Şefkat Eğitiminin 4-5 Yaş Çocuklarının Öz Düzenleme Becerileri Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Gündüz, A. (2020). *Öz Düzenleme Eğitim Programının Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Öz Düzenleme Becerilerine ve Etkileşimli Akran Oyunlarına Etkisinin İncelenmesi*, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Heckman, J. J. (2008). Schools, skills, and synapses. *Economic Inquiry*, 46(3), 289–324. <https://doi.org/10.1111/j.1465-7295.2008.00163.x>
- Higgins, J. P. T. and Thompson, S. G. (2002). Quantifying heterogeneity in a meta-analysis. *Statistics in Medicine*, 21(11), 1539–1558. doi:10.1002/sim.1186
- Hofmann, W., Schmeichel, B. J. and Baddeley, A. D. (2012). Executive functions and self-regulation. *Trends in Cognitive Sciences*, 16(3), 174–182. <https://doi.org/10.1016/j.tics.2012.01.006>
- Howard, S. J. and Vasseleu, E. (2020). Self-regulation and executive function longitudinally predict advanced learning in preschool. *Frontiers in Psychology*, 11, 49, 1-9. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.00049>
- İvrendi, A. (2020). Okula hazır oluş ve yürütücü işlev performansları arasındaki ilişki. *Erken Çocukluk Çalışmaları Dergisi*. . 4(2), 66-87. doi:10.24130/eccd-jecs.1967202042208

- İvrendi, A., Atan, A., ve Erol, A. (2025). Müdahale programı yoluyla çocukların öz-düzenleme ve erken sayı becerilerinin desteklenmesi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 64, 92–122. <https://doi.org/10.9779/pauefd.1426282>
- İvrendi, A., Özcan, Ö., Dülger Ceylan, E. ve Aydoğan, S. (2025). Erken çocuklukta öz-düzenleme ile ilgili araştırmaların betimsel analizi: Türkiye örneği. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 74, 497–525. doi: 10.21764/maeuefd.1629257
- Kayalı, M. (2019). *Yaratıcı Dramanın Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Öz Düzenleme Becerilerine Etkisi*, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Kalıpçı Söyler, S. (2019). *İnce Motor Eğitim Programının Anasınıfına Devam Eden Çocukların İnce Motor Beceri, Okula Hazır Bulunuşluk Düzeyi ve Öz-düzenleme Becerilerine Etkisi*, Doktora Tezi, Pamukkale Üniversitesi, Denizli.
- Keleş, S. ve Alisinanoğlu, F. (2018). Kültürel-tarihsel kuram bağlamında hazırlanan eğitim programının 48-60 aylık çocukların öz-düzenleme gelişimi üzerine etkisinin incelenmesi. *Başkent University Journal of Education*, 5(2), 167–186.
- Kıyaker, S. (2017). *62-72 Ay Çocuklarının Öz Düzenleme Becerisi Üzerinde Eğitici Drama Programının Etkisinin İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Okan Üniversitesi, İstanbul.
- Koole, S. L. (2009). The psychology of emotion regulation: An integrative review. *Cognition and Emotion*, 23(1), 4–41. doi: 10.1080/02699930802619031
- Korucu, I., Aytürk, E., Finders, J. K., Schnur, E. A., Bailey, C. S., Tominey, S. L. and Schmitt, S. A. (2022). Self-regulation in preschool: Examining its factor structure and associations with pre-academic skills and social-emotional competence. *Frontiers in Psychology*, 12, 717317,1-14. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.717317>
- Kopp, C. B. (1982). Antecedents of self-regulation: A developmental perspective. *Developmental Psychology*, 18(2), 199–214. doi:10.1037/0012-1649.18.2.199
- Köyceğiz Gözeler, M. ve Özbey, S. (2023). Okul öncesi çocuklarda öz düzenleme becerileri: İçsel motivasyonu destekleyici eğitim programının etkisi. *Pearson Journal of Social Sciences and Humanities*, (8), 23, 202-228. <https://doi.org/10.5281/zenodo.8142831>
- Liman, B., and Tepeli, K. (2019). A study on the effects of self-regulation skills education program on self-regulation skills of six-year-old children. *Educational Research and Reviews*, 14(18), 647–654. <https://doi.org/10.5897/ERR2019.3853>
- McClelland, M. M. and Cameron, C. E. (2012). Self-regulation in early childhood. *Child Development Perspectives*, 6(2), 136–142. doi: 10.1111/j.1750-8606.2011.00191.x
- McClelland, M. M. and Tominey, S. L. (2017). Self-regulation and early school success. In N. Halfon et al. (Eds.), *Handbook of life course health development* (pp. 497–522). New York, NY: Springer. doi:10.1007/978-3-319-47143-3_12
- McCoy, D. C., Yoshikawa, H., Ziol-Guest, K. M., Duncan, G. J., Schindler, H. S., Magnuson, K., Yang, R., Koeppe, A. and Shonkoff, J. P. (2017). Impacts of early childhood education on medium- and long-term educational outcomes. *Educational Researcher*, 46(8), 474–487. doi:10.3102/0013189X17737739
- Melo, C., Pianta, R. C., LoCasale-Crouch, J., Romo, F. and Ayala, M. C. (2022). The role of preschool dosage and quality in children's self-regulation development. *Early Childhood Education Journal*. 52, 55-71. <https://doi.org/10.1007/s10643-022-01399-y>.
- Millî Eğitim Bakanlığı. (2019). *Okul öncesi eğitim izleme raporu*. Ankara: MEB.

- Moffitt, T. E., Arseneault, L., Belsky, D., Dickson, N., Hancox, R. J., Harrington, H., Houts, R., Poulton, R., Roberts, B. W., Ross, S., Sears, M. R., Thomson, W. M. and Caspi, A. (2011). A gradient of childhood self-control predicts health, wealth, and public safety. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, 108(7), 2693–2698. doi:10.1073/pnas.1010076108
- Montroy, J. J., Bowles, R. P., Skibbe, L. E., McClelland, M. M. and Morrison, F. J. (2016). The development of self-regulation across early childhood. *Developmental Psychology*, 52(11), 1744–1762. doi.org/10.1037/dev0000159
- Murano, D., Sawyer, J. E. and McClelland, M. M. (2020). A meta-analytic review of preschool social and emotional learning interventions. *Review of Educational Research*, 90(2), 291–332. doi:10.3102/0034654320914743
- Morawska, A., Dittman, C. K. and Rusby, J. C. (2019). Promoting self-regulation in young children: The role of parenting interventions. *Clinical Child and Family Psychology Review*, 22(1), 43–51. doi:10.1007/s10567-019-00281-5
- Muir, R., Howard, S. J. and Kervin, L. (2023). Interventions and approaches targeting early self-regulation or executive functioning in preschools: A systematic review. *Educational Psychology Review*, 35(1), 27, 1-32. https://doi.org/10.1007/s10648-023-09740-6
- Özcan, A. (2023). *İyiliği Büyütmek Eğitim Programının Okul Öncesi Dönemdeki Çocukların Sosyo-Ahlaki Yönelimleri Öz Düzenleme Becerileri ve Psikolojik İyi Oluşları Üzerindeki Etkisi*, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Pandey, A., Hale, D., Das, S. Goddings, A. L., Blakemore, S. J., and Viner, R. M. (2018). Effectiveness of universal self-regulation-based interventions in children and adolescents: A systematic review and meta-analysis. *JAMA Pediatrics*, 172 (6), 566-575. https://doi.org/10.1001/jamapediatrics.2018.0232
- Pauli-Pott, U., Mann, C. and Becker, K. (2021). Do cognitive interventions for preschoolers improve executive functions and reduce ADHD and externalizing symptoms? *European Child & Adolescent Psychiatry*, 30(1), 1–17. doi: 10.1007/s00787-020-01627-z.
- Paslı, H. (2025). *Okul Öncesi Eğitim Programıyla Bütünleştirilmiş Bilinçli Farkındalık Uygulamalarının Çocukların Öz düzenleme Becerilerine Etkisi*, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Paslı, H. ve Temel, Z. F. (2024). Bilinçli farkındalık uygulamalarının öğretmen değerlendirmelerine göre çocukların öz düzenleme becerilerine etkisi. *Eğitim ve Toplum Araştırmaları Dergisi*, 11(2), 36–48. https://doi.org/10.51725/etad.1514631
- Pehlivanlı, M. (2024). *Değerler eğitiminin 48–66 aylık çocukların öz düzenleme becerilerine etkisinin incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Aydın Üniversitesi, İstanbul.
- Posner, M. I. and Rothbart, M. K. (2009). Toward a physical basis of attention and self-regulation. *Physics of Life Reviews*, 6(2), 103–120. doi.org/10.1016/j.plrev.2009.02.001
- Richardson, W. S., Wilson, M. C., Nishikawa, J. and Hayward, R. S. A. (1995). The well-built clinical question: A key to evidence-based decisions. *ACP Journal Club*, 123(3), A12–A13.
- Robson, D. A., Allen, M. S. and Howard, S. J. (2020). Self-regulation in childhood as a predictor of future outcomes: A meta-analytic review. *Psychological Bulletin*, 146(4), 324–354. doi:10.1037/bul0000227
- Rosanbalm, K. and Murray, D. (2017). *Co-regulation from birth through young adulthood: A practice brief*. Washington, DC: Office of Planning, Research and Evaluation.
- Rosenthal, R. (1991). *Meta-analytic procedures for social research*. Newbury Park, CA: SAGE.

- Schütz, J. and Koglin, U. (2023). A systematic review and meta-analysis of associations between self-regulation and morality in preschool and elementary school children. *Current Psychology*, 42, 1-15. doi.org/10.1007/s12144-022-03226-4
- Sezgin, E. (2016). *Çocukların Davranışsal Öz-Düzenleme Becerilerine Oyun Temelli Eğitimin Etkisinin İncelenmesi*, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Seven, V., and Kaya, İ. (2025). The impact of yoga on self-regulation skills in 60–69 month-old children attending preschool education. *International Journal of Eurasian Social Sciences*, 16(59), 98–114. https://doi.org/10.70736/ijoess.545
- Stucke, N. J. and Doebel, S. (2024). Early childhood executive function predicts concurrent and later social and behavioral outcomes: A review and meta-analysis. *Psychological Bulletin*, 150(10), 1178–1212. https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/bul0000445
- Tosun, D. (2023). *Öykü Temelli Hazırlanan Bütünleştirilmiş Sosyal Duygusal Eğitim Programının Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Öz Düzenleme Becerileri ve Prososyal Davranışlarına Etkisinin İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya.
- Trujillo-Trujillo, C. C., Cadavid Ruiz, N. and Sanabria-Mazo, J. P. (2026). Effectiveness of executive function interventions in typically developing preschool children: A systematic review and meta-analysis. *Child Neuropsychology*, 1-35. https://doi.org/10.1080/09297049.2025.2595075
- UNICEF and UNESCO. (2024). Global report on early childhood care and education: The right to a strong foundation. UNICEF. https://www.unicef.org/reports/global-report-early-childhood-care-and-education-right-strong-foundation. Erişim Tarihi:25.10.2025
- Üstün, U. ve Eryılmaz, A. (2014). Etkili araştırma sentezleri yapabilmek için bir araştırma yöntemi: Meta-analiz. *Eğitim ve Bilim*, 39(174), 1–32. doi:10.15390/EB.2014.3379
- Viechtbauer, W., and Cheung, M. W. L. (2010). Outlier and influence diagnostics for meta-analysis. *Research Synthesis Methods*, 1(2), 112-125 https://doi.org/10.1002/jrsm.11.
- Yeşilay Daşiran, T. (2023). *Bütüncül Farkındalık Eğitiminin Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Öz Düzenleme ve Sosyal Becerilerine Etkisinin İncelenmesi*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Yıldırım Önoğlu, E. (2019). *The Effects of Mindfulness Based Yoga Intervention on Preschoolers' Self-Regulation Ability*, A Master's Thesis, İhsan Doğramacı Bilkent University, Ankara.
- Yurdakul, B. N. (2022). *Mindfulness (fark'andalık) temelli okul uygulamalarının okul öncesi dönem çocuklarda öz-düzenleme becerileri üzerindeki etkisi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Bahçeşehir Üniversitesi, İstanbul.
- Zelazo, P. D. and Carlson, S. M. (2012). Hot and cool executive function in childhood and adolescence. *Child Development Perspectives*, 6(4), 354–360. doi.org/10.1111/j.1750-8606.2012.00246.x
- Zelazo, P. D., Anderson, J. E., Richler, J., Wallner-Allen, K., Beaumont, J. L., and Weintraub, S. (2016). NIH Toolbox Cognition Battery (CB): Measuring executive function and attention. *Monographs of the Society for Research in Child Development*, 81(1), 16–33. doi: 10.1111/mono.12032.
- Zimmerman, B. J. (2000). Attaining self-regulation: A social cognitive perspective. In M. Boekaerts, P. R. Pintrich and M. Zeidner (Eds.), *Handbook of self-regulation* (pp. 13–39). San Diego, CA: Academic Press.

KAVRAMSAL MAKALE

Tokat'ın Yemek Belleğinde Bat: Yöresel Mutfak ve Kimlik Üzerine Kavramsal Bir Yaklaşım*

Dr. Öğr. Üyesi Cansu UZUN GÜRİPEK, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Zile Dinçerler Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu, Tokat, e-posta: cansuguripek@gop.edu.tr
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7809-3097>

Öz

Yemek kültürü, toplumsal ilişkilerin kurulmasında, ortak deneyimlerin hatırlanmasında ve kültürel kimliğin aktarımında önemli bir rol üstlenmektedir. Bu bağlamda yöresel mutfak pratikleri, belirli bir coğrafyaya ait kültürel değerlerin korunması ve kuşaktan kuşağa aktarılmasında etkili araçlar arasında yer almaktadır. Tokat mutfağının özgün yemeklerinden Bat da söz konusu kültürel birikimin önemli bileşenlerinden biri olarak değerlendirilmektedir. Bu çalışma, Bat'ın Tokat toplumunun toplumsal belleği ve kültürel kimliği içerisindeki yerini kavramsal bir çerçevede incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırmada nitel araştırma yöntemi kullanılmış olup; vaka yaklaşımı deseni benimsenmiştir. Araştırmada veri toplama tekniği olarak doküman analizi kullanılmıştır. Bu bağlamda toplumsal bellek, hafıza mekânı ve kültürel kimlik kavramları temelinde değerlendirmelerde bulunulmuştur. Bat'ın hazırlanma ve paylaşım pratikleri aile içi etkileşim, komşuluk ilişkileri, bağ yaşamı ve çeşitli sosyal buluşmalarla ilişkili kültürel pratikler kapsamında ele alınmıştır. Elde edilen değerlendirmeler Bat'ın Tokat gastronomi mirasının önemli taşıyıcılarından biri olduğunu göstermektedir. Bat etrafında gelişen üretim, paylaşım ve toplumsal etkileşim pratikleri kültürel sürekliliğin korunmasına katkı sağlamaktadır. Çalışma, yöresel mutfakların beslenme işlevinin ötesinde toplumsal aidiyetin güçlenmesi ve kültürel aktarımın sürdürülmesi açısından önemli bir rol üstlendiğini ortaya koymaktadır.

* Bu çalışmanın önceki bir versiyonu 9. Uluslararası Gastronomi ve Turizm Araştırma Kongresi'nde 9-11 Ekim 2025 tarihinde özet metin bildiri olarak sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Yöresel Mutfak, Tokat Mutfağı, Bat, Toplumsal Bellek, Kültürel Kimlik.

Makale Gönderme Tarihi: 17.02.2026

Makale Kabul Tarihi: 03.05.2026

Önerilen Atıf:

Uzun Güripek, C. (2026). Tokat'ın Yemek Belleğinde Bat: Yöresel Mutfak ve Kimlik Üzerine Kavramsal Bir Yaklaşım, *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, 9(5): 257-269.

Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences

2026, 9(5): 257-269. <https://doi.org/10.26677/TR1010.2026.1650>

ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

CONCEPTUAL PAPER

Bat in Tokat's Culinary Memory: A Conceptual Approach to Local Cuisine and Identity

Assistant Prof. Dr. Cansu UZUN GÜRİPEK, Tokat Gaziosmanpaşa University, Zile Dinçerler Tourism Management and Hotel Management College, Tokat, e-mail: cansuguripek@gop.edu.tr
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7809-3097>

Abstract

Food culture plays an important role in the establishment of social relations, the remembrance of shared experiences, and the transmission of cultural identity. In this context, regional culinary practices are considered effective tools for preserving cultural values belonging to a particular geography and transferring them from generation to generation. Bat, one of the distinctive dishes of Tokat cuisine, is also regarded as one of the important components of this cultural accumulation. This study aims to examine the place of Bat within the social memory and cultural identity of Tokat society within a conceptual framework. A qualitative research method was employed in the study, and a case study design was adopted. Document analysis was used as the data collection technique in this research. In this context, evaluations were conducted on the basis of the concepts of collective memory, sites of memory, and cultural identity. The preparation and sharing practices of Bat were addressed within the scope of cultural practices associated with family interactions, neighborhood relations, vineyard life, and various social gatherings. The evaluations obtained indicate that Bat is one of the important carriers of Tokat's gastronomic heritage. The practices of production, sharing, and social interaction that develop around Bat contribute to the preservation of cultural continuity. The study reveals that regional cuisines play a significant role in strengthening social belonging and sustaining cultural transmission beyond their nutritional function.

Keywords: Regional Cuisine, Tokat Cuisine, Bat, Social Memory, Cultural Identity.

Received: 17.02.2026

Accepted: 03.05.2026

Suggested Citation:

Uzun Güripek, C. (2026). Bat in Tokat's Culinary Memory: A Conceptual Approach to Local Cuisine and Identity, *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 9(5): 257-269.

GİRİŞ

Yemek paylaşımı toplumsal ilişkilerin kurulması ve sürdürülmesinde etkili bir sosyal pratik olarak kabul edilmektedir. Birlikte yemek hazırlama ve tüketme süreçleri bireyler arasındaki iletişimi güçlendirmekte, topluluk üyeleri arasında ortak deneyim alanları oluşturmaktadır. Bu nedenle yemek kültürü toplumsal yaşamın temel bileşenlerinden biri olarak değerlendirilmekte ve sosyal etkileşim süreçlerinin anlaşılmasında belirleyici bir rol üstlenmektedir. Yöresel yemekler tarihsel sürekliliğin korunmasına katkı sağlayan kültürel unsurlar arasında yer almakta ve toplulukların kimlik oluşumuna katkı sağlamaktadır. Bu yönüyle yemek kültürü toplumsal yapıların anlaşılmasında önemli bir kültürel gösterge olarak ele alınmaktadır (Lupton, 1998: 37).

Literatüründe yemekle ilişkili pratiklerin toplumsal kimlik, kültürel değerler ve yaşam tarzları ile yakından ilişkili olduğu vurgulanmaktadır. Yemek tercihleri, bireylerin kültürel sermayelerini, sosyal konumlarını ve gündelik yaşam pratiklerini yansıtan önemli göstergeler arasında değerlendirilmektedir (Güripek, 2025: 84). Bu bağlamda Bourdieu (1984), tüketim pratiklerini kültürel sermaye ve yaşam tarzı ilişkisi çerçevesinde ele almakta; bireylerin tercihleri aracılığıyla toplumsal konumlarının görünür hale geldiğini belirtmektedir.

Fischler (1988) ise yemekle ilişkili davranışların kimlik oluşumuna katkı sağlayan kültürel süreçlerle bağlantılı olduğunu ifade etmekte ve bireylerin tüketim alışkanlıkları aracılığıyla kendilerini tanımladıklarını belirtmektedir. Mintz ve Du Bois (2002) yemekle ilgili uygulamaların tarihsel süreç içerisinde üretim biçimleri, toplumsal ilişkiler ve kültürel anlam sistemleri ile birlikte değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Bu yaklaşımlar yemek kültürünün toplumsal bellek ve kültürel kimlik çalışmalarında önemli bir analitik alan sunduğunu göstermektedir.

Yöresel mutfak kültürü farklı dönemlerde yaşamış toplulukların katkılarıyla şekillenen uzun bir tarihsel birikimin sonucunda ortaya çıkmıştır. Belirli bir coğrafyada gelişen mutfak pratikleri toplulukların yaşam biçimlerini, üretim ilişkilerini ve kültürel değerlerini yansıtan önemli kültürel alanlar arasında yer almaktadır. Bu nedenle mutfak kültürü tarihsel süreç boyunca toplumsal etkileşimlerden etkilenmiş, zaman içinde çeşitlenmiş ve toplulukların kolektif belleğinde yer edinmiştir (Akın vd., 2015: 46).

Yöresel mutfaklar yerel belleğin korunmasına katkı sağlayan kültürel alanlar arasında yer almakta ve modernleşme ile küreselleşme süreçleri karşısında kültürel sürekliliğin sürdürülmesine katkı sunmaktadır (Bati, 2024: 482). Türkiye’de farklı kültürlerin ve toplulukların bir arada yaşaması yöresel mutfakların zengin bir çeşitlilik kazanmasına zemin hazırlamıştır. Bu yemekler bölgenin tarihsel ve kültürel birikimini yansıtan unsurlar arasında yer almakta ve turizm faaliyetleri aracılığıyla yerel kalkınma süreçlerine katkı sağlamaktadır (Ceylan ve Yeni, 2024).

Yemek, kültürel bellek ve kimlik arasındaki ilişki kültürel çalışmalar, yemek sosyolojisi ve gastronomi turizmi literatüründe giderek daha fazla ele alınmaktadır. Güncel araştırmalar yerel mutfak unsurlarını beslenme davranışının ötesinde bölgesel kimliğin, toplumsal belleğin ve kültürel sürekliliğin taşıyıcıları olarak değerlendirmektedir. Tobias ve Dieterle (2023) bireylerin yiyecek tercihlerini öz-anlatı biçimleri ile ilişkilendirmekte ve bu tercihlerin kişisel kimlik performanslarının bir parçası olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bağlamda geleneksel yemeklerin tüketimi kültürel belleğin kuşaklar arasında aktarılmasına katkı sağlayan bir pratik olarak değerlendirilmektedir.

Ulusal ve yerel mutfak ilişkisini ele alan çalışmalar mutfak kültürünün kimlik oluşumundaki rolüne dikkat çekmektedir. Oprea (2017) Türkiye bağlamında mutfağın ulus inşası sürecindeki rolünü incelemiş ve çok etnikli yapıya sahip mutfak kültürünün tarihsel süreçte çeşitli politik

müdahalelerle yeniden şekillendiğini ortaya koymuştur. Çalışmada bölgesel mutfak unsurlarının ulusal mutfak söylemi içinde homojenleştirildiği ve bu durumun kültürel çeşitlilik ile ulusal temsil arasında paradoksal bir ilişki oluşturduğu ifade edilmektedir. Araştırma ayrıca Batılılaşma ve İslamlaşma yönelimlerinin mutfak pratiklerinin dönüşümünde belirleyici etkiler yarattığını göstermektedir.

Yerel mutfakların dönüşümünü ele alan çalışmalar gastronomi kültürünün toplumsal, ekonomik ve kültürel süreçlerle birlikte değiştiğini göstermektedir. Uyar (2023) Alanya yerel mutfağındaki dönüşümü kültürleşme kuramı çerçevesinde incelemiş ve mutfaktaki değişimin politik, ekonomik, toplumsal ve teknolojik faktörlerle ilişkili olduğunu ortaya koymuştur. Derinalp Çanakçı (2021) ise Adana yöre halkının mutfak kültürüne ilişkin farkındalığını incelemiş ve katılımcıların geleneksel yemekleri gündelik yaşamlarında sürdürdüğünü belirlemiştir. Bu bulgular yerel mutfak belleğinin korunmasında toplumsal farkındalığın önemli bir rol oynadığını göstermektedir.

Tokat mutfağına yönelik çalışmalar bölgenin gastronomik değerlerinin turizm ve kültürel kimlik bağlamındaki önemine işaret etmektedir. Örneğin, Yücel ve diğerleri (2023) Tokat kebabının coğrafi işaretli bir ürün olarak bölgesel gastronomik kimliğin güçlenmesinde önemli bir rol üstlendiğini belirtmektedir. Yemek sosyolojisi perspektifinden yapılan bir çalışmada ise Tokat mutfağı kimlik, ritüel ve kuşaklararası aktarım bağlamında değerlendirilmiş ve Bat gibi geleneksel yemeklerin toplumsal ve törensel pratikler aracılığıyla sürdürüldüğü ifade edilmiştir (Sağır, 2012).

Anadolu'nun farklı bölgelerinde ortaya çıkan yöresel mutfak pratikleri yerel toplulukların kültürel kimliklerini görünür hale getiren önemli unsurlar arasında yer almaktadır. Bu mutfak pratikleri aracılığıyla topluluklar geçmiş deneyimlerini hatırlamakta ve kültürel değerlerini kuşaklar arası aktarım yoluyla sürdürmektedir. Tokat mutfağı tarihsel birikimi ve kültürel çeşitliliği ile Anadolu'nun dikkat çeken mutfak geleneklerinden birini temsil etmektedir. Yaklaşık altı bin yıllık tarihi boyunca önemli bir ticaret ve kültür merkezi olan Tokat farklı devletlere ve beyliklere ev sahipliği yapmış ve zengin bir tarihsel belleğe sahip olmuştur (Tokat Valiliği, 2018: 1).

Bu tarihsel birikim Tokat mutfağında geniş bir yemek çeşitliliğinin oluşmasına katkı sağlamıştır (Gökçen ve Bişgin, 2024: 165). Bölgede tarih boyunca yaşamış Ermeni, Rum ve Yahudi toplulukları ile mübadele sonrasında yerleşen Balkan Türkleri ve diğer muhacir gruplar Tokat mutfak kültürünün gelişiminde etkili olmuştur. Bu kültürel etkileşim Tokat mutfağında zengin bir gastronomik çeşitliliğin ortaya çıkmasına katkı sağlamıştır (Mertol vd., 2021).

Tokat'a özgü yöresel yemeklerden biri olan Bat, yöre halkı açısından kültürel anlamlar taşıyan bir hafıza nesnesi olarak değerlendirilmektedir. Bir araya gelme, paylaşım ve topluluk oluşturma pratikleri Bat etrafında gelişen sosyal etkileşim süreçleriyle ilişkilidir. Yemek etrafında oluşan ortak deneyimler bireylerin geçmişle kurduğu bağı güçlendirmekte ve topluluk belleğinin oluşumuna katkı sağlamaktadır (Sutton, 2001). Kuşaklar boyunca aktarılan Bat, Tokatlı olma kimliğinin gündelik yaşam pratiklerinde görünür hale geldiği kültürel unsurlar arasında yer almaktadır.

Literatür incelendiğinde Bat üzerine yapılan çalışmaların sınırlı olduğu görülmektedir. Mevcut araştırmaların önemli bir bölümü tarif, içerik veya gastronomik tanıtım odaklıdır. Bat'ın toplumsal bellek ve kültürel kimlik bağlamında ele alındığı kapsamlı kavramsal çalışmaların azlığı bu araştırmanın çıkış noktasını oluşturmaktadır. Bu durum, Bat'ın toplumsal bellek ve kültürel kimlik bağlamındaki anlamının daha kapsamlı biçimde incelenmesini gerekli kılmaktadır. Bu çalışma, Tokat mutfağında önemli bir yere sahip olan Bat'ı toplumsal bellek ve kültürel kimlik çerçevesinde kavramsal olarak değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Bu doğrultuda

Bat'ın üretim, paylaşım ve tüketim pratiklerinin kültürel süreklilik, topluluk aidiyeti ve yerel kimlik oluşumu üzerindeki rolü ele alınmaktadır. Araştırma, yöresel mutfak pratiklerinin toplumsal ilişkilerin kurulması, kültürel mirasın aktarılması ve yerel kimliğin görünür hale gelmesi süreçlerindeki işlevini ortaya koymayı hedeflemektedir.

Bu bağlamda çalışma, Bat'ı yalnızca bir yemek olarak değil, toplumsal bellek ve kimlik inşasının bir unsuru olarak ele alarak literatüre kavramsal bir katkı sunmaktadır. Ayrıca, yöresel mutfak ürünlerinin kültürel anlamlarının çözümlemesine yönelik disiplinlerarası bir perspektif geliştirerek gastronomi, kültürel çalışmalar ve sosyoloji alanları arasında bir köprü kurmaktadır. Bu yönüyle araştırma, yerel mutfak unsurlarının kimlik oluşumu ve kültürel süreklilik üzerindeki rolünü açıklamaya yönelik teorik bir çerçeve sunarak ilgili literatürdeki boşluğun doldurulmasına katkı sağlamaktadır.

Bat'ın Toplumsal Bellek ve Kültürel Kimlikteki Yeri

Yemek, kültürel olarak tanımlanan maddi öğeler arasında yer almakta ve sosyal ilişkilerin inşası ile sürdürülmesinde önemli bir rol üstlenmektedir. Yemek pratiklerinin kimlik, aidiyet ve kültürel süreklilik ile doğrudan ilişkili olduğu birçok çalışmada vurgulanmaktadır (Mintz ve Du Bois, 2002: 109). Halbwachs (1992) bireylerin geçmişi yalnızca kişisel hafızaları aracılığıyla hatırlamadığını, içinde buldukları sosyal grupların değerleri, normları ve pratikleri doğrultusunda yeniden yorumladıklarını ifade etmektedir. Nora (1989) ise kolektif hafızanın somutlaştığı alanları "hafıza mekânları" olarak tanımlamakta ve bu alanların fiziksel özelliklerinin yanı sıra güçlü sembolik anlamlar taşıdığını belirtmektedir. Assmann ve Czaplicka (1995) kültürel belleği toplumların geçmiş deneyimlerini nesiller arasında aktaran simgesel bir yapı olarak değerlendirmektedir. Bu yaklaşımlar kültürel belleğin tarihsel deneyimleri, değerleri ve gelenekleri kuşaklar arasında aktaran kolektif bir hafıza alanı olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla toplumsal bellek geçmişin seçici biçimde hatırlanması ve aktarılması yoluyla yerel kimliğin görünürlüğünü de güçlendirmektedir (Halbwachs, 1992; James, 1994).

Yemekler kültürel kimliğin, toplumsal ilişkilerin ve tarihsel sürekliliğin önemli taşıyıcıları arasında yer almaktadır (Counihan ve Van Esterik, 2013). Bireylerin kimlik algıları ve toplumsal aidiyetleri çoğu zaman yemek pratikleri etrafında şekillenmektedir. Geleneksel mutfaklar toplumların yaşam biçimlerini, inanç sistemlerini, iklim koşullarını ve sosyoekonomik yapılarını yansıtan önemli kültürel kodlar barındırmaktadır (Mintz ve Du Bois, 2002). Bu kuramsal çerçeve içinde değerlendirildiğinde Tokat'ta Bat üretimi, paylaşımı ve tüketimi toplumsal bellek ile kimlik pratikleriyle ilişkili bir ritüel niteliği taşımaktadır. Yöresel yemekler bireylerin çocukluk anılarını, aile ilişkilerini ve yerel kimliklerini canlı tutmaktadır. Bu yönüyle Bat kültürel kodlar bütünü ve aidiyetin somut göstergelerinden biri olarak değerlendirilebilir. Evlerde ve yöresel restoranlarda hazırlanan Bat özellikle yaz aylarında serinletici ve hafif bir yemek olarak tercih edilmektedir. Bu yönüyle Bat insanları bir araya getiren sosyal etkileşim pratiklerinden biri olarak öne çıkmaktadır.

Bat'ın hazırlanma biçimi bölgenin doğal çevresi ve iklim koşullarıyla uyum göstermektedir. Nesilden nesile aktarılan bu yemek kadınların mutfaktaki bilgi ve emeği aracılığıyla kültürel kimliğin üretiminde önemli bir yer edinmektedir. Hazırlık ve sunum sürecinde ortaya çıkan kolektif emek yemeğin kültürel anlamını güçlendirmektedir. Bu süreç kadınların toplumsal rollerinin görünürlüğünü artırmakta ve yerel bilginin kuşaklar arasında aktarılmasını desteklemektedir (Counihan, 1999).

Bat bağ kültürü ile de yakından ilişkilidir. Tokat'ın üzüm bağları ve asma yaprağı Bat'ın temel bileşenleri arasında yer almakta ve bölgenin tarımsal mirasını yansıtmaktadır. Halk arasında kullanılan "bağa Bat götürmek" ifadesi bu yemeğin bağ kültürü içindeki önemini göstermektedir. Bat aynı zamanda kadın günlerinde, misafirliklerde ve hamam ziyaretlerinde

tüketilen bir yemek olarak sosyal pratiklerle ilişkilidir. Hamama giderken Bat götürülmesi hamamın sosyal buluşma mekânı olarak işlevini güçlendirmekte ve topluluk dayanışmasını yansıtmaktadır. Hamamdan dönen bireyler için Bat hazırlanması ise bu yemeğin serinletici özelliği ile ilişkilendirilen bir karşılama ritüeli olarak değerlendirilmektedir. Bu pratikler Bat'ın toplumsal bellekte sembolik bir anlam kazandığını göstermektedir.

Tokat halk kültüründe yer alan “Bat mı yedin de güzelleştin?” ifadesi bu yemeğin kültürel anlamlar taşıyan bir sembol olarak algılandığını göstermektedir. Bu söz Bat'ın besleyici ve ferahlatıcı özelliklerine atıfta bulunarak fiziksel ve zihinsel yenilenme ile ilişkilendirildiğini ortaya koymaktadır. Benzer biçimde Zile yöresinde kullanılan “Zileliyiz dediler bir kazan Bat'ı yediler” şeklindeki halk deyişi Bat'ın toplu tüketim pratikleri ile ilişkilendirildiğini göstermektedir. Bu ifade Bat'ın paylaşım kültürü ve toplumsal dayanışma ile bağlantılı bir yemek olarak değerlendirildiğini ortaya koymaktadır.

Tokat'ın bir ilçesi olan Zile'ye özgü olarak bestelenmiş “Zileliyiz dediler, bir kazan Bat'ı yediler, bana da yok mu dediler, gez anam gez, gez de şu Zile'yi gez” şeklindeki halk deyişi, bölgenin kültürel kimliğini ve toplumsal dayanışmasını yansıtan zengin bir anlatım sunmaktadır. Bu deyiş Bat'ın Zile'nin gastronomik mirasındaki merkezi rolünü vurgularken, aynı zamanda toplu yemek pratiklerinin sosyal bağları güçlendiren bir ritüel olarak önemini ortaya koyar. “Bir kazan Bat'ı yediler” ifadesi, Bat'ın topluluk içinde paylaşımcı bir şekilde tüketildiğini ve kolektif bir deneyim olarak değer gördüğünü ifade eder. Bu, Zile'nin misafirperverlik ve cömertlik kültürünü yansıtır. “Bana da yok mu dediler” dizesi, bu paylaşımcı atmosferde herkesin dâhil olma arzusunu mizahi bir şekilde dile getirerek, toplumsal kapsayıcılığı ve samimiyeti vurgular. “Gez anam gez, gez de şu Zile'yi gez” bölümü ise Zile'nin kültürel ve coğrafi zenginliklerine bir daveti simgeler, bölgenin kendine özgü kimliğini ve çekiciliğini öne çıkarır. Bu halk deyişi Zile'nin toplumsal belleğinde, kültürel dokusunda ve kimlik oluşumunda birleştirici bir sembol olarak yer aldığını gösterir. Bu deyiş, müzik ve sözlü kültür aracılığıyla nesilden nesile aktarılmakta, Zile'nin tarihsel mirasını ve yerel gururunu güçlendirerek bölgenin gastronomi ve folklorik geleneklerini turizm ve kültürel tanıtım açısından değerli bir unsur haline getirmektedir.

Yörede Bat'ın önemine işaret eden bu ritüeller, maniler ve halk deyişleri kültürel sürekliliğin sürdürülmesine katkı sağlamaktadır (Tüysüz vd., 2025: 431). Yöresel yemekler toplu tüketim pratikleri aracılığıyla bölgesel kimlik ve dayanışmayı pekiştirmektedir (Gürsoy, 2004; Beşirli, 2010; Sağır, 2012). Bat'ın uzun yıllardır toplu yemeklerde, bayramlarda ve düğünlerde paylaşılması Tokat'ın misafirperverlik ve dayanışma kültürünün önemli bir göstergesidir. Bunun yanı sıra Tokat ve ilçelerinin tanıtıldığı sosyal medya hesaplarında yapılan paylaşımlar Bat'ın yerel halk için gurur kaynağı olarak görüldüğünü göstermektedir.

Resim 1: Zile Bat Yarışması

Kaynak: (Özgün, 2025).

Tokat mutfak kültürünün önemli unsurlarından biri olan Bat belirli dönemlerde düzenlenen geleneksel yarışmalar aracılığıyla da kültürel bir etkinlik olarak öne çıkmaktadır. Festivaller kapsamında düzenlenen bu yarışmalar yerel halkın katılımıyla toplumsal bağları güçlendiren bir platform oluşturmaktadır. Çoğunlukla kadınların hazırladığı Bat tarifleri lezzet, sunum ve geleneksel hazırlama teknikleri gibi ölçütlere göre değerlendirilmektedir. Bu etkinlikler bireysel yaratıcılığı teşvik etmekte ve Tokat'ın gastronomi mirasının yaşatılmasına katkı sağlamaktadır. Bat yarışmaları yerel ürünlerle hazırlanan tarifler aracılığıyla bölgenin tarımsal ve kültürel mirasının gelecek kuşaklara aktarılmasını da desteklemektedir. Tüm bu veriler Bat'ın Tokat toplumunun kolektif belleğinde yer alan ve yerel kimliğin önemli bir parçasını oluşturan bir yemek olduğunu göstermektedir.

Bat'ın Gelişimi, Hazırlanışı ve Önemi

Bat'ın kökeni kesin olarak bilinmemekle birlikte kullanılan temel malzemeler olan yeşil mercimek, bulgur ve asma yaprağı Anadolu'nun tarımsal üretim gelenekleri ile uyum göstermektedir (Dönmez vd., 2004; Arslan vd., 2025). Maşathöyük ve Horoztepe kazılarındaki arkeolojik buluntular Tokat ve çevresinde tarımsal faaliyetlerin erken dönemlerden itibaren geliştiğini ortaya koymaktadır (Tokat Ticaret ve Sanayi Odası, 2025). Bu durum Bat'ın bölgedeki tarımsal üretim ve yerel malzeme kullanımına dayalı mutfak pratikleri içinde ortaya çıkmış olabileceğini düşündürmektedir. Yemeğin ortaya çıkışına ilişkin yerel anlatılar da bulunmaktadır. Bu anlatılardan birinde, hamile bir kadının mercimek, salça, yeşillik ve baharat içeren bir yiyeceğe yönelik isteği üzerine evde bulunan malzemelerle doğaçlama bir yemek hazırlandığı ve bu hazırlığın zamanla Bat olarak bilinen yöresel yemeğin ortaya çıkışıyla ilişkilendirildiği ifade edilmektedir.

Yemeğin sulu kıvamı ve tüketilirken ekmek ya da asma yaprağı ile batırılarak yenmesi, yemeğin adının ortaya çıkışı ile ilişkilendirilmektedir. Bazı ilçelerde ise yemeğin adı "bad" biçiminde telaffuz edilmektedir (Tokat İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2025). Yerel anlatılar Bat'ın özellikle bağ evleri ve köy yaşamı içerisinde gelişen bir yemek olduğunu göstermektedir. Asma yaprağı ile tüketilmesi Tokat'ın üzüm bağları ile ilişkili olup coğrafi işaretli Tokat yaprağı yemeğin karakteristik unsurlarından biri olarak öne çıkmaktadır (Türk Patent ve Marka Kurumu, 2025).

Tokat yöresinde besleyici değeri ve hazırlanışındaki pratiklik ile öne çıkan Bat; yeşil mercimek, ince bulgur, yöresel salça, soğan ve çeşitli yeşilliklerin bir araya gelmesiyle hazırlanmaktadır. Maydanoz, dereotu ve reyhan gibi yeşillikler ile nar ekşisi, limon ve baharatlar yemeğe özgün bir aroma kazandırmaktadır. Domates, sivri biber ve sarımsak gibi ek malzemeler ise Tokat'ın farklı ilçelerinde değişiklik gösterebilmektedir. Bat genellikle soğuk olarak tüketilmekte ve servis öncesinde içerisine buz eklenebilmektedir. Yaz aylarında tercih edilen bir yemek olması serinletici özelliği ile ilişkilidir. Sunum sırasında üzerine dövülmüş ceviz eklenebilmekte ve çukur tabaklarda veya geniş kâselerde servis edilmektedir. Geleneksel sunumda haşlanmış asma yaprağı, köy ekmeği veya kızarmış ekmek yemeğe eşlik etmektedir. Hazırlanışındaki sadelik ve yerel malzemelerin kullanımı Tokat mutfağının yerel üretime dayalı yapısını yansıtmaktadır.

Bat içerdiği malzemeler sayesinde yüksek besin değerine sahip olup vitamin, mineral ve antioksidan açısından zengin bir yemek olarak değerlendirilmektedir. Düşük kalorili olması kilo kontrolü açısından tercih edilmesini sağlamaktadır. Aynı zamanda bitkisel içerikli bir yemek olması nedeniyle vejeteryen beslenme biçimlerinde de yer bulmaktadır (Esin ve Yücel, 2022). Yerel malzemelerle hazırlanması ve geleneksel üretim yöntemlerinin korunması Bat'ı sürdürülebilir gastronomi bağlamında da önemli bir örnek haline getirmektedir. Yavaş gıda hareketi yerel, mevsimsel ve geleneksel yemeklerin korunmasını savunmaktadır (Pietrykowski, 2007). Bat bu özellikleri sayesinde yavaş gıda yaklaşımının temel ilkeleri ile uyum göstermekte

ve yörenin gastronomik mirasının sürdürülebilirliğine katkı sağlamaktadır (Demiral vd., 2025; Sağır vd., 2017).

Bu özellikler dikkate alındığında Bat, Tokat mutfak kültüründe önemli bir gastronomik temsil olarak değerlendirilmektedir. Yerel malzemelerin kullanımı, geleneksel hazırlama yöntemleri ve toplu tüketim pratikleri Bat'ı bölgenin kültürel ve toplumsal yaşamıyla güçlü biçimde ilişkilendirmektedir. Yemeğin hazırlanması ve paylaşılması süreci, yerel üretim pratiklerinin sürdürülmesine katkı sağlamakta ve toplumsal dayanışmayı güçlendiren bir etkileşim alanı oluşturmaktadır. Bu süreç aynı zamanda kuşaklar arasında aktarılan bilgi, deneyim ve mutfak alışkanlıkları aracılığıyla kültürel belleğin devamlılığını desteklemektedir. Toplumsal bellek bağlamında değerlendirildiğinde Bat'ın hazırlanması ve tüketilmesi, geçmişten aktarılan mutfak pratiklerinin gündelik yaşam içerisinde yeniden üretilmesini sağlamaktadır. Bu yönüyle Bat, Tokat'ın gastronomik mirasını temsil eden ve yerel kimliğin kültürel pratikler aracılığıyla sürdürüldüğü önemli bir mutfak unsuru olarak öne çıkmaktadır.

YÖNTEM

Bu araştırma, Tokat mutfağının özgün yemeklerinden Bat'ın toplumsal bellek ve kültürel kimlik bağlamındaki yerini incelemek amacıyla nitel araştırma yaklaşımları içinde yer alan vaka çalışması (case study) deseni ile kurgulanmıştır. Vaka çalışması, belirli bir olgu ya da durumun kendi bağlamı içerisinde derinlemesine incelenmesine olanak tanıyan bir araştırma deseni olarak tanımlanmaktadır (Yin, 2018; Stake, 1995). Bu doğrultuda Bat yemeği, Tokat mutfağı özelinde bir "kültürel vaka" olarak ele alınmış ve ilgili literatür üzerinden çok boyutlu biçimde analiz edilmiştir.

Araştırmada veri toplama yöntemi olarak doküman analizi kullanılmıştır. Doküman analizi, araştırma konusu ile ilişkili yazılı ve görsel materyallerin sistematik biçimde incelenmesini kapsayan bir tekniktir (Bowen, 2009). Bu kapsamda gastronomi kültürü, toplumsal bellek, kültürel kimlik ve yöresel mutfak alanlarında üretilmiş akademik çalışmalar araştırmanın temel veri kaynağını oluşturmuştur. Nitel araştırmalarda doküman analizi, özellikle tarihsel ve kültürel olguların incelenmesinde önemli bir veri kaynağı olarak kabul edildiğinden dolayı bu araştırmada kullanılmıştır (Creswell ve Creswell, 2014; Merriam, 2009).

Literatür taraması sürecinde "kültürel bellek", "toplumsal kimlik", "yöresel mutfak", "gastronomi kültürü", "Tokat mutfağı" ve "Bat yemeği" anahtar kavramları kullanılmıştır. Bu doğrultuda ulusal ve uluslararası veritabanları (özellikle DergiPark ve Google Scholar) sistematik olarak taranmıştır. Araştırmaya dâhil edilecek çalışmalar belirlenirken belirli ölçütler esas alınmıştır: (1) akademik nitelik taşıması, (2) araştırma konusuyla doğrudan ilişkili olması, (3) kavramsal ya da kuramsal çerçeve sunması ve (4) toplumsal bellek, kültürel kimlik ya da gastronomi bağlamında değerlendirme içermesi. Ayrıca literatür seçiminde güncellik dikkate alınmış, özellikle son on yıl içerisinde yayımlanan çalışmalar önceliklendirilmiş, ancak konuya kuramsal katkı sağlayan temel eserler de kapsam dışında bırakılmamıştır (Patton, 2015; Flick, 2018).

Elde edilen veriler, vaka çalışması desenine uygun olarak temalara ayrılarak değerlendirilmiş ve sınıflandırılmıştır. Bu süreçte çalışmalar toplumsal bellek, kültürel kimlik, yöresel mutfak pratikleri ve gastronomi kültürü gibi temalar oluşturulmuştur. Bu kapsamda Bat yemeğinin üretim, paylaşım ve tüketim pratikleri ilgili temalar doğrultusunda analiz edilerek farklı kuramsal yaklaşımlar ışığında yorumlanmıştır.

Araştırmada geçerlilik (validity) ve güvenilirlik (reliability) kriterlerine önem verilmiştir. Nitel araştırmalarda geçerlilik, araştırmanın incelediği olguyu doğru ve kapsamlı biçimde yansıtmaya derecesi ile ilişkilidir (Lincoln ve Guba, 1985). Bu doğrultuda çalışmada:

- *İnanırlılık (credibility)*: Farklı kaynaklardan elde edilen veriler karşılaştırılarak kuramsal çeşitlilik sağlanmıştır.
- *Aktarılabirlik (transferability)*: Araştırma süreci ve bağlamı ayrıntılı biçimde açıklanarak benzer çalışmalara referans oluşturması hedeflenmiştir.
- *Tutarlılık (dependability)*: Araştırma süreci sistematik ve şeffaf biçimde raporlanmıştır.
- *Doğrulanabilirlik (confirmability)*: Yorumların literatüre dayalı olarak geliştirilmesine özen gösterilmiştir.

Ayrıca doküman analizinde kullanılan kaynakların seçiminde açık kriterler belirlenmiş ve analiz süreci aşamalı biçimde yürütülerek yönetsel tutarlılık sağlanmıştır (Nowell vd., 2017; Tracy, 2010). Bu süreçte literatürde yer alan kuramsal yaklaşımlar karşılaştırılmış, Bat yemeğinin yalnızca bir beslenme unsuru değil, aynı zamanda Tokat'ın tarihsel, kültürel ve toplumsal yapısını yansıtan bir kültürel pratik olduğu ortaya konulmuştur. Bu yönüyle Bat, toplumsal bellek ve kültürel kimliğin yeniden üretildiği bir gastronomik unsur olarak ele alınmıştır. Bu çalışma, literatüre dayalı bir vaka analizi niteliği taşımaktadır ve saha verisi içermemektedir. Bu durum araştırmanın temel sınırlılıklarından biridir. Gelecek araştırmalarda Bat yemeğine ilişkin kültürel pratiklerin saha çalışmaları, derinlemesine görüşmeler ve etnografik yöntemlerle incelenmesi, elde edilen bulguların zenginleştirilmesine katkı sağlayacaktır.

TARTIŞMA, SONUÇ ve ÖNERİLER

Bat, Tokat mutfak kültüründe bir beslenme pratiği veya yöresel lezzetin ötesinde, geçmiş ile bugün arasında bağ kuran ve kültürel kimliğin yeniden üretildiği bir hafıza alanı olarak öne çıkmaktadır. Yemek aracılığıyla geçmişin hatırlanması, kültürel değerlerin kuşaklar arasında aktarılması ve kolektif kimliğin şekillenmesi mümkün hale gelmektedir. Bu bağlamda Assmann'ın (1995) "kültürel hafıza taşıyıcısı" ve Nora'nın (1989) "hafıza mekânı" kavramları çerçevesinde Bat, Tokat'ın tarihsel ve toplumsal mirasını temsil eden sembolik bir ritüel olarak değerlendirilebilir.

Yöresel lezzetler somut olmayan kültürel mirasın önemli bileşenleri arasında yer almakta ve kültürel sürekliliğin sağlanmasında önemli rol üstlenmektedir (Okumuş vd., 2007; Şat, 2024). Bat'ın Tokat'ın sosyokültürel yapısı içerisindeki konumu onu gastronomik bir unsurun ötesinde kimlik ve dayanışma pratiği haline getirmektedir. Bu nedenle Bat'ın kültürel miras çalışmaları, gastronomi turizmi uygulamaları ve yerel eğitim programları aracılığıyla korunması ve yaşatılması Tokat'ın kültürel kimliğinin sürdürülebilirliği açısından önem taşımaktadır.

Küreselleşme ve hızlı tüketim kültürü geleneksel yemek pratiklerini tehdit eden unsurlar arasında yer almaktadır. Buna karşın Bat, yerel üretim pratiklerine dayalı yapısı ve yavaş gıda yaklaşımıyla örtüşen özellikleri sayesinde bu tür kültürel dönüşümlere karşı dirençli bir değer olarak varlığını sürdürmektedir (Sağır, 2012). Literatürde Tokat mutfağına ilişkin çalışmalar sınırlı olmakla birlikte Bat'ın farklı yönleriyle ele alındığı görülmektedir. Gökçen ve Bişgin (2024), Bat'ı sosyalleşme ve etkileşim aracı olarak değerlendiren katılımcı görüşlerine yer vermektedir. Esin ve Yücel (2022) ise Bat'ın besleyici ve sağlıklı yapısına dikkat çekmektedir. Söz konusu çalışmalar literatüre çeşitli katkılar sağlmasına karşın, Bat'ın toplumsal bellek ve kültürel kimlik bağlamındaki anlamını bütüncül bir kavramsal çerçeve içinde değerlendiren araştırmaların sınırlı olduğu görülmektedir.

Bu araştırma Bat'ı geleneksel bir yemek olarak ele almakla sınırlı kalmayıp, Tokat'ın kolektif belleğinde yer eden kültürel bir simge olarak değerlendirmektedir. Yemek olgusu biyolojik bir gereksinim olarak görülmenin yanı sıra kimlik oluşumunda etkili olan önemli bir kültürel pratik

olarak ele alınmaktadır. Bu yaklaşım doğrultusunda Bat, Assmann'ın kültürel bellek kuramı çerçevesinde Tokatlı olma kimliğinin ritüel bir taşıyıcısı olarak yorumlanmaktadır. Nora'nın hafıza mekânı yaklaşımı ise Bat'ın geçmişin bugünde yaşatıldığı sembolik bir pratik olarak anlaşılmasına katkı sağlamaktadır. Bu yönüyle Bat bireylerin aidiyet geliştirdiği bir kimlik pratiği ve ortak hatırlamanın maddi bir temsilidir.

Yöresel mutfakın kültürel miras kapsamında değerlendirilmesi kültürel sürekliliğin korunmasına katkı sağlamaktadır. Aynı zamanda küreselleşmenin homojenleştirici etkilerine karşı yerel kültürlerin görünürlüğünü artıran bir işlev üstlenmektedir. Bu çalışmanın özgünlüğü, Bat'ı gastronomi ve tanıtım bağlamının ötesinde kültürel kimlik ve toplumsal bellek perspektifinde kavramsal olarak incelemesinden kaynaklanmaktadır. Bu yönüyle araştırma Tokat mutfakının toplumsal aidiyet ve kültürel süreklilik bağlamında anlaşılmasına katkı sağlamaktadır.

Bu çalışmadan elde edilen bulgular doğrultusunda hem akademik alana hem de yerel ve sektörel paydaşlara yönelik çeşitli öneriler geliştirilmiştir. Aşağıda yer alan öneriler Bat'ın korunması, tanıtılması ve sürdürülebilir gastronomi bağlamında değerlendirilmesine katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

- Yöresel yemeklerin toplumsal bellek ile ilişkisi gastronomi alanında daha fazla araştırılmalıdır.
- Bat, UNESCO Somut Olmayan Kültürel Miras çalışmaları kapsamında değerlendirilerek uluslararası düzeyde görünür hale getirilebilir. Eğitim programları ve yerel etkinlikler aracılığıyla gelecek kuşaklara aktarımı desteklenmelidir.
- Tokat Belediyesi ve İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü tarafından Bat temalı festivaller düzenlenerek yerel kültürel bellek canlandırılabilir ve kültürel turizm desteklenebilir.
- Geleneksel mutfak ürünlerinin kamu kurumlarında sunumu teşvik edilerek toplumsal hafızanın gündelik yaşam içerisindeki sürekliliği güçlendirilebilir.
- Bat, Tokat mutfakını temsil eden bir gastronomi unsuru olarak gastronomi rotalarına dahil edilebilir.
- Yöresel restoranlar ve konaklama işletmeleri Bat'ı kültürel hikâyesi ile birlikte sunarak deneyimsel turizme katkı sağlayabilir.
- Kadın kooperatifleri ve sosyal girişimler aracılığıyla Bat'ın hazır gıda formatında üretimi desteklenerek yerel kalkınmaya katkı sağlanabilir.
- Sözlü tarih projeleri kapsamında Bat yapımına ilişkin geleneksel bilgiler kayıt altına alınarak dijital arşivlerde korunabilir.

Gelecek araştırmalarda saha çalışmaları aracılığıyla yöre halkının Bat'a ilişkin deneyim ve algılarının daha ayrıntılı biçimde incelenmesi önerilmektedir. Ayrıca benzer mutfak pratiklerinin Anadolu'nun farklı bölgeleri ile karşılaştırılması Türkiye'nin gastronomik mirasının daha geniş bir perspektiften değerlendirilmesine katkı sağlayacaktır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Destek Bilgisi: Herhangi bir kurum ve/veya kuruluştan destek alınmamıştır.

Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması yoktur.

Etik Onayı: Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazar(lar)ına aittir.

Etik Kurul Onayı: Çalışma kamuya açık ikincil verilerin kullanılmasıyla oluşturulmuştur.

Araştırmacıların Katkı Oranı: Çalışma tek yazarlı olup katkı oranı %100'dür.

KAYNAKÇA

- Akın, G., Özkoçak, V. ve Gültekin, T. (2015). Geçmişten Günümüze Geleneksel Anadolu Mutfak Kültürünün Gelişimi. *Antropoloji*, 30: 33-52.
- Arslan, E., Gürbüz, H. A. ve Genç, K. (2025). Sembolik Etkileşimcilik Bağlamında Anadolu Türk Halk Kültüründe Mercimek. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 114: 21-40. <https://doi.org/10.60163/tkhcbva.1528162>
- Assmann, J. and Czaplicka, J. (1995). Collective Memory and Cultural Identity. *New German Critique*, 65: 125-133. <https://www.jstor.org/stable/488538>
- Bati, A. (2024). Traditional Food as Cultural Heritage in Hungary. *Acta Ethnographica Hungarica*, 68(2): 481-498. <https://doi.org/10.1556/022.2024.00005>
- Beşirli, H. (2010). Yemek, Kültür ve Kimlik. *Millî Folklor*, 22(87): 159-169.
- Bourdieu, P. (1984). *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Bowen, G. A. (2009). Document Analysis as a Qualitative Research Method. *Qualitative Research Journal*, 9(2): 27-40. <https://doi.org/10.3316/QRJ0902027>
- Ceylan, U. ve Yeni, M. (2024). Yöresel Mutfak Kültürünün Farkındalığı ve Deneyimlenmesi Üzerine Bir Araştırma: Tokat Örneği. *Gastoria: Journal of Gastronomy and Travel Research*, 8(2): 239-249. <https://doi.org/10.32958/gastoria.1495637>
- Counihan, C. M. (1999). *The Anthropology of Food and Body: Gender, Meaning, and Power*. NY & London: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315656540>
- Counihan, C., and Van Esterik, P. (2013). Why Food? Why Culture? Why Now? Introduction to the Third Edition. In (Editors) Counihan, C., and Van Esterik, P.: *Food and Culture: A Reader*. (3. ed.) (pp. 1-15) NY&London: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203079751>
- Creswell, J. W. and Creswell, J. D. (2014). *Research Design: Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches (4. ed.)*, London: SAGE Publications Inc.
- Demiral, G. N., Akkoç, T., and Sevigen, E. (2025). Netnography of Sustainable Tourism in the Triangle of Skills, Values and Outcomes. *Romaya Journal*, 5(1): 227-243. <https://doi.org/10.5281/zenodo.15258232>
- Derinalp Çanakçı, S. (2021). Determining the Knowledge of Local People in Adana on the Cuisine Culture. *Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(2): 26-35.
- Dönmez, E., Salantur, A., Yazar, S., Akar, T. ve Yıldırım, Y. (2004). Ülkemizde Bulgurun Yeri ve Bulgurluk Çeşit Geliştirme. *Tarla Bitkileri Merkez Araştırma Enstitüsü Dergisi*, 13(1-2): 1-6.
- Esin, K. ve Yücel, E.E. (2022). Gastronomik Değere Sahip Tokat Yöresel Yemeklerinin Enerji ve Besin Ögesi İçeriklerinin Değerlendirilmesi. *Journal of Tourism & Gastronomy Studies*, 10(3): 1699-1715. <https://doi.org/10.21325/jotags.2022.1063>
- Fischler, C. (1988). Food, Self and Identity. *Social Science Information*, 27: 275-293. <https://doi.org/10.1177/053901888027002005>
- Flick, U. (2018). *An Introduction to Qualitative Research (6. ed.)*, London: SAGE Publications Inc.
- Gökçen, A. ve Bişgin, H. (2024). Yemek, Toplumsallık ve Dönüşüm: Tokat Mutfağı Üzerine Nitel Bir Araştırma. *İctimaiyat*, 8(1): 164-179. <https://doi.org/10.33709/ictimaiyat.1420733>

- Güripek, E. (2025). Zile Bağ Kültüründe Yemek Geleneği: Toplumsal Bellekteki Hafıza. International Turkic World Cultural Heritage and Transfer Symposium, 23-25 October 2025, Denizli, Türkiye. ss: 84.
- Gürsoy, D. (2004). *Tarihin Süzgecinde Mutfak Kültürümüz*. İstanbul: Oğlak Yayıncılık.
- Halbwachs, M. (1992). *On Collective Memory*. (Ed., Cose, L. A.) Chicago: The University of Chicago Press.
- James, A. (1994). Cuisiner Les Livres. Identités Globales Ou Locales Dans Les Cultures Alimentaires?. *Anthropologie et Sociétés*, 18(3): 39-56. <https://doi.org/10.7202/015327ar>
- Lincoln, Y. S. and Guba, E. G. (1985). *Naturalistic Inquiry*, London: SAGE Publications Inc.
- Lupton, D. (1998). *Food, the Body and the Self*. London: SAGE Publications Inc. <https://doi.org/10.4135/9781446221761>
- Merriam, S. B. (2009). *Qualitative Research: A Guide to Design and Implementation*, San Francisco: CA: Jossey-Bass.
- Mertol, H., Yaylacı, S. ve Mertol, G. (2021). Coğrafi İşaretli Ürünler ve Gastronomik Lezzetler: Tokat Örneği. *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1): 313-334. <https://doi.org/10.31463/aicusbed.891301>
- Mintz, S. W. and Du Bois, C. M. (2002). The Anthropology of Food and Eating. *Annual Review of Anthropology*, 31: 99-119. <https://doi.org/10.1146/annurev.anthro.32.032702.131011>
- Nora, P. (1989). Between Memory and History: Les Lieux De Mémoire. *Representations*, 26: 7-24. <https://doi.org/10.2307/2928520> (Erişim tarihi: 25 Haziran 2025)
- Nowell, L. S., Norris, J. M., White, D. E. and Moules, N. J. (2017). Thematic Analysis, *International Journal of Qualitative Methods*, 16(1): 1-13.
- Okumuş, B., Okumuş, F. and Mckercher, B. (2007). Incorporating Local and International Cuisines in the Marketing of Tourism Destinations: The cases of Hong Kong and Turkey. *Tourism Management*, 28(1): 253-261. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2005.12.020>
- Oprea, I.-A. (2017). Cuisine and Nation Building: The Case of Turkey, In (Editor) G. Motta.: *Food and Culture: History, Society, Communication Vol:2* (pp. 259–271). Roma, Italy: Edizioni Nuova Cultura. <https://doi.org/10.4458/8524>
- Patton, M. Q. (2015). *Qualitative Research & Evaluation Methods (4. ed.)*, London: SAGE Publications Inc.
- Pietrykowski, B. (2007). You Are What You Eat: The Social Economy of the Slow Food Movement. *Review of Social Economy*, 62(3): 307-321. <https://doi.org/10.1080/0034676042000253927>
- Sağır, A. (2012). Bir Yemek Sosyolojisi Denemesi Örneği Olarak Tokat Mutfağı. *Turkish Studies*, 7(4): 2675-2695.
- Sağır, G. (2017). Küreselleşmeden Geleneksele Dönüşte Slow Food ve Cittaslow Hareketi. *The Journal of Social Science*, 1(2): 50-59. <https://doi.org/10.30520/tjsosci.360200>
- Sağır, H., Göktaş, L. S. and Sağır, M. (2025). A Bibliometric Analysis of Sustainable Tourism and Sustainable Development: Trends, Themes, and Research Gaps. *Romaya Journal*, 5(2): 404-416. <https://doi.org/10.5281/zenodo.17462117>
- Şat, R. (2024). Kültürel Miras Açısından Yöresel Yemeklerin İncelenmesi. *Turizm ve İşletme Bilimleri Dergisi*, 4(2): 279-302.

- Stake, R. E. (1995). *The Art of Case Study Research*, London: SAGE Publications Inc.
- Sutton, D. E. (2001). *Remembrance of Repasts: An anthropology of Food and Memory*. Newyork: Berg Publishers.
- Tobias, J. and Dieterle, J. M. (2023). Identity and Food Choice: You Are What You Eat? *Food Ethics*, 8(8): 1–17. <https://doi.org/10.1007/s41055-022-00118-y>
- Tokat İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü. (2025). *Tokat Mutfağı*. <https://tokat.ktb.gov.tr/TR-143211/tokat-mutfagi.html> (Erişim Tarihi: 30 Haziran 2025)
- Tokat Ticaret ve Sanayi Odası. (2025). *Tokat Hakkında*. <https://tokattso.org.tr/tokat-hakkinda/> (Erişim Tarihi: 30 Haziran 2025)
- Tokat Valiliği. (2018). *900 Adımda 900 Yıl*. Tokat: Tokat İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü. <https://tokat.ktb.gov.tr/Eklenti/61584,tokat-tanitim-kitabipdf.pdf?0> (Erişim Tarihi: 25 Haziran 2025)
- Tracy, S. J. (2010). Qualitative Quality: Eight "Big-Tent" Criteria, *Qualitative Inquiry*, 16(10): 837-851.
- Türk Patent ve Marka Kurumu. (2025). *Tokat Narince Salamura Asma Yaprağı*. <https://ci.turkpatent.gov.tr/cografisiaretler/detay/38289> (Erişim Tarihi: 30 Haziran 2025)
- Tüysüz, V., Semint, S., and Batman, O. (2025). Traditional Handicraft Mastery within the Scope of Intangible Cultural Heritage: Sakarya Example. *Tourism and Recreation*, 7(2), 430-441. <https://doi.org/10.53601/tourismandrecreation.1667474>
- Uyar, M. (2023). Role of Tourism in the Changing of Local Cuisine: A Qualitative Study in the Alanya Region. *Journal of Gastronomy Hospitality and Travel*, 6(2): 667–678. <https://doi.org/10.33083/joghat.2023.292>
- Yin, R. K. (2018). *Case Study Research and Applications: Design and Methods (6. ed.)*, London: SAGE Publications Inc.
- Yücel, E. E., Kaya, C. and Bayram, M. (2023). The Registered Gastronomic Taste: Tokat Kebab. *Aydın Gastronomy*, 7(1): 133–143.

Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi

2026, 9(5): 270-276.

<https://doi.org/10.26677/TR1010.2026.1651>

ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

KAVRAMSAL MAKALE

Osmanlı'da Halkla İlişkiler II. Mahmut Dönemi ve İletişim Politikaları

Prof. Dr. Hüseyin DİKME, İstanbul Gelişim Üniversitesi, İktisadi İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, İstanbul, e-posta: hdikme@gelisim.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0659-1150>

Dr. Öğr. Üyesi İpek IŞILAY, İstanbul Gelişim Üniversitesi, İktisadi İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, İstanbul, e-posta: isucu@gelisim.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6298-7918>

Öz

Osmanlı Devleti'nde halkla ilişkilerin tarihi, geleneksel yönetim anlayışının bir yansıması olarak yöneten ile yönetilen arasında kurulan iletişim pratikleriyle şekillenmiştir. Bu çalışmada, II. Mahmut döneminde halkla ilişkiler anlayışı; camiler, vakıflar, fermanlar, merasimler, gazeteler ve geziler gibi çeşitli iletişim araçları üzerinden incelenmiştir. Söz konusu dönem, yalnızca siyasal reformların değil, aynı zamanda iletişim süreçlerinin dönüştüğü bir zaman dilimidir. Makalede bu dönüşüm, modern halkla ilişkiler kuramları ışığında yeniden yorumlanmaktadır. Bu bağlamda Grunig ve Hunt'ın dört model yaklaşımı kuramsal referans olarak değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: II. Mahmut, Osmanlı, Halkla İlişkiler, İletişim, Kamuoyu.

Makale Gönderme Tarihi: 13.02.2026

Makale Kabul Tarihi: 02.05.2026

Önerilen Atıf:

Dikme, H. ve Işıl原因, İ. (2026). Osmanlı'da Halkla İlişkiler II. Mahmut Dönemi ve İletişim Politikaları, *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, 9(5): 270-276.

**Journal of Social, Humanities and
Administrative Sciences**

2026, 9(5): 270-276. <https://doi.org/10.26677/TR1010.2026.1651>
ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

CONCEPTUAL PAPER

**Public Relations in the Ottoman Empire During the Period of Mahmut II and
Communication Policies**

Prof. Dr. Hüseyin DİKME, İstanbul Gelişim University, Faculty of Economics, Administrative and Social Sciences, İstanbul, e-mail: hdikme@gelisim.edu.tr
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0659-1150>

Assistant Prof. Dr. İpek İŞILAY, İstanbul Gelişim University, Faculty of Economics, Administrative and Social Sciences, İstanbul, e-mail: isucu@gelisim.edu.tr
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6298-7918>

Abstract

In the Ottoman Empire, the historical basis of public relations was shaped by traditional governance systems that facilitated communication between rulers and the governed. This study examines the public communication strategies and practices of Sultan Mahmud II through various instruments such as mosques, foundations, edicts, ceremonies, newspapers and provincial visits. This period not only witnessed structural reforms but also marked a transformation in state-society communication, which is critically analyzed through contemporary public relations frameworks.

Keywords: Mahmud II, Ottoman Empire, Public Relations, Communication, Community Engagement

Received: 13.02.2026

Accepted: 02.05.2026

Suggested Citation:

Dikme, H. and Işıl原因, İ. (2026). Public Relations in the Ottoman Empire During the Period of Mahmut II and Communication Policies, *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 9(5): 270-276.

GİRİŞ

Osmanlı'da Halkla İlişkilerin kavramsal ve tarihsel temelleri hususunda yapmamız gerekmiştir: Halkla ilişkiler, bir kurum ya da yöneticinin toplumla olan bağına güçlendirmek amacıyla oluşturduğu iletişim faaliyetlerini kapsar. Modern bir disiplin olarak 20. yüzyılın başlarında şekillenen halkla ilişkiler, Osmanlı gibi geleneksel yapılarda kurumsal anlamda yer almasa da, uygulama açısından köklü örneklerle sahiptir (Kazancı, 1996). Osmanlı Devleti'nin temel yönetim felsefesi, halkın haklarını gözetme ve adaleti esas alan bir anlayış üzerine kurulmuştur. Bu çerçevede halkla ilişkiler uygulamaları, padişah-halk etkileşimi üzerinden biçimlenmiştir.

II. Mahmut dönemi, Osmanlı yönetim tarihinde halkla ilişkiler stratejilerinin sistemli ve bilinçli biçimde yürütüldüğü bir zaman dilimidir. Padişahın reformist kimliği, bu süreçte halkla kurulan iletişim yollarını da dönüştürmüştür. Camilerde hutbe verme, gazetelerle kamuoyuna seslenme, geziler düzenleyerek halkla doğrudan teması geçme gibi eylemler; modern kamu diplomasisinin ilk örnekleri olarak değerlendirilebilir (Erdoğan ve Korkmaz, 2002). Bu bağlamda II. Mahmut, yalnızca reformcu bir lider değil; aynı zamanda stratejik bir iletişim aktörüdür.

Osmanlı Devleti, uzun yıllar boyunca çok uluslu, çok dinli ve karma yapısıyla ayakta kalmış, kendine has yönetim biçimleri geliştirmiştir. Geleneksel yapı, yöneticinin meşruiyetini yalnızca siyasi güç temelli değil; aynı zamanda dini, kültürel ve toplumsal normlar üzerine inşa etmiştir. Halkla ilişkiler, modern anlamda henüz bir disiplin olarak kurumsallaşmamış olsa da, Osmanlı'nın her döneminde uygulanan ritüel, sembol ve doğrudan iletişim biçimleri bu temel işlevi yerine getirmiştir.

II. Mahmut dönemine geldiğimizde, bu süreç yalnızca idari reformlarla sınırlı kalmamış, aynı zamanda kamu iletişim stratejilerinde yeni ufuklar açmıştır. Padişahın halka yönelik düzenli çıkışları, camilerde, meydanlarda ve hatta özel organizasyonlarda gerçekleştirilen ritüeller, hem yöneticinin hem de devletin halkla olan ilişkisini yeniden tanımlamıştır. Bu süreçte halkın yöneticinin "hem insan" hem de "ilahi vekil" olarak görülmesi üzerinde durulmuş; dolayısıyla, yönetim süreci iletişimsel bir meşruiyet inşası olarak ortaya konulmuştur (İnalçık, 1973; Kazancı, 1996).

YÖNTEM

Bu çalışma nitel araştırma desenine sahiptir. Veri seti; II. Mahmut dönemine ait tarihsel belgeler, ikincil akademik kaynaklar ve literatürle sınırlandırılmıştır. Örneklem, dönemin iletişim araçlarını temsil eden camiler, vakıflar, matbuat ve törenler gibi unsurlar üzerinden amaçlı örnekleme ile belirlenmiştir. Veri analizinde içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Analiz süreci; veri toplama, kodlama, tematik sınıflandırma ve kuramsal yorumlama aşamalarından oluşmaktadır.

Bu çalışma, II. Mahmut dönemi Osmanlı iletişim pratiklerini ve bunların modern halkla ilişkiler yöntemlerinin erken izlerini taşıyan yönlerini inceleyen nitel bir araştırmaya dayanmaktadır. Araştırmada tarihsel analiz yaklaşımı benimsenmiş; bu sayede dönemin siyasal reformlarını halka aktarma süreçlerini, geleneksel araçlar üzerinden yorumlanmıştır. Bu çerçevede Osmanlı yönetiminde kullanılan camiler, vakıflar, resmi törenler ve matbuat gibi araçların kamuoyu ile iletişim kurma işlevleri tarihsel bağlam içerisinde değerlendirilmiştir.

Verilerin analizinde içerik analizi yöntemi kullanılmış; elde edilen metinler ve tarihsel vakaları, halkla ilişkilerin temel unsurlarından imaj yönetimi, çift yönlü iletişim ve ikna stratejileri açısından tasnif ederek yorumlanmıştır, bu bağlamda II. Mahmut'un yurt içi gezileri, kıyafet inkılabı, resmi törenlerin yeniden düzenlenmesi ve gazetenin propaganda aracı olarak kullanımı

bu bağlamda değerlendirildi. Araştırma tarihsel nitelikte olduğundan, yorumlar dönemin toplumsal ve siyasal bağlamı içerisinde değerlendirilmiştir; buna binaen bulguları genel Osmanlı iletişim geleneğiyle sınırlı tutuldu, ancak elde edilen bulgular Osmanlı iletişim geleneği ile günümüz kurumsal iletişim uygulamaları arasındaki benzerlik ve farklılıklar çerçevesinde ele alınmıştır.

TARİHSEL VE KÜLTÜREL ÇERÇEVDE İLETİŞİMİN KÖKENLERİ VE TOPLUMSAL ALGI

Osmanlı toplumunda yöneticinin halkla kurduğu ilişki, İslam'ın öğretilerinden, Türk törelerinden ve bölgesel geleneklerden beslenir. "Zıllullah fi'l-arz" ifadesiyle sembolize edilen padişah, halkın hem manevi hem de maddi ihtiyaçlarına cevap vermek zorundaydı. Bu anlayış, yöneticinin halkla olan teması açısından derin bir sembolik yük taşımakta olup; padişahın varlığını bir "ilahi vekil" olarak konumlandırması, halkın devletle ilişkisinde merkezi bir unsur haline gelmiştir (İnalçık, 1973).

Camiler, medreseler ve tekkeler, Osmanlı'nın iletişim altyapısının en önemli unsurlarını oluşturur. Cuma hutbeleri, yalnızca dinî vecibelerin yerine getirilmesi değil; aynı zamanda devlet politikalarının ve reform mesajlarının halka iletilmesi açısından kritik bir role sahiptir. Bu mekanlarda, padişahın adı ile ilgili ritüeller, toplumsal hafızanın inşasında ve toplumsal bağların güçlendirilmesinde önemli bir araç olarak kullanılmıştır (İpşirli, 1991). Ritüellerin tekrarlanması, halkın yöneticinin varlığına olan inancını pekiştirirken, aynı zamanda toplumsal düzenin sürekliliğini desteklemiştir.

Osmanlı sosyal yapısının temel taşlarından biri de vakıf kurumlarıdır. Vakıflar, yalnızca yardım ve dayanışma ağları oluşturmakla kalmamış, aynı zamanda halkla devlet arasındaki ilişkide aracılık işlevi görmüştür. Vakıfların; hastane, medrese, çeşme, cami gibi hizmet alanlarını kapsaması, devletin topluma yönelik şefkatli yüzünü ortaya koymuş; bu durum, halkla iletişimde pozitif bir imaj yaratmıştır. II. Mahmut döneminde, özellikle kadınların ve sivil toplumun desteğiyle kurulan vakıfların sayısında artış gözlenmiş; bu da halkın devlet politikalarına olan güvenini artırmıştır (Mazak, 2000).

Yöneticinin giyimi, davranış biçimi ve halka açılan resmi törenler, sembolik iletişimin en belirgin örnekleridir. Sultanın kullandığı semboller, halihazırda var olan kültürel ve dinî değerlerle bütünleşerek, halkın devletle olan ilişkisini pekiştirmiştir. Örneğin, fesin çıkarılması, saray kadınlarının belirli törenlere katılması ve resmi meclislerin kurulması, sembolik iletişimin somut örnekleridir. Bu uygulamalar, halkın yöneticiyi yalnızca otorite figürü olarak görmek yerine, aynı zamanda kültürel bir referans noktası olarak algılamasına sebep olmuştur.

Osmanlı halkla ilişkiler sisteminin temelinde, yöneticinin halkla sembolik ve doğrudan iletişim kurmasını sağlayan çok katmanlı bir yapı yer alır. Devletin halk üzerindeki meşruiyeti, hem dinî hem siyasi temellere dayanır. "Zıllullah fi'l-arz" (Allah'ın yeryüzündeki gölgesi) anlayışı, padişahın halkla olan ilişkisini ilahi bir zemine oturtur (İnalçık, 1973).

Camiler, tekkeler, medreseler gibi yapılar, hem halkın gündelik hayatında hem de devletin bilgi aktarımında merkezi rol oynamıştır. Cuma hutbelerinde padişahın isminin zikredilmesi, onun hâkimiyetinin sembolik olarak teyit edilmesiydi. Cuma selamlıkları, sadece dini değil aynı zamanda siyasal birer tören olarak halkla ilişkilerin ritüelistik yönünü ortaya koyuyordu (İpşirli, 1991).

Vakıflar, halkla ilişkilerin kurumsallaştığı en önemli yapılardan biriydi. II. Mahmut'un eşleri ve kızları tarafından kurulan vakıflar; hastaneler, mektepler, çeşmeler ve camiler yoluyla halkın ihtiyaçlarını karşılamıştır. Bu yapı, devletin sosyal sorumluluk anlayışını yansıtan bir halkla

ilişkiler aracıdır (Mazak, 2000). Toplumun farklı kesimlerinin katkı sunduğu bu sistem, bugün belediyeçilik ve sivil toplum organizasyonları ile karşılaştırılabilir.

II. MAHMUT DÖNEMİNDE HALKLA İLİŞKİLER UYGULAMALARI VE ARAÇLARI

II. Mahmut döneminde camiler, halkla doğrudan iletişim kurulan en etkin mekânlar olmuştur. Padişahın farklı camilerde Cuma namazına katılması, halkın hükümdarla birebir temas kurmasını sağlamıştır. Namaz çıkışlarında dilekçe verilmesi, yöneticinin şikâyetleri doğrudan dinlemesine olanak tanımıştır (Uzunçarşılı, 1998). Cami imamlarının devletle halk arasındaki bilgi aktarımında aracılık yapması, dini mekânların iletişimsel yönünü pekiştirmiştir (Ergin, 1977).

Törenler, Şenlikler ve Kamuoyu Yönetimi, Seyahatler ve Sanat, Edebiyat ve Propaganda

1831'de yayımlanan Takvim-i Vekayi gazetesi, Osmanlı'da modern iletişimin ve halkla ilişkilerin başlangıcı olarak kabul edilir. Gazete, yalnızca resmi duyuruları içermekle kalmayıp, padişahın kamuoyunu bilgilendirme ve yönlendirme aracı olarak kullanılmıştır (Kabacalı, 2000). Dönemin koşullarında okuryazarlığın sınırlı olmasına rağmen, gazete haberlerinin camilerde halka okunması bu bilgilerin yayılmasını kolaylaştırmıştır.

Sultan'ın katıldığı Mevlid-i Şerif, düğün alayları ve sünnet törenleri gibi büyük organizasyonlar, halkla devlet arasında bir bağ kurmuştur. Bu etkinlikler, yalnızca halkı eğlendirmekle kalmamış, aynı zamanda halkın yönetime olan duygusal bağını kuvvetlendirmiştir (Baycar, 2006). Törenler sırasında dağıtılan hediyeler, fakirlere yapılan yardımlar, devletin cömertlik ve adalet imajını pekiştirmiştir (Turan, 1978).

II. Mahmut'un Anadolu ve Rumeli'ye yaptığı geziler, yöneticinin halkla doğrudan iletişime geçtiği stratejik hamlelerdir. Padişah bu seyahatlerde farklı din ve milletlerden topluluklara hitap ederek kapsayıcı bir dil kullanmıştır. "Siz hepiniz Allah'ın kulusunuz ve benim tebaamsınız" ifadesi, modern kamu iletişimi açısından çığır açıcı niteliktedir (Özcan, 1991). Geziler sırasında padişahın ziyaret ettiği mektepler, tekkeler, hastaneler; halkın yönetime olan güvenini artırmıştır.

Fermanlar ve Resmi İletişim Araçları

II. Mahmut döneminde fermanlar, kamu yönetiminde kurulan temel iletişim araçlarından bir diğeridir. Fermanlar, saltanatın aldığı önemli kararları, reformları ve toplumsal düzenlemeleri halka duyurmak amacıyla kaleme alınmış; camilerde ve resmi toplantılarda okunmuştur. Bu metinler, hem halkın devletle olan ilişkisini düzenleyen hukukî belgeler niteliğinde hem de yönetim sürecinde sembolik mesajlar içeren iletişim araçları olarak işlev görmüştür. Örneğin, Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması, ferman vasıtasıyla duyurularak toplumun geniş kesimlerinde yankı uyandırmıştır (Cevdet Paşa, 1986).

Sanat, Edebiyat ve Propaganda

Sanatçılar, şairler ve ulemaların desteği, II. Mahmut'un halkla ilişkiler stratejisinde önemli bir yer tutmuştur. Padişah, özellikle aşıklar loncası ve saz şairleri aracılığıyla kamuoyunu yönlendirmeye çalışmış; yazılan şiir ve destanlar üzerinden meşruiyetini pekiştirmiştir. Sanatın bu işlevi, halkın devlet politikalarını benimsemesinde, kültürel hafızanın oluşturulmasında ve

eleştirel söylemin sınırlandırılmasında belirleyici olmuştur. Bu bağlamda, sanat ve edebiyatın propaganda aracı olarak kullanılması, dönemin iletişim stratejilerinin inovatif yönünü ortaya koymaktadır (Köprülü, 2004).

Günümüz iletişim kuramlarına göre stratejik kamu iletişimi, hem şeffaflık hem de halkın güvenini sağlama ekseninde değerlendirilir. II. Mahmut dönemi, bu açıdan incelendiğinde; yöneticinin halkla doğrudan temas kurma çabası, modern kamu diplomasisinin ilk örneklerini barındırmaktadır. O dönemde uygulanan camilerdeki törenler, resmi duyurular ve yerinde gerçekleşen geziler, günümüzdeki basın toplantıları, halkla ilişkiler etkinlikleri ve sosyal medya stratejileri ile kıyaslanabilir niteliktedir. Bu benzerlik, iletişim teknolojilerinin olmaması nedeniyle geleneksel araçların benzer amaçlar için nasıl kullanıldığını göstermektedir.

Devletin toplumsal algı yönetiminde kullandığı yöntemler, yalnızca bilgi aktarımını değil, aynı zamanda halkın duygusal bağlılığını da hedeflemiştir. II. Mahmut'un "her sınıftan halkla iç içe" yaşama yaklaşımı, toplumsal barış ve uyumun sağlanmasında etkili olmuş; bu durum, yönetişimde karşılaşılan toplumsal direnci minimize etmiştir. Modern kamu yönetiminde, halkın katılımı ve şeffaflık, benzer biçimde meşruiyet inşasının temellerini oluştururken; Osmanlı örneğinde de sembolik iletişim unsurları bu yapıyı desteklemiştir.

Dönemin uygulamalarına eleştirel bakıldığında, iletişimin bazı yönlerinin merkezi otoriteye fazla bağımlı kaldığı, halkın bireysel taleplerinin ve alternatif seslerin yeterince temsil edilmediği söylenebilir. Ancak, o zamanlar bilgi akışının sınırlı olduğu, okuryazarlığın düşük seyrettiği ve devletin nüfuzunun yoğun olduğu bir ortamda bu yöntemlerin, halkın genel kabulünü sağlama açısından etkili olduğu görülmektedir. Dolayısıyla, II. Mahmut'un iletişim stratejileri, modern anlamda demokratik iletişim yaklaşımlarından farklılık gösterse de, kendi dönemine göre yenilikçi ve etkili stratejiler olarak değerlendirilebilir.

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Sonuç olarak, II. Mahmut dönemi; Osmanlı Devleti'nde halkla ilişkiler ve iletişim uygulamalarının sistemli biçimde ortaya konduğu, toplumsal meşruiyetin ve devlet gücünün halkla etkileşim yoluyla pekiştirildiği bir dönemdir. Bu dönem, sembolik ritüeller, matbuat aracılığıyla duyurular, yerinde yapılan geziler ve sanatın propaganda aracı olarak kullanılması ile modern kamu iletişiminin ilk adımlarını sunmaktadır. Elde edilen bulgular, günümüz kamu ilişkileri ve halkla ilişkiler stratejilerinde, tarihsel mirasın yeniden yorumlanmasının önemini vurgulamaktadır. Bu bağlamda, Osmanlı'nın iletişim geleneği, modern iletişim teorileriyle paralellikler taşımakta ve geleceğe yönelik yeni araştırma alanlarının temelini oluşturmaktadır. II. Mahmut, halkla sistematik ve stratejik bir ilişki kurmuştur. Bu ilişki sadece siyasi değil, sosyal, kültürel ve sembolik anlamda da inşa edilmiştir. Cuma selamlıkları, halkla yüz yüze temas, matbuat yoluyla kamuoyu bilgilendirme gibi araçlar günümüz halkla ilişkiler ilkeleriyle örtüşmektedir. Ayrıca bulgular eleştirel perspektifle değerlendirilmiş, iletişim süreçlerinin sınırlılıkları tartışılmıştır.

II. Mahmut'un reformları kamuoyunun tepkisini minimize etmek için halkla iletişim kanallarını etkin şekilde kullanması, onu modern kamu diplomasisi uygulayıcılarından biri hâline getirmiştir. İletişimi sadece bilgi aktarımı olarak değil, toplumsal meşruiyetin bir inşa süreci olarak görmüştür. Bu anlayış, bugün kamu kurumları tarafından uygulanan stratejik iletişim politikalarının erken bir örneğidir.

Bu nedenle II. Mahmut dönemi; halkla ilişkiler disiplini açısından sadece tarihsel değil, aynı zamanda kuramsal bir laboratuvar niteliği taşımaktadır. Bu dönemin yöntemleri ve araçları, Osmanlı iletişim kültürünün anlaşılması açısından büyük önem taşır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Destek Bilgisi: Herhangi bir kurum ve/veya kuruluştan destek alınmamıştır.

Çıkar Çatışması: Yazarlar arasında çıkar çatışması yoktur.

Etik Onayı: Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazar(lar)ına aittir.

Etik Kurul Onayı: Çalışma kamuya açık ikincil verilerin kullanılmasıyla oluşturulmuştur.

Araştırmacıların Katkı Oranı: Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

KAYNAKÇA

Baycar, Y. A. (2006). II. Mahmut'un kızı Mihrimah Sultan'ın Sûr-ı Hümayûnu (Yayımlanmamış Yüksek Lisans tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Cevdet Paşa, A. (1986). *Tezâkir II* (C. Baysun, Ed.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Erdoğan, İ., ve Korkmaz, A. (2002). *Öteki Kuram*. Ankara: Erk Yayınları.

Ergin, O. N. (1977). *Türkiye Maarif Tarihi* (C. 3). İstanbul: Eser Yayınları.

İnalcık, H. (1973). *The Ottoman Empire: The classical age 1300–1600*. London: Phoenix Press.

İpşirli, M. (1991). *Osmanlılarda Cuma Selamlığı*. İstanbul: Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan, 462.

Kabacalı, A. (2000). *Başlangıcından Günümüze Türkiye'de Matbaa, Basın ve Yayın*. İstanbul: Literatür Yayınları.

Kazancı, M. (1996). *Halkla İlişkiler*. Ankara: Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları.

Köprülü, M. F. (2004). *Saz Şairleri* (3. basım). Ankara: Akçağ Yayınları.

Mazak, F. (2000). *Sultan II. Mahmut'un kızı Adile Sultan*. İstanbul: Çamlıca Kültür ve Yardım Vakfı.

Özcan, A. (1991). II. Mahmut'un Yurtiçi Gezileri. XI. Türk Tarih Kongresi bildirileri, 4, 1599-1605. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Turan, O. (1978). *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi* (C. 2). İstanbul: Bozkurt Yayınları.

Uzunçarşılı, İ. H. (1998). *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

KAVRAMSAL MAKALE

Kırsal Kalkınma ve Sürdürülebilir Turizm Fırsatları: Bitlis'in Apiturizm Potansiyeli

Melike KAVAK, Yüksek Lisans Öğrencisi, Selçuk Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Konya, e-posta: mellyzir@hotmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-7037-0107>

Dr. Hasan GÖKBAŞ, Bitlis Eren Üniversitesi, Arı ve Arı Ürünleri Geliştirme Merkezi, Bitlis, e-posta: hgokbas@beu.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3323-8205>

Öz

Apiturizm, geleneksel kitle turizminin ötesinde, alternatif ve deneyim odaklı arayışlar peşindeki turistler için ideal bir seçenek haline gelmektedir. Apiturizm, ziyaretçilere arıların dünyasını keşfetme fırsatının yanında, doğal yaşamı koruma, biyoçeşitliliği teşvik etme ve yerel ekonomiyi güçlendirme gibi önemli etkilere sahip olduğu gözlenmektedir. Bu çalışma, Bitlis'in apiturizm potansiyelini ve bu turizm türünün bölgesel kalkınmaya katkılarını değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Türkiye'nin zengin biyoçeşitliliği ve uygun iklim koşulları, arıcılık faaliyetlerini desteklerken, Bitlis'in coğrafi yapısı, endemik bitki türleri ve geleneksel arıcılık yöntemleri, bölgeyi apiturizm için ideal bir destinasyon haline getirmektedir. 2023 verilerine göre Türkiye, dünya bal üretiminde ikinci sırada yer almakta olup, Bitlis %2,7'lik kovan payıyla ülkenin önde gelen arıcılık merkezlerinden biridir. Bu çalışmayla, Bitlis ilinin apiturizm potansiyelini değerlendirmek amacıyla keşifsel araştırma yöntemiyle yürütülmüş olup, ikincil veriler incelenerek konuya ilişkin genel durum özetlenmiş ve GZFT (SWOT) analizi aracılığıyla içsel güçlü/zayıf yönler ile dışsal fırsat/tehditler belirlenerek sürdürülebilir turizm stratejilerine katkı sağlanmıştır. Çalışmada, apiturizmin kırsal turizm, doğa turizmi ve kültürel turizmle entegre edilerek çeşitlendirilmiş turizm rotaları oluşturulması önerilmektedir. Bitlis ilinde arıcılık potansiyelinin apiturizm açısından değerlendirilmesine yönelik eylem planının hazırlanmasının önemi vurgulanmıştır. Bitlis ili arıcılık potansiyelinin apiturizmin gelişiminde ve kırsal kalkınmada önemli rol oynayacağı düşünülmektedir. Bu çalışma, Bitlis'in apiturizm potansiyelini ortaya koyarak, sürdürülebilir turizm ve bölgesel kalkınma için yenilikçi bir model sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilir Turizm, Kırsal Kalkınma, Apiturizm, Bitlis, Arıcılık.

Makale Gönderme Tarihi: 20.01.2026

Makale Kabul Tarihi: 01.05.2026

Önerilen Atf:

Kavak, M. ve Gökbaş, H. (2026). Kırsal Kalkınma ve Sürdürülebilir Turizm Fırsatları: Bitlis'in Apiturizm Potansiyeli, *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, 9(5): 277-295.

Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences

2026, 9(5): 277-295. <https://doi.org/10.26677/TR1010.2026.1652>

ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

CONCEPTUAL PAPER

Rural Development and Sustainable Tourism Opportunities: Bitlis's Apitourism Potential

Melike KAVAK, MSc. Student, Selçuk University, Institute of Science, Konya, e-mail: mellyzir@hotmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-7037-0107>

Dr. Hasan GÖKBAŞ, Bitlis Eren University, Bee and Bee Products Development Center, Bitlis, e-mail: hgokbas@beu.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3323-8205>

Abstract

Apitourism, surpassing traditional mass tourism, is emerging as an ideal alternative for tourists seeking experiential and alternative pursuits. This form of tourism has been observed to offer visitors opportunities to explore the world of bees while exerting significant impacts, including the conservation of natural life, the promotion of biodiversity, and the strengthening of local economies. This study aims to evaluate the apitourism potential of Bitlis Province and the contributions of this tourism type to regional development. Turkey's rich biodiversity and suitable climatic conditions support beekeeping activities, while Bitlis's geographical structure, endemic plant species, and traditional beekeeping methods render the region an ideal destination for apitourism. According to 2023 data, Turkey ranks second in global honey production, with Bitlis holding a 2.7% share of the country's hives, positioning it as one of the leading beekeeping centers in the nation. This study was conducted using the exploratory research method to evaluate the apitourism potential of Bitlis Province. Secondary data were analyzed to summarize the general situation regarding the subject, and a GZFT (SWOT) analysis was employed to identify internal strengths and weaknesses as well as external opportunities and threats, thereby contributing to the development of sustainable tourism strategies. The study recommends the integration of apitourism with rural tourism, highland tourism, nature tourism, and cultural tourism to create diversified tourism routes. It is concluded that the preparation of an action plan for assessing the beekeeping potential in Bitlis Province from an apitourism perspective would be significant. It is anticipated that the beekeeping potential of Bitlis Province will play an important role in the development of apitourism and, consequently, in rural development. Bitlis's rich flora, the geographically indicated "Bitlis Honey," and its authentic lifestyle are identified as fundamental elements supporting apitourism. This study, by revealing the apitourism potential of Bitlis, presents an innovative model for sustainable tourism and regional development.

Keywords: Sustainable Tourism, Rural Development, Apitourism, Bitlis, Beekeeping.

Received: 20.01.2026

Accepted: 01.05.2026

Suggested Citation:

Kavak, M. and Gökbaş, H. (2026). Rural Development and Sustainable Tourism Opportunities: Bitlis's Apitourism Potential, *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 9(5): 277-295.

GİRİŞ

Turizm, bireylerin alışlageldik yaşam veya çalışma alanlarından uzaklara seyahat etmelerini ve bu süreçte ihtiyaçlarını karşılayan tesis ve hizmetleri kapsar (Mathiesson ve Wall, 1982). Günümüzde turistlerin değişen beklentileri ve motivasyonları, turizmin gelişiminde önemli bir rol oynayarak kitle turizmi, alternatif turizm, kültürel turizm, doğa turizmi, sosyal turizm ve rekreasyonel turizm gibi çeşitli turizm türlerinin ortaya çıkmasına yol açmıştır (Erdoğan, 2003). Teknolojik ilerlemeler ve artan turizm talebi, bu çeşitliliği destekleyen başlıca etkenlerdir.

Turizm, dinlenme, macera, rahatlama veya hobi gibi farklı amaçlarla gerçekleştirilen faaliyetleri içerir (Özdemir vd., 2016). Bu faaliyetler, kültürel miras turizmi, etnik turizm, eko-turizm, yayla turizmi, kamp ve karavan turizmi, sağlık turizmi, tarım turizmi, mağara turizmi, spor turizmi ve av turizmi gibi çeşitli turizm türlerini doğurmuştur. Bu turizm türleri, bölgesel kalkınmaya sağladıkları katkılar nedeniyle ülkelerin kalkınma politikalarında öncelikli bir yer edinmiştir (Ertuğrul vd., 2022).

Sağlık, eko, tarım ve kısmen kültürel turizmin bir alt dalı olan apiturizm, arıcılık ve turizmin birleşiminden doğan, sürdürülebilir ve niş bir turizm türüdür. Apiturizm, turistlerin arı çiftliklerini ziyaret ederek arıcılık süreçlerini deneyimlemesini, bal, arı sütü, propolis, polen, perga, bal mumu, arı zehri gibi arı ürünlerini tanınmasını ve bu ürünlerin sağlık, kültürel ve ekolojik faydalarını öğrenmesini içerir (Suna, 2020).

Son yıllarda kırsal bölgeler, ekonomik faaliyetlerin azalması, tarım arazilerinin yeniden yapılandırılması, yaşlanan nüfus, gençlerin göçü ve kırsal alanların cazibesinin azalması gibi sorunlarla karşı karşıyadır (Briedenhann ve Wickens, 2004). Bu durum, kırsal kesimde turizmin ekonomik ve sosyal canlanma için bir araç olarak benimsenmesini teşvik etmiştir (Andreck ve Nyaupane, 2011).

Sürdürülebilir turizm, turizm hareketlerini yıl boyunca dağıtarak yaz dönemine yığılmayı önlemeyi hedefler. Dünya Turizm Örgütü (WTO), sürdürülebilir turizmi “bugünün turistlerinin ve ev sahibi bölgelerin ihtiyaçlarını karşılarken, gelecekteki fırsatları koruyan ve geliştiren bir turizm” olarak tanımlar (WTO, 2005). Bu turizm türü, çevresel ve ekonomik katkıları artırmayı, kalkınmada eşitliği sağlamayı, yerel halkın yaşam kalitesini iyileştirmeyi, ziyaretçi deneyimlerini zenginleştirmeyi ve çevre kalitesini korumayı amaçlar (Kınacı vd., 2011).

Sürdürülebilir turizm araştırmalarına yönelik ilgi, her geçen gün belirgin bir şekilde artmaktadır. Bu ilgi artışının temel nedenleri arasında; yoksulluğun azaltılması, yerel toplulukların refah düzeyinin yükseltilmesi, doğal kaynakların etkin korunması ve biyoçeşitliliğin sürdürülmesi gibi bir dizi küresel hedefin sürdürülebilir kalkınma gündeminde öncelikli yer alması; turizm, konaklama, seyahat, eğlence ve destinasyon yönetimi alanlarında sürdürülebilirlik ilkelerinin giderek daha fazla önem kazanması; ayrıca sürdürülebilir turizm üzerine odaklanmış uzmanlaşmış akademik yayınlar, raporlar, veri tabanları ve bilgi kaynaklarının sayısının hızla çoğalması gösterilebilir (Ruhanen vd., 2015; Teran-Yepev vd., 2020).

Sürdürülebilir turizm araştırmalarında en yüksek etki faktörüne (impact factor) sahip yayınlarda öne çıkan ana konular; paydaş katılımı ve işbirliği, seyahatçi davranışları ile motivasyonları, yerel yönetimlerin sürdürülebilir turizm politikalarını yaygınlaştırma ve uygulama rolü, bölgesel kalkınma stratejileri, sürdürülebilir turizmin yerel toplumların refahı, istihdamı ve gelir dağılımı üzerindeki olumlu etkileri, stratejik planlama süreçleri ile jeopolitik faktörlerin turizm üzerindeki etkisi olarak sıralanmaktadır. Bu kavram, hem kamu kurumları hem de özel sektör işletmeleri tarafından geniş çapta benimsenmesiyle birlikte, çok boyutlu bir çerçevede ele alınmaya başlanmış; ekonomik, sosyal, çevresel ve yönetsel açılardan derinlemesine değerlendirilmektedir.

Turizmin gelişimiyle birlikte sosyo-kültürel ve ekonomik yapılarda meydana gelen olumlu değişimler şu şekilde detaylı olarak ifade edilebilir:

- Yerel halkın, turizmin bölgeye kattığı değeri fark ederek çocuklarını turizm, konaklama, rehberlik ve gastronomi gibi alanlarda uzmanlaşmaya yönlendirmesi ve eğitime teşvik etmesi,
- Genel refah seviyesinin yükselmesiyle birlikte yaşam standartlarının iyileşmesi,
- Turizm faaliyetlerinden doğrudan gelir elde etmeye başlaması ve ekonomik çeşitliliğin artması,
- Açılan otel, restoran, tur acentesi ve hediyelik eşya dükkânları gibi turizm işletmelerinde yerel halkın istihdam edilerek iş gücüne katılımının artması,
- Kültürel mirasın (tarihi yapılar, geleneksel yemekler, el sanatları) korunmasına yönelik bilinçli ve sistemli bir yaklaşımın benimsenmesi,
- Düzenlenen bal festivalleri, kültürel şenlikler, sanatsal sergiler ve atölyeler sayesinde halkın vizyonunun genişlemesi, kültürel farkındalığının yükselmesi ve sosyal etkileşiminin güçlenmesi,
- Tarım ve hayvancılığın yanı sıra turizmden doğrudan (rehberlik, konaklama) veya dolaylı (yerel ürün satışı, ulaşım hizmetleri) yollarla gelir elde edilmeye başlanması ve ekonomik bağımlılığın azalması (Alkan, 2015). Yeni turizm anlayışı, kitle turizminin yerini alarak daha otantik deneyimlere odaklanan bir yaklaşımla gelişmektedir (Poon, 1994). Alternatif turizm, sosyal ve ekolojik uyum, yerel ve yabancı girişimcilerin işbirliği ve yerel değerlerin kullanımı gibi unsurları ön planda tutar (Çelik, 2018). Çevresel, kültürel ve sosyoekonomik koşulları koruma ve geliştirme hedefiyle alternatif turizm modelleri, yerel ve bölgesel değerlere odaklanan turistik planlamalar için önem taşır (Conway ve Timms, 2010).

Apiturizm, kırsal ve bölgesel kalkınma için önemli bir alternatif turizm türü olarak öne çıkar. Arıcılık ve turizmin birleşimiyle oluşan apiturizm, arı ürünleri ve arıcılık faaliyetlerinin sağlık, beslenme, kozmetik ve kimya gibi alanlarda kullanımını teşvik ederek doğrudan, dolaylı ve uyarılmış ekonomik etkiler yaratır (Kardeş ve Baycar, 2021). Arı çiftlikleri temelinde gelişen apiturizm, büyük yatırımlara gerek kalmadan kademeli olarak büyüyerek yerel altyapıyı destekler ve yeni iş fırsatları yaratır (Wos, 2014). Apiturizm, bir arıcının doğal yaşam şeklini ve arıcılıkla ilgili benzersiz deneyimleri konuklara tattıran, ekonomik ve sosyolojik olarak birçok katma değere sahip olan yeni bir alternatif turizm çeşididir (Arih ve Korosec, 2015). Ayrıca agroturizm, eko-turizm, yayla turizmi, kırsal turizm ve sağlık turizmi gibi alanlara katkı sağlar, tarımsal üretimi çeşitlendirir ve yeni turistik destinasyonların oluşumunu destekler (Gascon ve Gill, 2022). Turizmde yaratıcılığın önemi artarken, destinasyonlar arasındaki rekabet, her bölgenin kendine özgü stratejiler geliştirmesini gerektirir (Aşık, 2014). Apiturizm, kırsal alanların sosyoekonomik canlanmasını teşvik eden, çevre koruma bilincini güçlendiren ve arıcılara ek gelir sağlayan yenilikçi bir turizm modeli olarak giderek daha fazla önem kazanmaktadır.

Turizm sektörünün bölgesel kalkınmada önemli bir itici güç olması, bölgenin turizm potansiyelinin doğru ve etkin bir şekilde değerlendirilmesiyle yakından ilişkilidir (Kıratoğlu, 2021). Özellikle, doğal ve beşeri zenginliklere sahip olmasına rağmen bu potansiyeli yeterince kullanamayan ve gelişmişlik düzeyi düşük olan bölgelerde (Demir, 2013), arı potansiyelinin değerlendirilmesi kırsal kalkınma için önemli bir fırsat sunmaktadır. Yüzyıllardır yalnızca arıcılık faaliyeti olarak sürdürülen, ancak Türkiye’de yeni bir konsept olarak ortaya çıkan apiturizm, ekonominin önemli bir bileşeni haline gelmiştir (Korosec, 2016; Suna, 2020). Ülkemizde uzun bir geçmişe sahip olan arıcılık faaliyetleri, bal üretiminin sürdürülebilirliğini desteklemenin yanı sıra bölgesel kalkınmaya katkı sağlayan önemli bir ekonomik faaliyet olarak öne çıkmaktadır (Şahingöz ve İnci, 2018). Apiturizm etkinliklerinden dört ana başlık altında

kapsamlı bir şekilde bahsetmek mümkündür. Bunlar ; tüketim yönü, gezi yönü, eğitim-gözlem yönü ve diğer yönler olarak sınıflandırılmaktadır.

- *Tüketim Yönü* : Arı ürünlerinin (bal, propolis, polen, arı sütü vb.) tadımı, satın alımı ve yerel gastronomi ile entegrasyonu bu kategoriyi oluşturmaktadır. Apiturizm, niche gastronominin (gastronomi turizminin dar, özel, hedef kitle odaklı ve tutkulu bir alt dalı) önemli bir parçası olarak bal ile türev ürünlerinin tüketimini teşvik etmekte, turistlerin apiary (arıcılık çiftliği veya arılık) ziyaretlerinde ürün denemesi yapması, yerel pazarlarda alışveriş etmesi ve bu süreçteki ekonomik katkıların bölgeye geri dönüşünü sağlamaktadır.

- *Gezi Yönü*: Doğa yürüyüşleri, apiary gezileri, kovan gözlemleri ve arı habitatı keşifleri gibi deneysel (experiential) aktiviteler bu başlık altında detaylandırılmaktadır. Apiturizmin sürdürülebilir arıcılık (sustainable beekeeping) ile sağlık turizmi (health tourism) kesişim noktasında, turistlerin arıların doğal yaşam alanlarını keşfetme, geleneksel arıcılık pratiklerini yerinde deneyimleme ve ekosistem turlarına katılma fırsatlarını gezi boyutu olarak tanımlamaktadır.

- *Eğitim-Gözlem Yönü*: Arıcılık teknikleri, arı biyolojisi, koloni yönetimi ve arıların ekosistemdeki kritik rolü üzerine düzenlenen atölyeler, seminerler, rehberli gözlem seansları ve uygulamalı programları kapsamaktadır. Turistlerin bal üretim sürecinin "gizli teknolojilerini" öğrenmesini (kovan açma, hasat, işleme) eğitimsel bir boyut olarak ele almakta; özellikle okullar, doğa sever gruplar ve uzman rehberli programlar için beekeeping eğitiminin çevre bilinci ve farkındalık oluşturacağını vurgulamaktadır.

- *Diğer Yönler*: Apiterapi (arı ürünleri ile doğal sağlık terapileri), kültürel miras (tarihsel arıcılık gelenekleri ve folklorik uygulamalar), çevresel koruma (arı popülasyonu desteği, tozlaşma projeleri), ekonomik kalkınma (yerel girişimcilik, kooperatifleşme) gibi çok katmanlı unsurları içermektedir. Apiturizmin alternatif tıp (alternative medicine) ile sürdürülebilir gelir kaynakları (sustainable income) entegrasyonunu wellness, ekolojik koruma ve toplum kalkınması boyutları altında diğer kategori başlığı ile birleştirmektedir (Topal vd., 2021). Bütün dünyada hızla yayılan apiturizm, önemli gelir kaynağı oluşturmakta ve tanınırlık kazandırmaktadır. Apiturizm faaliyetlerinde, öncelikli olarak arıcılığa ait rotaların oluşturulduğu görülmektedir. Bu rotalar boyunca çeşitli etkinlikler düzenlenmektedir. Arı ve ürünleriyle ilgili eğitimler, çeşitli arı ürünleriyle tedavi şekilleri ve sanatsal faaliyetler, arı konseptli eğlenceler, özel dizayn edilmiş arı evlerinde vakit geçirmek gibi etkinlikler farklı deneyimler yaşatmaktadır (Bahar ve Yılmaz, 2016).

Dünyada Arıcılık ve Apiturizm

Dünya arıcılığında Türkiye önemli ülkeler arasında gösterilmektedir. Asya kıtası, dünyada en çok bal üreticisi olan bölge olarak yer almaktadır. Asya bölgesinin dünya bal üretimindeki payı %50'ye yaklaşmaktadır (Tablo 1). 2023 yılında, Türkiye yaklaşık %7'lik payla Batı Asya bölgesinde yer almaktadır.

Tablo 1: 2023 Yılı Dünya Bal Üretim Verileri

Bölge	Bal Üretimi (ton)
Asya	874.035
Avrupa	413.217
Amerika	359.252
Afrika	223.154
Okyanusya	24.148
Dünya	1.893.805

Kaynak: (FAO, 2025).

Dünyada, 2023 yılında, en çok bal üreticisi olan beş ülke; Çin, Türkiye, Etiyopya, İran ve Arjantin'dir (Tablo 2).

Tablo 2: 2023 Yılı Ülke Bal Üretim Verileri

Ülke	Bal Üretimi (ton)
Çin	463.500
Türkiye	114.886
Etiyopya	84.591
İran	80.389
Arjantin	73.395
Dünya	1.893.805

Kaynak: (FAO, 2025).

Türkiye'de arıcılık, hem ekonomik hem de ekolojik açıdan önemli bir sektördür. Ülke, coğrafi konumu ve biyoçeşitliliği sayesinde dünya bal üretiminde önde gelen ülkelerden biridir. 2023 verilerine göre, Türkiye, bal üretiminde dünyada ikinci sıradadır ve yıllık bal üretimi 115 bin ton civarındadır. Türkiye yaklaşık 9,3 milyon arılı kovanla dünyada üçüncü sıradadır (Tablo 3). Ortalama kovan başı bal verimi 12,5 kilogramdır.

Tablo 3: 2023 Yılı Ülke Kovan Miktarı Verileri

Ülke	Kovan Sayısı (adet)
Hindistan	12.663.817
Çin	9.313.974
Türkiye	9.224.881
İran	7.358.044
Etiyopya	6.794.876
Dünya	102.058.674

Kaynak: (FAO, 2025).

Türkiye yaklaşık 4,2 milyon kilogram bal mumu üretimiyle dünyada dördüncü sırada yer almaktadır (Tablo 4).

Tablo 4: 2023 Yılı Ülke Bal Mumu Miktarı Verileri

Ülke	Bal Mumu (kg)
Hindistan	24.800.800.000
Etiyopya	5.939.290.000
Arjantin	5.040.090.000
Türkiye	4.231.090.000
Kore	4.015.520.000
Dünya	65.036.430.000

Kaynak: (FAO, 2025).

Slovenya, apiturizmin öncü ülkelerinden biri olarak kabul edilir ve bu alanda ilk girişimlerin başlatıldığı ülke olma özelliğini taşır. Ülke, uzun bir arıcılık geçmişine sahip olup, yerli arı ırkı olan Carniolan bal arısını (*Apis mellifera carnica*) yasal koruma altına almıştır. Bu gelenek sayesinde arıcılar, turizm acenteleri ve yerel işletmeler arasında güçlü bir işbirliği oluşmuştur. Apiturizm, Slovenya'da ulusal düzeyde stratejik bir turizm ürünü olarak konumlandırılmaktadır (Korosec, 2014).

Slovenya, arıcılık temalı cazip turistik rotaların tasarlanmasında lider konumdadır ve "Dünya Arı Günü"nü ilan edilmesinde öncülük etmiştir (Lourta ve Hatjna, 2020). Ayrıca, apiturizm hizmet

sunan işletmeler için ulusal bir sertifikasyon sistemi geliştiren ilk ve tek ülkedir. Günümüzde ülkede sertifikalı birçok sağlayıcı (arıcılık müzeleri, arı çiftlikleri, apiterapi uzmanları gibi) faaliyet göstermektedir. Apiterapi, Slovenya'daki apiturizm gelişiminde kilit bir rol üstlenmektedir (Korosec, 2016).

Carniolan arısının anavatanı olan Slovenya, apiturizm altyapısı bakımından oldukça ileri seviyededir. Bisiklet tutkunları için resmi bir arıcılık temalı rota oluşturulmuş olup, arı meraklıları için ülke genelinde kapsamlı bir turizm ağı mevcuttur. Bu ağ boyunca bal bazlı parfüm satan mağazalar, arıcılık müzeleri, geleneksel bal ekmeği ve diğer arı ürünlerinin satıldığı dükkanlar, atölyeler ile restoranlar yer almaktadır (Bokur, 2020).

Yunanistan'da arıcılık ve apiturizm alanında toplumun bilinçlendirilmesi için çeşitli yöntemler uygulanmaktadır. Özellikle okullarda arıcıların gerçekleştirdiği sunumlar, çocukların arıların olumlu enerjisini ve bu konudaki heyecanı doğrudan öğrenip hissedebilmesi ve başkalarına aktarabilmesi bakımından en başarılı yaklaşım olarak kendini kanıtlamıştır. İlerleyen aşamada ise hem yerel halka hem de turistlere deneysel bilgi edinme fırsatını kolaylaştıracak adımlar atılacaktır. Bu amaçla iki ayrı turistik rota tasarlanmıştır (Lourta ve Hatjna, 2020).

Genel olarak apiturizm etkinlikleri kapsamında; üretilen bal ve diğer arı ürünlerinin ziyaretçilerce satın alınması, arıcılık müzelerinin gezilmesi, yaşlılar ile çocuklar için arı yaşamı hakkında eğitimler verilmesi, apiterapi uygulamaları bulunmaktadır. Bitki bahçelerine düzenlenen ziyaretler, balın arılar tarafından nasıl üretildiği konusunda bilgilendirme, balmumu işleme teknikleri ile bal ağırlıklı yemeklerin hazırlanması atölyelerinde pratik deneyim kazanılması ve bu ürünlerin tadımının yapılması gibi faaliyetler öne çıkmaktadır (Çukur ve Çukur, 2021).

Bulgaristan, apiturizm alanında hem ulusal hem de uluslararası düzeyde giderek popülerlik kazanmaktadır. Doğru bir yaklaşımla yönetildiğinde, ülkede arıcılık sektörünü güçlü bir şekilde destekleyebilecek niş bir turizm türü olma potansiyeline sahiptir. Bulgaristan'da yürütülen bir araştırmada, apiturizmin gelişimi için temel kaynakların çiftçilik faaliyetleri, organik tarım uygulamaları, kırsal turizm ve ekolojik turizm pratiklerinden oluştuğu vurgulanmıştır (Grigorova vd., 2016).

Turizm acentelerinin hızla yaygınlaşan sosyal medya platformları aracılığıyla müşterilerle doğrudan iletişim kurmasıyla, arı ürünleri üreticileri, ürünlerini doğrudan tüketicilere satma olanağına kavuşmakta; turistlerse belirli bölgelere özgü arı ürünlerini bilinçli bir şekilde seçebilmektedir. Doğrudan pazarlama ve birebir satış yöntemleri, arı ürünleri üreticilerinin tüketicilerle sağlıklı ve etkili yeni ilişkiler kurmasını, onları arı kovanlarına ve ziyaretlere yönlendirmesini sağlamaktadır. İnternet üzerinden kullanılan sosyal ağlar, küçük ölçekli bal üreticileri için uygun maliyetli çok çeşitli imkanlar sunan olumlu bir unsur olarak öne çıkmakta; arı kovanlarını turistik bir çekim merkezine dönüştürebilmekte ve apiturizm sayesinde ek gelir elde edilmesini mümkün kılmaktadır. Bal üreticilerinin ve arı ürünleri sektörünün bilgi, beceri ve yetkinlik eksiklikleri, bu kaynakların sürdürülebilir kullanımını önemli ölçüde sınırlamakta; yenilikçiliği engellemekte ve ülkenin kalkınmasıyla doğanın sürdürülebilir kullanımı açısından mevcut potansiyeli kısıtlamaktadır. Bu nedenle, bölgesel farklılaştırılmış ürün politikalarıyla yeni stratejilerin geliştirilmesine ihtiyaç duyulduğu belirtilmektedir (Çukur ve Çukur, 2021).

Türkiye'de Apiturizm

Günümüzde bireyler, günlük hayatın monotonluğundan uzaklaşma ve yenilik arayışı doğrultusunda, sessizlik ve doğa odaklı rekreasyonel faaliyetlere yönelmektedir. Kırsal turizmin son dönemlerdeki hızlı yükselişi, büyük ölçüde insanların turizm beklentilerindeki dönüşümle

ilişkilendirilmektedir (Çukur ve Kızılaslan, 2018). Apiturizm ise, çevre koruma farkındalığının yüksek olduğu ülkelerde arı yetiştiricilerine ek gelir kaynağı oluşturarak bölgesel kalkınmaya destek veren bir turizm alt dalıdır.

Gaziantep'te gerçekleştirilen bir araştırmada, apiturizmin sağlayacağı katkılara ilişkin sonuçlar incelendiğinde, en büyük faydanın arı yetiştiricilerine ulaşacağı ortaya çıkmıştır. Bu sayede arıcılar, ürünlerini turistlere hem tanıtma hem de doğrudan satma fırsatı elde edebileceklerdir. Apiturizmin geliştirilmesi için önerilen adımlar arasında ise en çok vurgulanan husus, "tanıtım çalışmalarının başlatılması" olmuştur (Suna, 2020).

Trakya Bölgesi'nde kırsal turizm kapsamında önerilen etkinlikler arasında, Kırklareli ve Edirne illerinde arıcılık deneyimlerine katılma imkanı yer almaktadır (Çakır, 2013). Ayrıca Şarköy-Kumbağ arasındaki kıyı yerleşimlerinde, arıcılık faaliyetleri tarımsal turizm unsurları arasında belirtilmiştir (Kiper ve Yılmaz, 2008).

Bursa'da faaliyet gösteren bir çiftlikte, "arı sevme alanı" adlı özel bir bölüm bulunmaktadır. Bu alanda, şeffaf ve dış yüzeyi yumuşak dokulu kovanlar sayesinde kovan içindeki arı yaşamı gözlemlenebilmekte ve arılarla güvenli etkileşim sağlanmaktadır. Türkiye'de üniversitelerin apiturizm alanında çeşitli girişimlere yer verdiği gözlemlenmektedir (Çukur ve Kızılaslan, 2018).

Düzce Üniversitesi Arıcılık Araştırma, Geliştirme ve Uygulama Merkezi tarafından, ilk ve ortaöğretim öğrencilerine yönelik arıcılık eğitimleri düzenlenmektedir. Merkezin yürüttüğü projelerle çocuklarda arı ürünleri ve arı-çevre ilişkisi konusunda bilinç oluşturulmuştur. Bu eğitimler kapsamında arıların morfolojisi, tozlaşmadaki rolleri, fizyolojisi, toplumdaki önemi, ayrıca arı ürünlerinin çocuk gelişimine katkıları gibi konular hem teorik hem de uygulamalı olarak işlenmektedir (Çukur ve Kızılaslan, 2018).

Türkiye'de apiterapi uygulama merkezleri veya apiturizm temalı işletmelerin sayısı henüz sınırlıdır. Apiterapi hizmetleri genellikle uzman hekimler tarafından hastane ortamlarında sunulmaktadır. Ülke genelinde az sayıda olsa da, işletme konseptli sağlık tesisleri apiturizm örnekleri arasında sayılabilmektedir. Bunlardan biri olan Zonguldak Apiterapi Merkezi, kuruluş aşamasındadır (GEKA, 2020).

Apiturizmde ziyaretçilerin ilgisini çeken etkinliklerden biri de arı safarisidir. Arı safari içeren tur programları, kırsal turizmin büyümesine katkı sağlarken aynı zamanda sektörde katma değer yaratmaktadır. Bal ve diğer arı ürünleri bakımından dünya ve Türkiye ölçeğinde önemli bir potansiyele sahip olan Muğla ili, arı safari uygulaması için oldukça uygun bir konumdadır. Muğla'da bu konuda mevcut güçlü yönler ve fırsatların etkin değerlendirilmesi, zayıf yönler ile tehditlerin ise fırsata dönüştürülerek sürece olumlu etki yaratması gerektiği vurgulanmıştır. Rize ilinde TEMA Vakfı'nın öncülüğünde "Arı Safari" turlarının düzenlendiği ve bu kapsamda arıların bal yapma süreçlerini ve polen toplamak amacıyla dolaştığı yerlere yönelik gözlemler gerçekleştirildiği, Anzer yaylası turizm literatürüne yeni giren ve turizm çeşitliliğinde arı safari faaliyetinin yapıldığı belirtilmiştir. Kırklareli-İğneada'da arı meraklılarına yönelik yapılan arı safarileri de kayda geçmiştir (Çukur ve Çukur, 2022).

Araştırmanın Amacı

Bu çalışma, Bitlis ilinin apiturizm potansiyelini kapsamlı bir şekilde ortaya koyarak, bu niş turizm türünün bölgesel kalkınma ve sürdürülebilir turizm açısından sunduğu fırsatları değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Özellikle, Bitlis'in coğrafi yapısı, zengin endemik florası, geleneksel arıcılık kültürü, coğrafi işaret tescilli "Bitlis Balı" ve otantik yaşam tarzı gibi özgün unsurlarının apiturizm destinasyonu oluşturmadaki rolü incelenmiştir.

Çalışma, apiturizmin kırsal turizm, yayla turizmi, doğa turizmi, gastronomi turizmi ve kültürel turizm ile entegrasyonu sonucunda oluşturulabilecek çeşitlendirilmiş turizm rotalarını ve bu rotaların bölge ekonomisine, istihdama, yerel refaha ve biyoçeşitliliğin korunmasına sağlayacağı katkıları bilimsel verilerle ortaya koymayı hedeflemektedir.

Ayrıca, yerel yönetimler, kalkınma ajansları, üniversiteler, sivil toplum kuruluşları ve arıcı kooperatifleri arasında kurulacak iş birliği modelleriyle Bitlis'in Türkiye'nin önde gelen apiturizm merkezi haline getirilmesi için uygulanabilir, sürdürülebilir ve yenilikçi bir model önerisi sunmak da çalışmanın temel amacıdır.

YÖNTEM

Bu çalışmada, konuyla ilgili ön bilgi sağlamak ve genel durumu özetlemek amacıyla keşifsel çalışma yöntemi kullanılmıştır. Keşifsel araştırma, bir sorunu daha iyi anlamak, konuyu keşfetmek, ön bilgi toplamak ve gelecekteki daha detaylı araştırmalar için hipotez veya soru geliştirmek amacıyla yapılır. Kesin sonuçlar üretmek yerine, içgörü ve anlama odaklıdır (Büyüköztürk vd., 2017). İkincil veriler incelenerek Bitlis'in apiturizm potansiyelini belirleyecek olan arıcılık ve turizm ile ilgili sonuçlar değerlendirilecektir. GZFT analizi, bir kurumun, projenin, sürecin, ürünün, kişinin veya durumun iç ve dış etkenlerini sistematik olarak inceleyerek strateji geliştirmeye yardımcı olan bir tekniktir (Songur vd., 2013). Bu çerçevede, Bitlis ilinin zengin arıcılık florası, geleneksel arıcılık kültürü ve doğal turizm varlıkları ile apiturizm potansiyelinin değerlendirilmesinde GZFT analizi, içsel güçlü ve zayıf yönler ile dışsal fırsat ve tehditlerin belirlenerek sürdürülebilir turizm stratejilerinin geliştirilmesine katkı sağlayacaktır. Son yıllarda hızlı bir gelişim gösteren ve turistik çekim merkezi haline gelen Bitlis ilinin sürdürülebilir turizm açısından doğal ve sosyo-kültürel varlıklarında meydana gelen değişimin irdelenmesi olarak belirlenmiştir.

BULGULAR

Bitlis İli Apiturizm Potansiyeli

Türkiye'nin coğrafi yapısı, iklim koşulları ve çeşitlilik gösteren bitki örtüsü, arıcılık faaliyetleri için ideal bir ortam sunar. Bu bereketli topraklarda yaşayan topluluklar, binlerce yıldır arıcılığı geleneksel bir geçim kaynağı olarak sürdürmüşlerdir. Zengin flora ve elverişli iklim özellikleri, arıcılığın ülkemizde karlı bir ekonomik girişim haline gelmesini sağlarken, bu faaliyetin deniz seviyesinden zirvelere uzanan yaylalara kadar her coğrafyada gerçekleştirilebilmesi, onu öne çıkaran bir unsur haline getirir. Türkiye'nin arıcılık alanındaki güçlü konumu dikkate alındığında, apiturizm de ülkemizde potansiyel bir alternatif turizm modeli olarak değerlendirilebilir.

Bitlis, Türkiye toplam kovan sayısında %2,7, payla sekizinci sırada yer almaktadır. Son beş yıl içerisinde kovan sayısında dalgalanmalar olsa da, Bitlis kovan varlığı olarak adından hep söz ettirmiştir. Bal ve balmumu üretiminde de Bitlis'in sıralaması kayda değer yüksekliktedir (TÜİK, 2025).

Tablo 5: 2023 Yılı Bitlis Arıcılık Verileri.

	Kovan sayısı(adet)	Bal üretimi(ton)	Balmumu üretimi(ton)
Bitlis	257.191	2.186	106
Türkiye	9.224.881	114.886	3.971

Bitlis, Türkiye'nin Doğu Anadolu Bölgesi'nde yer alan bir ildir. Yüksek dağlık yapısı, volkanik arazisi ve zengin doğal kaynaklarıyla dikkat çekmektedir. Bitlis, en yüksek noktası Süphan Dağıyla, İran-Turan bitki coğrafyası kuşağında yer almaktadır. Bitlis; Adilcevaz, Ahlat, Güroymak, Merkez, Mutki, Hizan ve Tatvan olmak üzere toplam yedi merkezden oluşmaktadır. Yüksek dağlarla çevrili izole bir yapıya sahip olan Bitlis, derin vadiler, ırmaklar, ormanlık alanlar gibi farklı habitatlar sonucunda zengin bitki çeşitliliğine sahip olmuştur. Coğrafi izolasyonu nedeniyle geleneksel ürünlere özgü eşsiz bir kalite sağlamaktadır. 2022 yılında, Bitlis-Hizan merkezinde yapılan bir araştırmada, 249 bitki örneği incelenmiştir. 19 familyaya ait 156 takson tespit edilmiş, bu türlerden 22 tanesinin endemik olduğu belirlenmiştir. Araştırma, bölgenin bal florası çeşitliliğini ve arı-bitki ilişkisini vurgulama üzerine kurulmuştur. Belirlenen endemik türler, arıların nektar-polen topladığı bitkiler içerisinde yer almakta ve bölgenin biyoçeşitliliğini göz önüne sermektedir (Demir, 2022). Aşağıdaki tabloda bahsi geçen endemik türler familya ve bilimsel ismiyle verilmiştir:

Tablo 6: Bitlis İli Endemik Türler Familya ve Bilimsel İsimleri.

Familya	İsim
Apiaceae	<i>Heracleum crenatifolium</i> Boiss
Asteraceae	<i>Gundelia colemerikensis</i> Fratz
Asteraceae	<i>Gundelia tournefortii</i> var. <i>armata</i> Freyn - Sint
Asteraceae	<i>Scorzonera semicana</i> DC
Asteraceae	<i>Tanacetum zahlbruckneri</i> Grierson
Boraginaceae	<i>Anchusa leptophylla</i> subsp. <i>incana</i> (Ledeb.)
Boraginaceae	<i>Anchusa leptophylla</i> subsp. <i>Tomentosa</i> (Boiss.)
Boraginaceae	<i>Alkanna froedinii</i> Rech. f.
Boraginaceae	<i>Onosma armena</i> D. C.
Boraginaceae	<i>Onosma affinis</i> Hausskn - ex Riedl
Boraginaceae	<i>Onosma isaurica</i> Boiss - Heldr
Boraginaceae	<i>Onosma rechingeri</i> Riedl
Fabaceae	<i>Vicia alpestris</i> subsp. <i>hypoleuca</i> (Boiss)
Fabaceae	<i>Astragalus zahlbruckneri</i> Hand. - Mazz.
Fabaceae	<i>Onobrychis sulphurea</i> Boiss. - Balansa
Fabaceae	<i>Quercus petraea</i> subsp. <i>pinnatiloba</i> (K.Koch)
Lamiaceae	<i>Thymus haussknechtii</i> Velen.
Rosaceae	<i>Crataegus heterophylloides</i> Pojark. ex K. I. Chr.
Rosaceae	<i>Potentilla anatolica</i> Peşmen
Rosaceae	<i>Potentilla armeniaca</i> Siegf. ex Th. Wolf
Scrophulariaceae	<i>Verbascum songaricum</i> subsp. <i>subdecurrens</i> Hub. - Mor.
Scrophulariaceae	<i>Verbascum murbeckianum</i> Hub. - Mor.

Kaynak: (Demir, 2022).

Endemik türler, belirli bir coğrafyaya özgü bitkiler olup, arıcılıkta kritik bir rol oynamaktadırlar. Endemik türler, biyoçeşitliliği artırarak arıların beslenme kaynaklarını çeşitlendirmekte, balın kalitesini ve özgünlüğünü belirlemekte, ayrıca ekosistem dengesini korumaktadır. Endemik türler, bala özgün fenolik bileşikler, antioksidanlar ve mineraller katarak, balın antioksidan kapasitesini artırır, tıbbi değerini yükseltir ve tat-aroma profilleri oluşturmaktadır (Demir, 2022).

Bitlis, doğal zengin florası, yüksek rakımlı yaylaları ve geleneksel arıcılık yöntemleri sayesinde kaliteli bal üretimiyle tanınmaktadır. Bitlis Ticaret ve Sanayi Odası başvurusu sonucu “Bitlis Balı”, Türk Patent ve Marka Kurumu tarafından, 2025 yılında 1686 tescil numarasıyla coğrafi işaret tescili almıştır (TPMK, 2025). Bu tescille, Bitlis Balı'nın coğrafyaya özgü üretim koşulları, bitki çeşitliliği ve kalitesi koruma altına alınmıştır. Bitlis Balı, poli-floral yapısı, yüksek prolin değeri ve uluslararası ödülleriyle değerine değer katmaktadır.

Bitlis, farklı coğrafyalardan gelen etkilerle şekillenmiş zengin bir mutfak kültürüne sahiptir. Türk mutfağına özgü Tutmaç Aşı, Anadolu'nun doğusunda özgün haliyle yalnızca Bitlis'te hazırlanmakta ve bilinmektedir (Eröz, 1984). Ayrıca, Bitlis ve çevresindeki ilçelerde yapılan Helise ve Kurut ile hazırlanan Gebol yemeği de Türk mutfağının önemli örneklerindedir. Bitlis'in öne çıkan lezzetlerinden biri olan içli köfte, dış kısmı kıymalı bulgurdan, iç kısmı ise beden yağı, böbrek yağı, kıyma, sumak ve nar ile hazırlanan bir harçtan oluşur. Bu özel yemek suda haşlanarak tüketilir ve benzer bir versiyonunun sadece Çin'in Sincan Uygur Özerk Bölgesi'nde yapıldığı bilinmektedir (Arınç, 2017).

Bitlis'in geleneksel ev yemekleri arasında Bitlis içli köftesi, Katıklı dolma, Tutmaç aşısı, Gebol, Klorik, Has dolması, Helise, Ciğer taplaması, İçli köfteli Kari Aşısı, Ayran aşısı, Yumurtalı Jağ, Turşlu Dolma ve Çortu taplaması gibi çeşitler yer alır. Bitlis'in Paleozoik döneme ait jeolojik yapısı, horizonları iyi gelişmiş toprakları ve nemli iklimi, bölgede zengin bir bitki çeşitliliğinin oluşmasını sağlamıştır. Bu bitki çeşitliliği, yöresel yemeklerde kullanılan Kari, Fındık Yaprağı, Jağ, Pittım, Kenger, Peynir Otu ve Sirmo gibi aromatik bitkilerle kendine özgü tatlar yaratır. Coğrafyaya özgü bu yemek çeşitliliğinin birçoğu coğrafi işaret belgesi olarak, TPMK tarafından tescillenmiştir. Bitlis mutfağının dünyaca tanınan lezzeti Büryan Kebabı'dır. Ayrıca, büryanın pişirilmesi sırasında biriken beden yağlarından yapılan Avşor Çorbası da yörenin dikkat çeken yemeklerinden biridir. Bitlis Büryan Kebabı, Bitlis İçli Köfte, Bitlis Katıklı Dolma, Bitlis Ciğer Taplaması ve Bitlis Avşor Çorbası coğrafi işaret tescili alan lezzetlerdendir. Gebol, Tutmaç Aşısı gibi geleneksel yemekler için tescil başvuruları, Bitlis Eren Üniversitesi öncülüğünde devam etmektedir.

Coğrafi işaret, “belirgin bir niteliği, ünü, itibarı veya diğer ayırt edici özellikleri bakımından kökenin bulunduğu yöre, alan, bölge ya da ülke ile özdeşleşmiş bir ürünü gösteren işaret” şeklinde tanımlanmaktadır. Bu kavram, ürünlerin özgünlüğünü ve kökenini koruma altına alarak hem tüketicilere güven vermekte hem de yerel ekonomilere katkı sağlamaktadır. Coğrafi işaretli ürünler, genel olarak üç ana başlık altında incelenmektedir. Bunlardan ilki menşe adıdır. Menşe adı, bir ürünün tüm özelliklerini o coğrafi bölgeden alması, üretim, işleme ve hazırlık aşamalarının tamamının söz konusu bölgenin sınırları içerisinde gerçekleşmesi anlamına gelmektedir. İkinci başlık olan mahreç işareti ise, ürünün en az bir niteliğinin, ününün veya özelliğinin o coğrafi bölgeyle bağlantılı olması ve üretim, işleme ya da hazırlık aşamalarından en az birinin bu bölge sınırları içinde yapılması koşulunu taşımaktadır. Menşe adı ile mahreç işareti arasındaki en belirgin fark, üretim yerinin bağlayıcılığıdır: Menşe adı, ürünün tüm süreçlerini o bölgeyle sıkı sıkıya sınırlandırırken; mahreç işareti, gerekli kalite ve özellik standartları sağlandığı takdirde ürünün başka bir bölgede de üretilebilmesine olanak tanımaktadır. Üçüncü ve son başlık ise geleneksel ürün adıdır. Bu kategori, menşe adı ve mahreç işareti kapsamına girmeyen ürünleri ifade eder. Bir ürüne geleneksel ürün adı verilebilmesi için, o ürünün en az otuz yıldan beri var olması, geleneksel hammadde veya üretim yöntemleriyle hazırlanması ve işlenmesi gerekmektedir. Ayrıca, bu ürünler belirli bir coğrafi bölgeyle sınırlandırılmamış olup, geleneksellik ve süreklilik esas alınarak tescil edilmektedir (TPMK, 2025).

Coğrafi işaretli ürünlerin ilgili bölgede etkin bir şekilde tanıtılması, bu amaçla şenlikler, festivaller ve benzeri etkinlikler düzenlenerek daha geniş kitlelerin katılımının sağlanması, turistik çekicilik bakımından önemli faydalar sunmaktadır (Mercan ve Üzülmöz, 2014; Quan ve

Wang, 2004). Gastronomi ile coğrafi yöreler arasında güçlü ve karşılıklı bir ilişki bulunmaktadır. O bölgenin iklim koşulları, toprak yapısı, bitki örtüsü ve doğal kaynakları, gastronomi ürünlerinin çeşitliliğine, özgünlüğüne ve kalitesine doğrudan yön vermektedir. Bu özgün gastronomik ürünler, yörenin tanınırlığını artırarak hem yerli hem de yabancı turistlerin ilgisini çekme potansiyeline sahip olmaktadır. Yiyecek ve içecekler, turistik destinasyonların pazarlanmasında tamamlayıcı ve destekleyici bir nitelik taşımakta; marka değerini güçlendirmektedir (Richards, 2012). Gastronomi ile yiyecek-içecek kültürünün doğrudan ve iç içe geçmiş yapısı, gastronomi turizminin gelişmesine zemin hazırlamakta ve bu süreçte çeşitli festivallerin ortaya çıkmasına öncülük etmektedir. Festival kavramı, kelime anlamı itibarıyla eğlence, şenlik, kutlama ve toplu coşku anlamına gelmekte olup, kültürel paylaşımı teşvik etmektedir (Çetin vd., 2019). Belirli bir bölgedeki destinasyon yöneticileri, turist sayısını artırmak ve bölgeyi daha görünür kılmak amacıyla özel etkinliklere, temalı organizasyonlara ve deneyim odaklı programlara açık olduklarını ifade etmişlerdir (Morgan, 2006).

Bitlis, Türkiye'nin Doğu Anadolu Bölgesi'nde yer alan önemli idari merkezlerden biridir. Kent, Güneydoğu Toros Dağları'nın doğu-batı ekseninde uzanan bir bölümünde, kuzeyden güneye doğru inen bir vadi içinde konumlanmıştır. Bu coğrafi yerleşim, Kafkaslar, Doğu Karadeniz ve İran'dan Mezopotamya ovalarına ulaşmak isteyenler için stratejik bir geçiş noktası oluşturur. Alternatif yollar bulunsa da, bunlar genellikle daha uzun ve zorlu arazi koşullarına sahiptir. Bitlis'in kuruluş alanı, doğada ender görülen bir yıldız şeklini andırır; bu biçim, çeşitli yönlerden gelen küçük akarsuların birleşmesiyle oluşmuştur. Urartular tarafından Asur saldırılarına karşı savunma amaçlı bir kale kent olarak kurulan yerleşim, başlangıçta Uaisis adıyla bilinmiş, daha sonra Bitlis ismini almıştır (Burney, 1957).

Bitlis, yaklaşık üç bin yıllık tarihinde Urartular, Asurlular, Medler, Persler, Romalılar, Bizanslılar, Sasaniler, Emeviler, Abbasiler, Selçuklular, Eyyubiler, İlhanlılar, Timurlular, Akkoyunlular, Karakoyunlular, Safeviler, Osmanlılar gibi çok sayıda uygarlığa ev sahipliği yapmıştır. Bu uygarlıklar, şehrin mimari, kültürel ve etnografik yapısını şekillendirmiştir. Özellikle Urartu kale geleneği, Selçuklu mezar taşları, Osmanlı dönemi medreseleri ve Ermeni kiliseleri, bu çeşitliliğin somut izleridir. Bitlis'in coğrafi konumu, her dönemde farklı medeniyetlerin ilgisini çekmiş ve bu zengin mirası oluşturmuştur (Burney, 1957).

Bitlis ili, Doğu Anadolu'nun volkanik coğrafyasında yer alan eşsiz dağları ve doğal güzellikleriyle, doğa yürüyüşü, trekking ve dağcılık meraklıları için bir cennet konumundadır. Nemrut Dağı, Süphan Dağı, Panor Dağı ve panoramik manzaralarıyla öne çıkan diğer doğal alanlar, gezi ve tırmanış açısından ziyaretçiler için çekici ve uygun koşullara sahip coğrafi özellikler sunmaktadır. Bu bölgeler, hem amatör hem de profesyonel doğa severlere hitap eden yürüyüş rotaları, kamp imkanları ve eşsiz manzaralarla doludur. Bitlis'in dağları ve doğal rotaları, hem heyecan hem huzur arayanlar için eşsiz imkanlara sahiptir. Nemrut'un sakin krater yürüyüşleri, Süphan'ın zorlu zirve tırmanışları, Panor eşsiz güzelliği ve yaylaların pastoral manzaraları, her seviyeden doğaseverlere ev sahipliği yapmaktadır (Savgın ve Belli, 2017).

Bitlis, doğal güzellikleri, köklü tarihi, kültürel değerleri ve coğrafi yapısının sunduğu çeşitlilikle, geniş bir turizm yelpazesine sahip bir yerleşim yeridir. İklimi, volkanik dağları, yaylaları ve sosyal dokusu, çok sayıda turistik aktiviteye imkan tanımaktadır. Bitlis, kış turizmi, tarih ve kültür turizmi, inanç turizmi, yayla turizmi, kıyı turizmi, dağ ve doğa yürüyüşü, av turizmi ve kuş gözlemciliği gibi çeşitli faaliyetlerle doğaseverleri ve kültür meraklılarını cezbetmektedir (Arınç, 2017). Bitlis, doğa, tarih ve kültürün iç içe geçtiği bir destinasyon olarak her mevsim ziyaretçilerini ağırlamaktan kıvanç duymaktadır.

Bitlis turizminin gelişim süreci, son çeyrek yüzyıla dayanmakta olup özellikle son on yılda hem turizm talebinde hem de turizm yatırımlarında gözle görülür büyük bir artış yaşandığı açıkça

gözlemlenmektedir. Bu ivme, özellikle son beş yılda daha da belirgin bir hız kazanmış olup yaz aylarında aşırı yoğun ve kalabalık bir turist akınına yol açmaktadır. Bu hızlı gelişime, çevre illerden gelen gezginlerin ve ziyaretçilerin katılımı da oldukça yüksek oranda katkı sağlamaktadır.

Bitlis turizminin gelişim süreci, son çeyrek yüzyıla (yaklaşık 25 yıla) dayanmakta olup, özellikle son on yılda hem turizm talebinde hem de turizm yatırımlarında gözle görülür bir sıçrama yaşanmıştır. Bu ivme, son beş yılda adeta zirve yapmış; yaz sezonunda Nemrut Krater Gölü, Ahlat Selçuklu Mezarlığı ve Bitlis Kalesi gibi noktalarda aşırı yoğunluk oluşmuştur. Kalabalığın önemli bir bölümü Van, Muş, Batman ve Diyarbakır gibi çevre illerden gününbirlik veya hafta sonu gelen gezginlerden oluşmaktadır. Destinasyonlardaki turizm sistemi içinde, turistleri o bölgeye çekmeyi başaran her türlü değer “turistik çekicilik” olarak tanımlanır. Bu çekicilikler şu şekilde sınıflandırılmıştır (Aktaş, 2007):

1. Doğal çekicilikler,
2. Tarihi çekicilikler,
3. Kültürel çekicilikler,
4. Konulu parklar,
5. Özel dönemsel çekicilikler ve etkinlikler,
6. Eğitim amaçlı çekicilikler,
7. Rekreasyon ve diğer çekicilikler.

Bitlis ili, yukarıdaki yedi kategorinin tamamını aynı anda barındıran ender destinasyonlardan biridir:

- Doğal: Nemrut Krater Gölü, Süphan Dağı, Van Gölü kıyıları,
- Tarihi: Ahlat Selçuklu Mezarlığı, Bitlis Kalesi, İhlasiye Medresesi,
- Kültürel: Büryan kebabı, tulum peyniri, geven otlu köfte, bal festivalleri,
- Konulu park: Ahlat Taş Atölyesi ve Müze Parkı,
- Etkinlik: Bitlis Bal Festivali, Ahlat Avşar Kültür Şenliği,
- Eğitim: Arkeoloji ve apiturizm atölyeleri,
- Rekreasyon: Rafting (Çapakçur Çayı), doğa yürüyüşü, yayla kampı.

Bu zengin portföy, Bitlis’i yalnızca bir “geçiş ili” olmaktan çıkarıp kendi başına bir çekim merkezi haline getirdiği söylenebilir. Bitlis’de apiturizminin uygulanabilirliğinin tartışılması açısından güçlü ve zayıf yönleriyle fırsatlar ve tehditlerin belirlenmesi, apiturizmin başarıya ulaştırılmasında karar vericilere rehber olması açısından önem taşımaktadır (Tablo 7).

Bitlis ili, zengin arıcılık potansiyeline sahip olmasına rağmen, apiturizmin geliştirilmesi açısından çeşitli zorluklarla karşı karşıyadır. Bu nedenle, ilin apiturizm potansiyelinin kapsamlı bir şekilde değerlendirilmesi, mevcut sorunların belirlenmesi, çözüm önerilerinin geliştirilmesi ve bunlara dayalı somut eylem planları ile bir yol haritasının oluşturulması büyük önem taşımaktadır. Başlıca sorun alanlarından biri, apiturizm konusunda toplumda ve ilgili paydaşlarda görülen farkındalık ve bilgi eksikliğidir. Bu sorunun çözümü için, kamu kurumları, üniversiteler, sivil toplum kuruluşları ve yerel yönetimlerin işbirliğiyle kapsamlı bilgilendirme ve eğitim programları düzenlenmesi öncelikli bir adım olmalıdır. Apiturizm kavramının kırsal kesimde yaygınlaştırılması ve benimsenmesi amacıyla seminerler, atölyeler ve farkındalık kampanyaları yürütülmelidir. Bir diğer önemli sorun, Bitlis’te belirlenmiş bir apiturizm rotasının

bulunmamasıdır. Bu eksikliğin giderilmesi adına, ilgili kurum ve kuruluşların katılımıyla bir çalışma komisyonu kurulmalı; rota belirleme çalışmaları başlatılmalı ve bu doğrultuda ulusal ile uluslararası fonlardan yararlanabilecek projeler geliştirilmelidir.

Tablo 7: Bitlis Apiturizm GZFT Analizi.

Güçlü Yönler	Zayıf Yönler
Kovan varlığının çokluğu	Apiturizm konusundaki bilgi eksikliği
Bal ve arı ürünleri üretiminin yüksekliği	Yeterli teknik donanıma sahip olanın yetersizliği
Arıcılıkla ilgilenen üreticilerin sayısının fazlalığı	Yabancı dil konuşan insan sayısının yoksunluğu
Ziyaretçilerin tercih noktasında bulunması	Apiturizm rotasının bulunmaması
Üreticilerin turizm ve kırsal turizme ilgisinin yüksekliği	Arı ve arı ürünlerinin üretimi ve sergilenmesinde merkezlerin yokluğu
Genç ve eğitilmiş insan potansiyeli	Kırsal alanlardaki nüfus azlığı
Zengin endemik flora ve polifloral bal kalitesi	Yetersiz altyapı hizmetleri
Nemrut, Süphan gibi doğal alanlarla entegrasyon potansiyeli	Etkin üretim ve pazarlama konularının yetersizliği
Fırsatlar	Tehditler
Önemli bir turizm destinasyonu	Yetersiz mali kaynaklar
Apiturizme uygun doğa koşulları ve biyoçeşitliliğin çokluğu	Harcamaların etkin kullanılmaması
Üniversite ve toplum kuruluşlarının proje ve çalışmalara katkısı ve rehberliği	Hayvan türlerinin yok olma riski
Bilgi teknolojileri kullanımının yaygınlığı	Apiturizm rotalarındaki çevre kirliliği
Bölgesel kalkınma planlarının etkin oluşu	Altyapı sorunları
	Biyçeşitliliğin zarar göreceği olması
	İklim değişikliği ve kuraklık

Tanıtım ve pazarlama faaliyetlerinin yetersizliği de kritik bir engeldir. Çözüm olarak, üreticilerin katılımıyla yurtiçi ve yurtdışı turizm fuarlarına düzenli iştirak edilmesi, Bitlis'in apiturizm potansiyelinin etkin bir şekilde tanıtılması gerekmektedir. Ayrıca, ilde arıcılık festivalleri, bal yarışmaları ve temalı etkinlikler düzenlenerek hem yerel hem de ulusal düzeyde ilgi çekilmesi sağlanmalıdır.

Kırsal bölgelerde konaklama imkanlarının sınırlı olması ve mevcut tesislerin modern standartlara uygun olmaması, turist çekme kapasitesini olumsuz etkilemektedir. Bu sorunu aşmak için, kırsal konaklama altyapısının geliştirilmesi ve mevcut işletmelerin modernizasyonu desteklenmeli; bu amaçla kamu teşvikleri ve yatırım programlarından daha etkin yararlanılmalıdır.

Bitlis'in, dünya ve Türkiye genelindeki apiturizm rotaları ve haritalarında yer almaması da önemli bir dezavantajdır. Bu durum, başarılı ulusal ve uluslararası apiturizm uygulamalarının incelenmesi, paylaşılması ve uyarlanması yoluyla giderilebilir. Bilgilendirme seminerleri ve deneyim paylaşım gezileri bu süreçte etkili araçlar olabilir. Son olarak, genç neslin arıcılığa ve dolayısıyla apiturizme ilgisizliği ile arıcı sayısındaki azalma, sektörün sürdürülebilirliğini tehdit etmektedir. Bu sorunu çözmek için apiturizm kavramının kırsalda gençler arasında yaygınlaştırılması, meslek olarak cazip hale getirilmesi gerekmektedir. Kırsal kalkınma programları, hibe ve teşvik mekanizmaları aracılığıyla genç girişimcilerin arıcılık ve apiturizm alanında desteklenmesi, bu konuda atılacak en stratejik adımlardan biri olacaktır.

Tüm bu öneriler, paydaşların ortak çabasıyla hazırlanacak bir yol haritası çerçevesinde hayata geçirildiğinde, Bitlis'in apiturizm potansiyeli sürdürülebilir bir ekonomik değere dönüştürülebilir ve kırsal kalkınmaya önemli katkılar sağlanabilecektir.

Bitlis'in doğal ve kültürel zenginlikleri, apiturizm için benzersiz bir altyapı sunmaktadır. Bölgenin yaylaları, zengin florası ve otantik yaşam tarzı, apiturizmi destekleyen çeşitlilikte turistik kaynaklar barındırmaktadır. Bitlis'e seyahat edenleri, doğayla iç içe otantik bir deneyim ve eşsiz bir atmosfer beklemektedir. Bu özgün destinasyonun turizm potansiyeli, hem Türkiye hem de uluslararası kamuoyunda tanıtılmayı hak etmektedir. Bu hedefe ulaşmanın ilk adımlarından biri, Bitlis'in apiturizm kenti olarak resmi bir statüye kavuşması olacaktır.

SONUÇ

Bitlis'in coğrafi yapısı, arıcılık için uygun koşulları barındırmaktadır. Bölgedeki yaylalar ve platolar, doğal bitki örtüsünü koruyarak ballı bitkilerin (nektar ve polen kaynaklarının) çeşitliliğini artırmaktadır. Kekik, geven, yonca gibi arılar için değerli bitkiler, Bitlis'in florasında bolca bulunmaktadır. Van Gölü çevresindeki sulak alanlar ve akarsular, arı kolonilerinin su ihtiyacını karşılayarak arıcılık için uygun bir ekosistem sunmaktadır. Bu özellikler, hem arı ürünleri üretiminde kaliteyi hem de verimi artırmaktadır.

Apiturizm, arıcılık faaliyetlerini turistik bir deneyimle birleştiren yenilikçi bir turizm türü olarak tanımlanmıştır. Bitlis, bu alanda güçlü bir potansiyele sahip bölgelerden biri olarak ön plana çıkmaktadır. Bölgedeki arı ürünleri, hem miktar hem de kalite açısından dikkat çekici düzeydedir. Doğru düzenlemeler ve tanıtım faaliyetleriyle, Bitlis apiturizmde Türkiye'nin önde gelen destinasyonlarından biri olmaya aday görünmektedir. Ziyaretçiler, arı kovanlarını gözlemleyebilecek, bal üretim süreçlerine katılabilecek ve organik arı ürünlerini tadabileceklerdir. Ayrıca, yaylalardaki doğal manzaralar, apiturizm turlarını görsel ve kültürel açıdan zenginleştirecektir.

Turizm potansiyelini etkili bir şekilde değerlendirmek için, çabaları tek tek işletmeler düzeyinde değil, daha geniş bir vizyonla destinasyon veya bölge ölçeğinde turizm konsepti oluşturmaya ve bunu güçlü bir markaya dönüştürmeye odaklanmak büyük önem taşımaktadır (Öter, 2010). Bu yaklaşım, bölgenin bütüncül çekiciliğini ön plana çıkararak sürdürülebilir bir cazibe yaratmayı hedeflemektedir. Benzer şekilde, Gaziantep'te arıcılık turizminin geliştirilmesi üzerine yapılan bir araştırmada, katılımcıların önerileri incelendiğinde en çok vurgulanan nokta, tanıtım faaliyetlerine başlanması yönünde olmuştur (Suna, 2020). Bu bulgu, arıcılık gibi niş turizm türlerinin başarıya ulaşmasında etkili pazarlama ve bilinirlik artırıcı çalışmaların ne kadar kritik olduğuna bir örnek olarak gösterilebilmektedir. Hem genel turizm stratejisinde bölgesel marka oluşturma hem de spesifik alanlarda yoğun tanıtım çabaları, turizmin kalkınma potansiyelini gerçekleştirmenin anahtarı olarak öne çıkmaktadır.

Bitlis'in apiturizm potansiyeli, sürdürülebilir turizm açısından da değerlendirilebilmektedir. Arıcılık, çevre dostu bir faaliyet olarak yerel ekosistemi korurken, bölge ekonomisine katkı sağlayabilmektedir. Yerel arıcılarla iş birliği, köylerdeki geleneksel yaşamı deneyimlemek isteyen turistler için otantik bir çekim noktası oluşturabilecektir. Apiturizm, doğa yürüyüşleri, yayla turizmi ve yerel lezzet turlarıyla birleştirilerek alternatif turizm rotaları oluşturabilecek yeteneğe sahiptir.

Apiturizm geliştirilirken ilk adım, Bitlis ilinde pilot bölgelerin seçilmesi olmalıdır. Turizmi sıradanlıktan çıkarıp cazip kılmak için apiterapi, arı-yoga, bal masajı, arı sesi dinletme gibi özgün ve deneyim odaklı etkinliklerin biraraya getirilmesi büyük önem taşımaktadır. Şahin ve Aydın

(2021), bal ve bal ürünlerinin yanı sıra geleneksel, api-terapi ve kozmetik ürünlerin balla üretilmiş çeşitlerinin pazarlanması ve müze kafeteryasında sunulmasını önermişlerdir.

Bal ve diğer arı ürünlerine yönelik toplumsal algıyı olumlu yönde şekillendirmek için bir takım adımların atılması gerekmektedir. Farklı yaş ve kesimlere hitap eden yaratıcı yöntemler kullanılarak geniş kitlelere ulaşılmalıdır. Farklı türde yaklaşımlar, ekonomik gelir düzeyi düşük, tarım ve hayvancılığın yoğun olduğu kırsal bölgelerde istihdam yaratma ve ekonomik kalkınmaya katkı sağlama potansiyeli taşıdığı dile getirilmektedir. Apiturizm, yalnızca turistik bir ürün olmanın ötesinde, kırsal kalkınma ve toplumsal farkındalık açısından da stratejik bir araç olarak değerlendirilmelidir (Çukur ve Çukur, 2021).

Bitlis'in apiturizmde lider bir merkez haline gelmesi için farkındalık çalışmaları kritik önem taşımaktadır. Yerel yönetimler, arıcılar ve turizm operatörleri iş birliğiyle eğitim programları, festivaller ve tanıtım etkinlikleri düzenlenebilir. Örneğin, "Bitlis Bal Festivali" gibi etkinlikler, bölgenin arı ürünlerini ve doğal güzelliklerini tanıtabilir. Ayrıca, arıcılık kooperatiflerinin desteklenmesi ve modern tekniklerle üretim kapasitesinin artırılması, apiturizmin sürdürülebilirliğini güçlendirecektir.

Apiturizm kapsamında tüketicilere güven aşlamak ve arı ürünlerini daha çekici hale getirmek için şu stratejilerin etkili olacağı vurgulanmıştır: Arıcılık işletmeleri, arı ürünleri üretim tesisleri, arıcılık müzeleri ve açık hava müzeleri gibi mekanlar ziyaretçilere gezdirilerek doğrudan tanıtılmalıdır. Bu sayede tüketiciler, arıların doğal yaşam döngüsünü, bal ve diğer arı ürünlerinin üretim sürecini gözleriyle görme fırsatı bulacaklardır. Bu deneyim odaklı yaklaşım, yalnızca bilgi aktarımı sağlamakla kalmaz, aynı zamanda ürünlerin hijyenini, doğallığını ve kalitesini somut bir şekilde kanıtlayarak tüketici güvenini önemli ölçüde artırıcı olacaktır. Apiturizm bu tür şeffaf ve etkileşimli tanıtım faaliyetleriyle hem turistik çekicilik kazanır hem de arı ürünlerinin pazarlanmasında güvenilirlik temeli oluşturur. Bu bulgu, apiturizmin başarısında "görmenin inanmak kadar güçlü olduğu" ilkesinin ne kadar kritik olduğunu göstermektedir (Saner vd., 2018).

Bitlis'te kış turizmi, tarih ve kültür turizmi, inanç turizmi, kırsal turizm ve apiturizm gibi farklı turizm türleri bir araya getirilerek çeşitli ve zengin rotalar oluşturulmalıdır. Bu bağlamda, apiturizmin tanıtımı için içerik geliştirilmeli, arıcılıkla uğraşan bireyler ve ildeki turizm paydaşları bu alana yönlendirilerek planlı bir çalışma yürütülmelidir. Bitlis'in apiturizm merkezi haline gelebilmesi için ildeki resmi ve sivil toplum kuruluşları, kalkınma ajansı, Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu ve üniversiteler iş birliğiyle ortak bir çalışma programı oluşturmalıdır.

Türkiye'nin apiturizm potansiyeli oldukça zengin olduğundan, bu fırsattan yararlanmak amacıyla Bitlis ilinde arıcılık işletmelerinin apiturizm uygulamalarına uyum sağlaması için etkin ve sonuç odaklı çalışmalar yürütülmelidir. Bitlis'in uluslararası apiturizm rotaları arasında yer alması hedeflenmeli ve bu doğrultuda tanıtım ile pazarlama etkinliklerine hız verilmelidir. Bu yaklaşım, bölgenin doğal ve kültürel zenginliklerini öne çıkararak hem yerel arıcıların gelir kaynaklarını çeşitlendirecek hem de sürdürülebilir turizm gelişimine katkı sağlayacaktır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Destek Bilgisi: Herhangi bir kurum ve/veya kuruluştan destek alınmamıştır.

Çıkar Çatışması: Yazarlar arasında çıkar çatışması yoktur.

Etik Onayı: Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazar(lar)ına aittir.

Etik Kurul Onayı: Çalışma kamuya açık ikincil verilerin kullanılmasıyla oluşturulmuştur.

Araştırmacıların Katkı Oranı: Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

KAYNAKLAR

- Aktaş, G. (2007). *Turistik Çekicilikler. İçinde* (Edt: O. İçöz) Genel Turizm. Ankara: Turhan Kitabevi, 99-115.
- Alkan, C. (2015). Sürdürülebilir turizm: Alaçatı destinasyonuna yönelik bir uygulama. *Journal of Yaşar University*, 10(40): 6692-6710.
- Andereck, K. L. and Nyaupane, G. P. (2011). Exploring the nature of tourism and quality of life perceptions among residents. *Journal of Travel Research*, 50(3): 248-260.
- Arınç, K. (2017). Unesco yaratıcı kentler ağı için bir öneri: Bitlis gastronomi kenti. *Turkish Studies*, 12(29): 87-106.
- Arih, I. K., and Korošec, T. A. (2015). Api-tourism: Transforming Slovenia's apicultural traditions into a unique travel experience. *WIT Transactions on Ecology and the Environment*, 193: 963-974.
- Aşık, N. A. (2014). Yaratıcı turizm. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(31): 786-795.
- Bahar, O. ve Yılmaz, E. (2016). Arı Turizmi ve Muğla'da Uygulanabilirliği. 5. Uluslararası Muğla Arıcılık ve Çam Balı Kongresi, 1-5 Kasım 2016, Muğla, Türkiye.
- Bokur, D. (2020). *Bee part of apitourism*, June 5, [Online] <https://whereverfamily.com/bee-part-of-apitourism/>, Erişim Tarihi: 18.12.2025.
- Briedenhann, J., and Wickens, E. (2004). Tourism routes as a tool for the economic development of rural areas-vibrant hope or impossible dream? *Tourism Management*, 25(1): 71-79.
- Burney, C. A. (1957). Urartian fortresses and towns in the Van region. *Anatolian Studies*, 7: 37-53.
- Büyüköztürk, Ş., Akgün, Ö. E., Demirel, F., Karadeniz, Ş., ve Çakmak, E. K. (2015). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri. (23. Basım)*, Ankara: Pegem Akademi.
- Conway, D., and Timms, B. F. (2010). Re-branding alternative tourism in the caribbean: the case of slow tourism. *Tourism and Hospitality Research*, 10(4): 329-44.
- Çakır, G. (2013). Trakya bölgesinde kırsal turizm arz potansiyelinin belirlenmesi ve geliştirilebilir kırsal turizm faaliyetleri. *Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi*, 3(2): 8-20.
- Çelik, S. (2018). Alternatif turizm. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(56): 193-205.
- Çetin, M., Demirel, H., ve Çetin, K. (2019). Gastronomi konulu festivaller: Türkiye örneği. In VIII. National IV. International Eastern Mediterranean Tourism Symposium, 19(20): 882-893.
- Çukur, T., ve Kızılaslan, N. (2018). Milas ilçesinde zeytin hasat şenliğinin kırsal turizme katkısı. *Turkish Journal of Agricultural Economics*, 24(2): 233-241.
- Çukur, F., ve Çukur, T. (2021). Muğla ili arıcılık potansiyelinin apiturizm açısından değerlendirilmesi. *Turkish Journal of Agricultural Economics*, 27(2): 113-122.
- Çukur, F., ve Çukur, T. (2022). Muğla ilinde arı safarının uygulanabilirliği üzerine bir değerlendirme. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 10(2): 1040-1052.
- Demir, M. (2013). *Kars Kent Coğrafyası, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.*
- Demir, İ. (2022). Bitlis (Hizan) balının karakterizasyonun araştırılması raporu. Van: Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı.

- Erdoğan, N. (2003). Kitle turizmi, alternatif turizm ve ekoturizmde sürdürülebilirlik üzerine bir değerlendirme, *Türkiye'nin Alternatif Turizm Potansiyeli ve Güncel Sorunları Konferansı*, 3-4 Mayıs 2003. Çankırı.
- Eröz, M. (1984). Sosyolojik yönden Türk yer adları. Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri, 11-13 Eylül 1984. Kültür ve Turizm Bakanlığı Milli Folklor ve Araştırma Dairesi Yayınları No: 60, Seminer, Kongre Bildirileri Dizisi: 17, Ankara, 43-53.
- Ertuğrul, S. M., Toprak, M., ve Kuran, İ. (2022). API Turizmin bölgesel kalkınmaya olan etkisinin değerlendirilmesi. *International Academic Social Resources Journal*, 7(44): 1829-1836.
- FAO. (2025). Production, Crops and livestock products, [Online] <https://www.fao.org/faostat/en/#data/QCL>, [Erişim Tarihi: 15.10.2025].
- Gascon, M. I., and Gill, Á. R. (2022). Theoretical approach to api-tourism routes as a paradigm of sustainable and regenerative rural development. *Journal of Apicultural Research*, 62(4): 751-766.
- GEKA (Güney Ege Kalkınma Ajansı). (2020). Muğla ili apiterapi turizm tesisi yatırımı ön fizibilite raporu, Ekim. Denizli.
- Grigorova, Z., Timareva, S., and Shopova, I. (2016). Resources for apitourism in Bulgaria. *Journal of Economic Development Environment and People*, 5(2), 79-89.
- Kardeş, M., ve Baycar A. (2021). Balın, moleküler gastronomideki kullanımı. Uluslararası Turizmde Yükselen Eğilimler Kongresi, 30 Eylül-2 Ekim 2021, Konya, Türkiye.
- Kınacı, B., Albuz Pehlivan, N., ve Seyhan, G. (2011). *Turizm ve Çevre (Çevre Koruma)*. Ankara: Pegem Akademi.
- Kıratoğlu, E. (2021). The locomotive role of tourism in regional development: The effect of 2019 Göbeklitepe year on Şanlıurfa economy. *Journal of Current Researches on Social Sciences*, 11(3): 331-342.
- Kiper, T., ve Yılmaz, E. (2008). Şarköy-Kumbağ arasında kırsal kalkınmayı destekleyici turizmin olabirliği ve yerel halkın rolü. *Tekirdağ Ziraat Fakültesi Dergisi*, 5(2): 159-168.
- Korosec, T. A. (2014). Apimondia working group: apimondia and apitourism. 3rd International Conference of the Beekeeping Associations, 20-21 Kasım 2014, Slovenya.
- Korosec, T. A. (2016). Apiturizm, api-sağlık ve apiterapi, 5th International Muğla Beekeeping and Pine Honey Congress, 1-5 Kasım 2016, Muğla, Türkiye.
- Liourta, A., and Hatjina, F. (2020). Apitourism an alternative, enjoyable and challenging activity for demanding citizens and tourists, February 17, [Online] <https://urbact.eu/articles/apitourism-alternative-enjoyable-and-challenging-activity-demanding-citizens-and-tourists>, Erişim Tarihi: 18.12.2025.
- Mathieson, A., and Wall, G. (1982). *Tourism: Economic Physical and Social Impacts*. USA: Longman House.
- Mercan, Ş. O., ve Üzülmöz, M. (2014). Coğrafi işaretlerin bölgesel turizm gelişimindeki önemi: Çanakkale ili örneği. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 29(2): 67-94.
- Morgan, M. (2006). Making space for experiences. *Journal of Retail ve Leisure Property*, 5: 305-313.
- Öter, Z. (2010). Özgün yerel ürünlerin uluslararası ziyaretçilere pazarlanması: Muğla'da arıcılık ve Turizm örneği. 2nd International Muğla Beekeeping and Pine Honey Congress, 5-8 Ekim 2010, Muğla, Türkiye.

- Özdemir, A. S., Güçer, E., ve Karaküçük, S. (2016). *Rekreasyon ve Turizm. Rekreasyon Bilimi*, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Quan, S., and Wang, N. (2004). Towards a structural model of the tourist experience: An illustration from food experiences in tourism. *Tourism Management*, 25(3): 297-305.
- Poon, A. (1994). The new tourism revolution. *Tourism Management*, 15(2): 91-92.
- Richards, G. (2012). Food and the tourism experience: major findings and policy orientations. *Food and the Tourism Experience*, OECD, Paris, 13-46.
- Ruhanen, L., Weiler, B., Moyle, B. D., and McLennan, C. J. (2015). Trends and patterns in sustainable tourism research: A 25-year bibliometric analysis. *Journal of Sustainable Tourism*, 23(4): 517-535.
- Saner, G., Adanacioğlu, H., ve Naseri, Z. (2018). Türkiye'de bal arzı ve talebi için öngörü. *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 24(1): 43-51.
- Savgın, E. C., ve Belli, S. (2017). Bitlis ilinin turizm çeşitliliğinin incelenmesi. *International Journal of Academic Value Studies*, 3(17): 1-13.
- Songur, C., Top, M., ve Tekingündüz, S. (2013). Sağlık Sektöründe GZFT (Güçlü-Zayıf Yönler-Fırsatlar-Tehditler) Analizi. *Sağlıkta Performans ve Kalite Dergisi*, 5(1): 69-99.
- Suna, B. (2020). Turizmde arıcılığın kullanımına keşifsel bir yolculuk. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 31(1): 19-30.
- Şahin, Ö. ve Aydın, A. (2021). Kültürel, gastronomik ve turistik değer: Muğla'da arıcılık ve özel Muğla arıcılık müzesi örneği. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 5(1): 459-473.
- Şahingöz, S. A. ve İnci, F. (2018). Bolu ilinde üretilen arı ürünlerinin gastronomi turizmi kapsamında değerlendirilmesi. *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 519-533.
- Teran-Yepeç, E., Marin-Carrillo, G. M., Casado-Belmonte, M. del P., and Capobianco-Uriarte, M. de las M. (2020). Sustainable entrepreneurship: Review of its evolution and new trends. *Journal of Cleaner Production*, 252, 1-21.
- TEPGE. (2025). Politika Geliştirme Enstitüsü Müdürlüğü, [Online] <https://arastirma.tarimorman.gov.tr/tepge>, [Erişim Tarihi: 15.10.2025].
- Topal, E., Adamchuk, L., Negri, I., Kösoğlu, M., Papa, G., Darjan, M. S., Cipcigan, M. C., and Margaoan, R. (2021). Traces of honeybees, api-tourism and beekeeping: From past to present. *Sustainability*, 13(21): 11659.
- TPMK. (2025). Türk patent ve marka kurumu, [Online] <https://ci.turkpatent.gov.tr/cografia-isaretler>, [Erişim Tarihi: 15.10.2025].
- TÜİK. (2025). Türkiye İstatistik Kurumu, [Online] <http://www.TÜİK.gov.tr>, [Erişim Tarihi: 15.10.2025].
- Wos, B. (2014). Api-tourism in Europe. *Journal of Environmental and Tourism Analysis*, 2(1): 66-74.
- WTO. (2005). *Making tourism more sustainable-a guide for policy makers (English version)*. World Tourism Organization.